

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษากระบวนการฝึกอบรมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ศึกษากรณี เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรม เชิงแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดทฤษฎีที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1. แนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคน
3. แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ในวัยผู้ใหญ่
4. แนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรม
5. แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
6. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดฝึกอบรมของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทาน “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะทางการดำเนินชีวิตในแนวทางของ ปรัชญาดังกล่าวแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด นานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทาง เศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น สามารถดำรงอยู่ได้อย่าง มั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงพระราชทานแก่ พสกนิกรชาวไทยในวาระต่างๆ จึงขออัญเชิญแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยมา ณ ที่นี้ ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่ เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็มและลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป”

พระราชดำรัสจากวารสารชัยพัฒนา

ฉะนั้นเศรษฐกิจพอเพียง คือ การวางรากฐานอันมั่นคงและยั่งยืนของชีวิตนั่นเอง

เมื่อวันพระชนมพรรษาปี 2541 ทรงได้มีพระมหากรุณาธิคุณอธิบายเพิ่มเติมถึงคำว่า “พอเพียง” หมายถึง “พอมีพอกิน” ไว้ดังนี้

“...คำว่า พอ ก็เพียงพอ คนเรารู้พอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด ทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข...”

“...ให้ปฏิบัติเพียงครั้งเดียว คือไม่ต้องทั้งหมด หรือแม้จะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ หมายความว่า ถ้าทำได้เศษหนึ่งส่วนสี่ของประเทศก็จะพอ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงและทำได้เศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอนั้น ไม่ได้แปลว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ของพื้นที่ แต่เศษหนึ่งส่วนสี่ของการกระทำ...”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2541

“...มีพอเพียงพอกินนี้ ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนมีพอมีพอกินก็ใช้ได้ ... พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะดูฟุ้งเฟ้อ แต่ก็ทำให้มีความสุขถ้าทำได้ ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ อันนี้ก็ความหมายอีกอย่างของเศรษฐกิจหรือระบบพอเพียง ได้แปลพอเพียงนี้ คือ ตอนที่พูดพอเพียง แปลในใจแล้วก็ได้พูดออกมาด้วยว่าจะแปลเป็น Self-sufficiency ถึงได้บอกว่าพอเพียงแก่ตนเอง แต่ความจริงเศรษฐกิจพอเพียงนี้กว้างขวางกว่า Self-sufficiency ซึ่ง Self-sufficiency นี้ หมายความว่าผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอยืมคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง ที่อื่นเขาแปลจากภาษาฝรั่งเศสกันว่าให้ยืนบนขาตัวเอง คำว่ายืนบนขาตัวเองนี้ มีคนบางคนเขาพูดว่า ชอบกล ใครจะมายืนบนขา คนอื่นมายืนบนขาเรา เราก็คือโกรธแต่ตัวเอง ยืนบนขาตัวเองก็หกล้มอันนี้ก็เป็นความคิดที่มันอาจจะเพียงพอไปหน่อย แต่ว่าเป็นตามที่เขาเรียกว่ายืนบนขาของตัวเอง หมายความว่า 2 ขาของเรานี้ยืนบนพื้นให้อยู่ได้ไม่หกล้ม ไม่ต้องไปขอยืมขาคนอื่นมาใช้เพื่อที่จะยืนอยู่

แต่ว่าพอเพียงนี้มีความหมายกว้างกว่า ยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่า พอก็เพียงพอเพียงนี้ก็พอ คนเรารู้พอในความต้องการมันก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ไม่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมากอาจจะไม่มีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง พูดเหมือนว่าจะอวดตัวว่าเก่ง แต่ว่าตกใจตัวเอง ว่าที่พูดไปใช้งานได้ จึงมาสรุปเป็นทฤษฎีใหม่ และเมื่อเป็นทฤษฎีใหม่ก็ให้ไปที่มูลนิธิชัยพัฒนา แล้วเขียนข้างใต้ว่าเป็นทฤษฎีใหม่ เป็นของมูลนิธิชัยพัฒนานั้น ต่อมากันก็ได้เห็นอันนี้ว่าใช้ได้ แล้วก็ไปปฏิบัติที่ที่แห้งแล้ง นี้ก็เคยเล่าให้ฟังแล้วว่าอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ก็ได้ผลดี ที่ตรงนั้น 12 ไร่ ปีหนึ่งเขาก็มีข้าวกิน ที่ไปเยี่ยมไม่มีข้าวกิน มีเพียงไม่กี่เม็ดต่อรวง เมื่อชาวบ้านแถวนั้นเห็นว่าดี ก็ขอให้ช่วย ปีต่อไปก็เป็น 10 ไร่ ปี

ต่อๆ ไปก็จะเป็น 100 เป็น 200 และขยายออกไปในภาคอื่น ก็ด้วยเป็นการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ก็ได้ผล แล้วก็เมื่อเป็นทฤษฎีใหม่นี้ ก็มาเข้าเป็นเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง ก็คนที่ทำนี้ต้องไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ฟุ้งเฟ้อ แล้วเขียนไว้ในทฤษฎีนั้นว่า ลำบากเพราะว่าผู้ปฏิบัตินี้ต้องมีความเพียร และต้องอดทน ไม่ใช่ว่าทำได้ทุกแห่ง ต้องเลือกที่และค่อย ๆ ทำไปก็จะสามารถที่จะขยายความคิดของทฤษฎีใหม่นี้ไปได้โดยคัดแปลงทฤษฎีนี้แล้วแต่สถานที่แล้วแต่สภาพของภูมิประเทศ ทฤษฎีใหม่ ก่อนที่เกิดเป็นทฤษฎีใหม่ตามที่เรียกว่าทฤษฎีใหม่ในพระราชดำริ คือ การพัฒนาทางการเกษตร โดยเฉพาะปลูกหลายอย่างในที่เดียวกัน หรือผลัดปลูกหมุนเวียนกันอย่างเช่นเขาปลูกข้าวหลังจากฤดูการข้าวเขาก็ปลูกถั่วอย่างนี้เมื่อเป็นเศรษฐกิจทฤษฎีใหม่แล้วก็มาเข้าเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง คนที่ทำนี้ต้องไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ฟุ้งเฟ้อ ได้เขียนไว้ในทฤษฎีนั้นว่า ลำบาก เพราะผู้ที่ปฏิบัติ ต้องมีความเพียรและต้องอดทน อันนี้ถึงบอกว่า เศรษฐกิจพอเพียง หรือ ทฤษฎีใหม่ นี้ 2 อย่างนี้จะนำความเจริญแก่ประเทศได้ แต่ต้องมีความเพียร แล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน ต้องไม่พูดมาก ต้องไม่ทะเลาะกัน ถ้าทำได้ โดยเข้าใจกัน เชื่อว่าทุกคนจะมีความพอใจได้..."

พระราชดำรัส พระราชทานแด่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต 4 ธันวาคม 2541

พระราชดำรัสในเรื่องของความพอเพียงนี้ หลายคนเข้าใจว่าดีแล้ว ถอยหลังเข้าคลอง ทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา แท้จริงแล้วไม่ได้มีความหมายดังกล่าวโดยอธิบายไว้ดังนี้

“ คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่สมัยใหม่แต่เราอยู่พอกิน พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่ พอกิน มีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิฐานตั้งปณิธาน ในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอยู่พอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอดแต่ที่มีความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้ ประเทศต่างในโลกนี้กำลังตกกำลังแย่ กำลังยุ่ง เพราะแสวงหาความยิ่งยวด ทั้งในอำนาจ ทั้งในความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ทางอุตสาหกรรม ทางลัทธิ ฉะนั้นถ้าทุกท่าน ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความคิดและมีอิทธิพล มีพลังที่จะทำให้ผู้อื่นซึ่งมีความคิดเหมือนกัน ช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขอย้ำพอควร พออยู่พอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้จากเราไปได้ ก็จะเป็นของขวัญวันเกิดที่ถาวร ที่จะมีคุณค่าอยู่ตลอดกาล...”

พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะผู้แทนสมาคม องค์การเกี่ยวกับศาสนา ครูนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ นักศึกษามหาวิทยาลัยในโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายพระพรชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2517

กระแสพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีผลกระทบต่อผู้คนทุกหมู่เหล่าโดยเฉพาะผู้ที่ด้อยโอกาส ผู้ที่ประสบความผิดหวัง รวมทั้งผู้ที่ไม่ว่าจะจัดการอย่างไรกับชีวิตตนเอง อันเกิดจากผลกระทบของวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วแบบคาดไม่ถึงในปี 2540 อาจจะถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความหมายของคำว่า เศรษฐกิจพอเพียง แต่แนวคิดนี้มีจุดเริ่มต้นก่อนหน้านี้นานมาก พระราชดำริส่วนใหญ่ของพระองค์ทรงกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่รวดเร็วของประเทศไทย โดยมีพระราชดำริในเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้ “...เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy คำว่า Sufficiency Economy นี้ ไม่มีในตำรา เศรษฐกิจ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ Sufficiency Economy นั้น ไม่มีในตำราเพราะหมายความว่าเรามีความคิดใหม่และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่าเราก็สามารถที่จะไปปรับปรุง หรือไปใช้หลักการเพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้น...”

“...เศรษฐกิจพอเพียงก็มีเป็นขั้นๆ แต่ว่าต้องดูว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ที่จะมาบอกว่าให้พอเพียงเฉพาะตัวเอง 100 % เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกันถ้ามีการช่วยกันแลกเปลี่ยนไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงแล้ว แต่ว่าพอเพียงทฤษฎีในหลวงนี้คือสามารถที่จะดำเนินงานได้ เมืองไทยไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่ได้ คำนี้ไม่เคยพูด นี่เพิ่งพูดวันนี้พูดเวลานี้ขณะนี้ว่า ประเทศไทยไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงค่อนข้างจะแย่ เพราะว่าจะทำให้ล้มจมเศรษฐกิจพอเพียงที่หมายถึงนี้ คือว่าอย่างคนที่ทำธุรกิจหรือกิจการอุตสาหกรรมสมัยใหม่ คนเดียวไม่สามารถที่จะรวบรวมทุนมาสร้างกิจกรรมที่ใหญ่ เช่นเรื่องเขื่อนป่าสัก คนเดียวทำไม่ได้ หรือแม้หน่วยราชการหน่วยเดียวทำไม่ได้...”

“...เศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้นเขาตีความเป็นเศรษฐกิจแบบชุมชน หมายความว่า ให้พอเพียงในหมู่บ้านหรือในท้องถิ่น ให้สามารถที่จะพอมีพอกิน เริ่มด้วย พอมี พอกิน พอมีพอกินนี้เป็นเพียง เริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่าถ้าพอมีพอกิน คือพอมีพอกินของตัวเองนั้นมันเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ สมัยใหม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกัน แต่ว่าค่อยๆ พัฒนาขึ้นมา ก็ต้องมีการแลกเปลี่ยนกัน มีการช่วยระหว่างหมู่บ้านหรือระหว่างอำเภอ จังหวัด ประเทศ ก็ต้องมีการแลกเปลี่ยน มีการไม่พอเพียงกัน ถึงบอกว่าถ้ามีเศรษฐกิจ เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็จะพอแล้ว จะใช้ได้ เพราะถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ถ้าสมมุติว่าปีนี้ไฟดับ ถ้าไม่มีเศรษฐกิจพอเพียง ไฟฟ้าหลวงหรือไฟฟ้าฝ่ายผลิตก็ดับหมด จะทำอย่างไร ที่ต้องใช้ไฟฟ้าก็ต้องแย่ไป...”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542

“...เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ย้าแล้วย้าอีก แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Sufficiency Economy ภาษาไทยก็ต่อว่าไม่มี Sufficiency Economy แต่ว่าเป็นคำใหม่ของเราก็ได้ ก็หมายความว่า ประหยัด

แต่ทำไมจึงเหนียว ทำอะไรด้วยความอะลุ่มอล่วยกัน ทำอะไรด้วยความเหตุและผล จะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแล้วทุกคนจะมีความสุขแต่พอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงนี้ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติยากที่สุด...”

พระราชดำรัส พระราชทานเนื่องในวโรกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษา
ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต 4 ธันวาคม 2543

“...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียง ความหมายคือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือ ทำจากรายได้ 200 – 300 บาท ขึ้นไป เป็น 2 หมั่น 3 หมั่นบาท คนชอบเอาคำพูดของฉัน เศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะ เศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำเป็น Self Sufficiency มันไม่ใช่ความหมาย ไม่ใช่แบบที่ฉันคิด ที่ฉันคิดคือ เป็น Self – Sufficiency of Economy เช่น ถ้าเราต้องการดู TV ก็ควรให้เขามีดู ไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อ TV ดู เขาต้องการดูเพื่อสนุกสนาน ในหมู่บ้านไกล ๆ ที่ฉันไปเขามี TV ดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้า Sufficiency นั้นมี TV เขาฟังเพื่อย เปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัด Suit และยังได้ Necktie Versace อันนี้ก็เกินไป...”

พระราชทาน ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข 17 มกราคม 2544

นับตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่ยุคการพัฒนาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีความห่วงใยว่า เกษตรกรรายย่อยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศจะถูกกลืนจากยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ และอาจกลายเป็นเหยื่อของการพัฒนาไปในที่สุด จึงทรงมีพระราชดำรัสกล่าวถึงความสำคัญของกลไกกรรมและเกษตรกรรมไว้ ดังนี้

“...การอาชีพเพาะปลูกนี้มีความสำคัญมาก เพราะการเพาะปลูกนี้เป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์ ถ้าเราไม่มีการเพาะปลูกก็จะมีวัตถุดิบที่จะมาเป็นอาหาร หรือ เป็นเครื่องนุ่งห่ม หรือ เป็นสิ่งก่อสร้าง ฉะนั้น ต้องทำการกสิกรรม...”

พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะผู้นำสหกรณ์การเกษตรและสหกรณ์นิคม
เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2541

“...เมืองไทยนี้ต้องพึ่งเกษตรกรเป็นสำคัญ เพราะว่าเกษตรกรเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศและต้องยึดอาชีพนี้มาและไม่ใช่ว่าเพราะเหตุที่ตนเอง แต่ประเทศหนึ่งประเทศใดจะอยู่ได้ก็เพราะว่ามีกสิกรรม การประกอบอาชีพ ในด้านผลิตผลที่ได้จากธรรมชาติ ทั้งในด้านที่จะเป็นการปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ ปลูกผลไม้ หรือทำมาหากินในด้านปศุสัตว์หรือประมง

การกสิกรรมและอาชีพในด้านเกษตรทุกทุกอย่างย่อมต้องอาศัยปัจจัยสำคัญหลายด้าน ด้านหนึ่งก็คือหลักวิชาของการเพาะปลูก เป็นต้น และอีกด้านหนึ่งก็เป็นการช่วยให้เพิ่มหลักวิชาเหล่านั้น และเมื่อได้ปฏิบัติแล้วได้ผลิตผลแล้วก็จะต้องสามารถคิดแปลงและขายจำหน่ายผลิตผลที่ตนได้ทำ ฉะนั้นทุกอย่างต้องสอดคล้องกัน ความขยันหมั่นเพียรในการผลิต ความรู้ในวิชาการผลิต และความรู้ในการเป็นอยู่ ทั้งความรู้ในด้านจำหน่าย ล้วนเป็นความรู้ที่จะต้องประสานกันหมด...”

พระราชดำรัสในโอกาสที่คณะกรรมการสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม สหกรณ์
ประมง และสมาชิกผู้รับนมสดเข้าเฝ้าฯ ณ โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา เมื่อวันที่
8 พฤษภาคม 2530

"...กลไกกรรมและเกษตรกรรมเป็นเรื่องสำคัญมาก ท่านทั้งหลายจะต้องช่วยกันค้นคว้าหา
ความรู้และความชำนาญให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเสมอ และพยายามส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ที่ได้ศึกษามา
แก่พี่น้องกลไกกร และเกษตรกร ให้ได้ทราบถึงวิธีปฏิบัติอันถูกต้องตามหลักวิชาอีกด้วย จึงจะเกิด
ประโยชน์แก่สังคมในด้านนี้ และเป็นผลดีแก่ประเทศชาติสืบไป..."

คัดคัดตอนจากพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 19 กรกฎาคม 2505

"...ไม่จำเป็นต้องส่งเสริมผลผลิตให้ได้ปริมาณสูงสุดแต่เพียงอย่างเดียว เพราะเป็น
การสิ้นเปลืองค่าเสียหายและทำลายคุณภาพดิน แต่ควรศึกษาภาวะตลาดการเกษตร ตลอดจน
การควบคุมราคาผลผลิต ไม่ให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน..."

พระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2545

"...เศรษฐกิจของเราขึ้นอยู่กับเกษตรมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว รายได้ของประเทศที่ได้มา
ใช้สร้างความเจริญด้านต่างๆ เป็นรายได้จากการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเจริญ
ของประเทศต้องอาศัยความเจริญของการเกษตรเป็นสำคัญ และงานทุก ๆ ฝ่ายจะดำเนินก้าวหน้าไป
ได้ก็เพราะการเกษตรของเราเจริญ..."

คัดคัดตอนจากพระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและอนุปริญญาบัตร
ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2507

เริ่มจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระราชหฤทัยใส่ในงานพัฒนา
ชนบท และเสนอให้นามิติกของการพัฒนามนุษย์เป็นจุดเน้น พระองค์ได้ทรงถ่ายทอดพระราชดำริ
ของพระองค์ที่ได้จากการศึกษาด้วยพระองค์เอง ผ่านพระบรมราโชวาท ดังนี้

"...การพัฒนาชนบท เป็นงานที่สำคัญ เป็นงานที่ยาก เป็นงานที่จะต้องทำให้ได้ด้วย
ความสามารถ ด้วยความเฉลียวฉลาด คือ ทั้งเฉลียวทั้งฉลาด ต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ มิใช่มุ่งที่จะ
หากินด้วยวิธีการใด ๆ ใครอยากหากินขอให้ลาออกจากตำแหน่งไปทำการค้าดีกว่า เพราะว่าถ้าทำ
ผิดพลาดไปแล้วบ้านเมืองเราล่มจม และเมื่อบ้านเมืองของเราล่มจมแล้วเราอยู่ไม่ได้ ก็เท่ากับเสีย
หมดทุกอย่าง..."

พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะผู้บริหารงานเร่งรัดพัฒนาชนบทระดับผู้ว่า
ราชการจังหวัด ณ พระที่นั่งอัมพรสถานวันศุกร์ที่ 13 มิถุนายน 2512

"...การพัฒนาตนเอง พัฒนาการทำงาน เป็นสิ่งที่ต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ก้าวไปทันกับความเจริญของวิทยาการและเทคโนโลยีที่ค้นคว้าด้วยวิธีต่าง ๆ อยู่สม่ำเสมอ ให้มีความรอบรู้ที่กว้างขวางและถูกต้องทั่วถึง ทั้งโดยทางทฤษฎีและวิธีปฏิบัติ ส่วนการพัฒนางานนั้น ย่อมเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาตนเองดังกล่าว คือ เมื่อได้พัฒนาระบบวิธีการทำงานให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ส่งผลให้ทำงานที่ทำสำเร็จประโยชน์อย่างสมบูรณ์..."

คัดคัดตอนจากพระราโชวาทสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามงคลที่ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยครู ณ อาคารใหม่สวนอัมพร วันที่ 17 มีนาคม 2530

พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่รวดเร็วโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทรงชี้แนะถึงแนวทางการพัฒนาที่สามารถควบคู่ไปกับความเจริญก้าวหน้าได้ "...ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่มีความสำคัญควบคู่กับการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าซึ่งเป็นปัญหาร่วมกันของทุกประเทศ กล่าวคือการพัฒนาอย่างรวดเร็วปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และภาวะมลพิษก็ยิ่งก่อตัวและทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่กำลังประสบกับปัญหาดังกล่าวอยู่ในขณะนี้..." พระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2545

แนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้นั้นกระชับและชัดเจนยิ่ง จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นเรื่องที่เข้าใจได้ง่ายมีความหมายที่ชัดเจน ไม่ยากแก่การรับรู้และการนำไปปฏิบัติ

กระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ จึงได้น้อมนำพระราชดำริต่างๆ มาเป็นแนวทางในการฝึกอบรมพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งเนื้อหาของการฝึกอบรมประกอบด้วยแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง หลักคิดและหลักการทรงงานต่างๆ ที่นำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการทำงานได้ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงค้นคว้าทดลอง ด้วยพระองค์เอง ดังจะเห็นเป็นรูปธรรมที่ปรากฏชัดเจน ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เกิดผลสำเร็จแล้ว จึงเกิดเป็นแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ มากมาย

1. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การพัฒนา หมายถึง ทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคง มีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540)

การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง (Continuing process) จึงจำเป็น ต้องให้ความสำคัญกับลำดับ/ขั้นตอน (Stages) และความเชื่อมโยง (Relation or Linkage) เพราะฉะนั้นแนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาจึงปรากฏชัดเป็น 2 กลุ่ม ๆ หนึ่งมองการพัฒนาว่าดำเนินการไปตามลำดับหรือขั้นตอนจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง โดยต้องสร้างความพร้อมด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม อีกกลุ่มมองการพัฒนาว่าจะเกิดขึ้นได้โดยการกระตุ้นหรือชักนำโดยปัจจัยในการพัฒนา เช่น การสะสมทุน การค้าต่างประเทศ เป็นต้น โดยมีความเชื่อว่าความพร้อมนั้นสร้างได้เพื่อให้สอดคล้องกับการสะสมทุนหรือการค้าระหว่างประเทศ บนความเชื่อดังกล่าวมักจะเกิดการพัฒนารูปแบบ “ก้าวกระโดด” เพราะประชาชนไม่สามารถสร้างความพร้อมตามแบบอย่างของนักพัฒนา และนักพัฒนาที่ไม่สามารถปรับตนเองให้มีความพร้อมที่จะสอดคล้องกับความพร้อมของประชาชน ทำให้เกิดช่องว่างและปัญหาได้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540) ดังพระราชดำรัสพระราชทานว่า

“....ถ้าสามารถจะเปลี่ยนกลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้จะไม่ถึงครึ่ง อาจจะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็สามารถที่จะอยู่ได้ การแก้ไขจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดือดร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็สามารถที่จะแก้ไขได้...”

พระราชดำรัส เมื่อ 4 ธันวาคม 2540

1.1 หลักการพัฒนาโดยเน้นคนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา

การพัฒนาว่าจะต้องสร้างความภูมิใจในอาชีพ สอดคล้องกับพระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ “...ประเทศไทยยืนอยู่ได้อย่างมีอิสระเสรี ไม่ต้องพึ่งพาใครก็เพราะพืชพันธุ์ธัญญาหารที่เรามี และผู้ที่ทำให้เรายืนอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง คือ ชาวบ้านคนไทยที่ภูมิใจในการทำไร่ทำนาตัวเอง...” ปัจจัยหลักในการพัฒนาประเทศ คือการพัฒนาคน ซึ่งมีองค์ประกอบของการพัฒนาคนหลายส่วนดังพระราชดำรัสที่ว่า “ การพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญยิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวมไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียว คือ การศึกษา การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาวิชาการ (Academic Learning) ส่วนหนึ่งกับการอบรมบ่มนิสัย (Spiritual Development) ให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญ มีปกติ ละอายชั่วกลัวบาปส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วน เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการและมีความดีไว้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่างให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์” พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ผู้นำเยาวชนและเจ้าหน้าที่ ณ สำนักจิตรลดาฯ เมื่อ 14 ตุลาคม 2512

นอกจากนี้ยังมีพระราชดำรัสกล่าวถึง เป้าหมายของการพัฒนา ไว้ดังนี้ “...คำว่า “การพัฒนา” คืออย่างไร ก่อนอื่นเราต้องทราบว่า “พัฒนา” คือ “มุ่งให้เกิดความเจริญก้าวหน้า มุ่งให้ทุกคนมีความสุขสบาย” ดังนั้นทุกคนจึงมุ่งที่จะพัฒนา แต่เพราะการที่ทุกคนมุ่งที่จะพัฒนานี้ จึงมีทางทำให้เสียได้ เพราะว่ามีผู้ที่ไม่ได้มุ่งให้เกิดความก้าวหน้าแท้จริงรวมอยู่ด้วย หรืออาจเป็นว่าฝ่ายตรงข้ามนำเอาคำ “พัฒนา” ไปใช้ด้วยก็ได้ ผู้ที่ฉลาดมีไหวพริบดีจึงจะแยกได้ว่า ใครจะมาพัฒนาให้ และใครจะมามุ่งพัฒนาเพื่อประโยชน์ของฝ่ายพวกตัว...”

1.2 หลักการในการพัฒนาประเทศต้องทำตามขั้นตอน

พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ตอนหนึ่งว่า “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามขั้นตอนต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความ “พอกิน พอกิน พอใช้” ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคง พร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้น โดยลำดับต่อไป ...การช่วยเหลือสนับสนุนให้ประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐาน นั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นต่อไปได้โดยแน่นอน...”

“...ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กทีละน้อยให้เป็นลำดับให้เป็นการนำไปพิจารณาไป และปรับปรุงใหม่ ไม่ทำด้วยการเร่งรีบ ตามความกระหายที่จะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริง สิ่งใหม่แท้ ๆ นั้นไม่มี สิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่า และต่อไปย่อมจะต้องเป็นสิ่งเก่า...”

1.3 หลักการพัฒนาต้องรู้จักพื้นที่และไม่ติดตำรา

“การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำเราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปแล้วเราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริง ๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนามันก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”

การพัฒนาต้องไม่ติดตำรา ดังกระแสพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานแก่นักจิตอาสาสมัคร ณ สำนักจิตรลดา ฐาน เมื่อ 26 กรกฎาคม 2516 ความว่า “...การศึกษาในชั้นอุดมศึกษาในประเทศไทยก็ป็นว่าอยู่ในขั้นดีแล้ว แต่ที่น่าสังเกตคือเข้าใจว่ามีความรู้ทางทฤษฎีมาก และความรู้ทางทฤษฎีนี้เป็นความรู้ที่ได้มาจากตำรา ซึ่งแตกต่างจากการแปลวิชาการของต่างประเทศมาเป็นส่วนใหญ่ มิใช่เป็นวิชาการที่ได้จากประสบการณ์แท้ในประเทศไทย ฉะนั้นการออกไปปฏิบัตินี้ ก็จะต้องมีจิตใจที่จะฟังเสียงในการศึกษาของตนเองที่จะดูว่าเราจะนำความรู้ไปใช้ได้อย่างไร แล้วก็

เมื่อไปในห้องที่แล้วเราจะต้องเปิดหูเปิดตาด้วยความระมัดระวัง มิใช่จะไปนึกว่าวิชาเรามาแล้วจะไปให้แก่ห้องที่ได้อย่างเต็มที่ จะต้องศึกษาก่อนว่าเราจะไปให้ได้อย่างไร แล้วก็เรารู้ว่าทฤษฎีที่เราเรียนมามันมาจากการศึกษาอย่างไร และเราจะต้องไปศึกษาความเป็นจริง และดูว่าทำไมเขาปฏิบัติกันอย่างนั้น ๆ ทั้งดีทั้งเลว อาจมีจุดประสงค์อย่างหนึ่งในใจของแต่ละคน ซึ่งไม่ใช่จุดประสงค์ของโครงการ แต่ละคนคงนึกได้ว่า เราไปดูเขาปฏิบัติกันจริง ๆ ในห้องที่...”

1.4 หลักการพัฒนาต้องได้ประโยชน์ร่วมกัน

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้กล่าวถึงลักษณะพิเศษของแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ว่าเกิดขึ้นจากพระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาสามารถในการที่ได้ทรงคิดค้น ดัดแปลง ปรับปรุง และแก้ไขให้การพัฒนาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นงานที่ดำเนินไปได้โดยง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ และระบบนิเวศน์โดยส่วนรวมของธรรมชาติ ตลอดจนสภาพของชุมชนนั้น ๆ หลายต่อหลายงาน และโครงการ นอกจากนี้แนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวยังมีลักษณะของการไม่ติดตำรา...สร้างความรู้ รัก สามัคคีและ การร่วมมือร่วมแรงร่วมใจง่ายเป็นประโยชน์กับประชาชน มุ่งไปสู่วิถีพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainability) การพัฒนานั้นต้องทำให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์ร่วมกัน จึงจะถือได้ว่าเป็นความสำเร็จ และก่อให้เกิดความร่วมมือ ดังพระราชดำรัส เมื่อ 4 ธันวาคม 2540

“...ที่ทำที่สวนจิตรฯ นี้ ไม่ได้ใช้ข้าวที่ปลูกในสวนจิตรฯ เพราะว่าข้าวที่ปลูกในสวนจิตรฯ เอาไปเข้าพิธีแรกนาขวัญ ข้าวที่โรงสีนี้เป็นข้าวที่ไปซื้อมาจากเกษตรกรโดยตรง โดยให้ราคาที่เหมาะสม เกษตรกรก็มีความสุข เพราะขายข้าวได้ในราคาที่เหมาะสม และผู้บริโภคก็ซื้อได้ในราคาถูก เพราะว่าไม่ต้องมีการขนส่งมากเกินไป ไม่ต้องมีคนกลางมากเกินไป ตกลงทั้งผู้ผลิตทั้งผู้บริโภคก็มีความสุข”

“...ข้อสังเกตต่อไปก็คล้าย ๆ กับข้อสังเกตข้อแรก ที่ว่าทำอะไรเพื่อให้บ้านเมืองเรามีความผาสุกเสียที มีความมั่นคงเสียที ทุกคนคงคิดว่าเรื่องต่าง ๆ ที่ได้กล่าวเป็นข้อสังเกตเป็นข้อ ๆ ไม่ทราบว่่าก็ข้อแล้ว เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการกระทำ การวางตัวของแต่ละคน ที่ยากนักที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ และให้เป็นประโยชน์ อาจจะนึกว่าพูดแต่ให้ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมเท่านั้น ไซ้แล้วต้องทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ก็เพราะเหตุว่าประโยชน์ส่วนรวมนี้เป็นประโยชน์ส่วนตัว แต่ละคนต้องการให้ประโยชน์ส่วนตัวสำเร็จ คือมีความพอใจนั่นเอง แต่ว่าถ้าไม่คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม ก็ไม่ได้ประโยชน์ส่วนตัว เพราะว่าถ้าส่วนรวมไม่ได้รับประโยชน์ ส่วนตัวพังแน่ นี่เป็นข้อที่สำคัญ ฉะนั้นความรู้สึกรู้สึกหรือข้อสังเกตอันนี้เป็นจุดสำคัญมาก ที่จะต้องทำความเข้าใจกับตัวเอง ว่าประโยชน์ส่วนตัวนั่นคือประโยชน์ส่วนรวม หรือจะว่าประโยชน์ส่วนรวมนั่นคือประโยชน์ส่วนตัว

พูดกลับกันได้ คำพูดบางคำกลับกันไม่ได้ แต่คำพูดนี้กลับได้ ประโยชน์ส่วนรวมคือประโยชน์ส่วนตัว ประโยชน์ส่วนตัวคือประโยชน์ส่วนรวม ข้อนี้ก็เป็นข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง”

1.5 แนวพระราชดำริเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรในชนบทตามหลักการแห่งทฤษฎีการยอมรับนวัตกรรม (Innovation Adoption Theory)

บรรดานักวิชาการด้านการพัฒนาชนบทและผู้ปฏิบัติด้านการพัฒนามักจะเสนอว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้กลยุทธ์ใดในการแนะนำเผยแพร่ประชาชนให้ยอมรับแนวพระราชดำริของพระองค์ เพราะในการพัฒนาชนบทตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยนั้น จำต้องยอมรับด้วยความจริงว่ายังไม่บรรลุเป้าหมายสมบูรณ์ดังที่ได้วางไว้ ปัญหาสำคัญที่ยังต้องคาอยู่เหนียวแน่น คือ การยอมรับการพัฒนาจากผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2540)

เมื่อวิเคราะห์จากแนวคิดของ Everett M. Rogers เกี่ยวกับทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (The Diffusion of Innovation Theory) มีสาระสำคัญว่า การที่บุคคลจะยอมรับแนวคิดการพัฒนาได้นั้น จะต้องมิปัจจัยเกี่ยวข้องมากมายขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ระบบสังคม ระบบสื่อสารของนวัตกรรม และระยะเวลาการดำเนินการด้วย ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ขั้นตอนการยอมรับของประชาชนในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วพบว่าทรงเป็นนักพัฒนาชนบทที่ประสบความสำเร็จยิ่ง ดังรายละเอียดดังนี้ คือ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปลูกฝังแนวพระราชดำริให้ประชาชนยอมรับไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง โดยให้วงจรการพัฒนาดำเนินไปตามครรลองธรรมชาติ กล่าวคือ

1. ทรงสร้างความตระหนักแก่ประชาชนให้รับรู้ (Awareness) ในทุกคราวเมื่อ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมประชาชนในทุกภูมิภาคต่าง ๆ จะทรงมีพระราชปฏิสันถารให้ประชาชนได้รับทราบถึงสิ่งที่ควรรู้ เช่น การปลูกหญ้าแฝกจะช่วยป้องกันดินพังทลาย และใช้ปุ๋ยธรรมชาติจะช่วยประหยัดและบำรุงดิน การแก้ไขดินเปรี้ยวในภาคใต้สามารถกระทำได้ การตัดไม้ทำลายป่าจะทำให้ฝนแล้ง เป็นต้น ตัวอย่างพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการสร้างความตระหนักให้แก่ประชาชนได้แก่

“....ประเทศไทยนี้เป็นที่ที่เหมาะสมมากในการตั้งถิ่นฐาน แต่ต้องรักษาไว้ ไม่ทำให้ประเทศไทยเป็นสวนเป็นนากลายเป็นทะเลทราย ก็ป้องกัน ทำได้....”

2. ทรงสร้างความสนใจแก่ประชาชน (Interest) หลายท่านคงได้ยินหรือรับฟังโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีนามเรียกขานแปลกหู ขวนจนน่าสนใจติดตามอยู่เสมอ เช่น โครงการแก้มลิง โครงการแก่งลิง โครงการเส้นทางเกลือ โครงการน้ำดีไล่น้ำเสีย หรือโครงการน้ำสามรส ฯลฯ เหล่านี้ เป็นต้น ล้วนเชิญชวนให้ติดตามอย่างใกล้ชิด

แต่พระองค์ก็จะมีพระราชบัญชาแต่ละโครงการอย่างละเอียด เป็นที่เข้าใจอย่างรวดเร็วแก่ประชาชนทั่วประเทศ

3. ในประการต่อมา ทรงใช้เวลาในการประเมินค่าหรือประเมินผล (Evaluate) ด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ ว่าโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระองค์นั้นเป็นอย่างไร สามารถนำไปปฏิบัติได้ในส่วนของตนเองหรือไม่ ซึ่งยังคงยึดแนวทางที่ให้ประชาชนเลือกการพัฒนาด้วยตนเองที่ว่า

“...ขอให้ถือว่าการทำงานที่จะทำนั้นต้องการเวลา เป็นงานที่มีผู้ดำเนินมาก่อนแล้ว ท่านเป็นผู้ที่จะเข้าไปเสริมกำลัง จึงต้องมีความอดทนที่จะเข้าไปร่วมมือกับผู้อื่น ต้องปรองดองกับเขาให้ได้ แม้เห็นว่ามีจุดหนึ่งจุดใดต้องแก้ไขปรับปรุงก็ต้องค่อยพยายามแก้ไขไปตามที่ถูกที่ควร...”

4. ในขั้นทดลอง (Trial) เพื่อทดสอบว่างานในพระราชดำริที่ทรงแนะนำนั้นจะได้ผลหรือไม่ ซึ่งในบางกรณีหากมีการทดลองไม่แน่ชัดก็ทรงมักจะมิให้เผยแพร่แก่ประชาชน หากมีผลการทดลองจนแนพระราชหฤทัยแล้วจึงจะออกไปสู่สาธารณชนได้ เช่น ทดลองปลูกหญ้าแฝกเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำนั้น ได้มีการค้นคว้าหาความเหมาะสมและความเป็นไปได้จนทั่วทั้งประเทศว่าดี ยิ่ง จึงนำออกเผยแพร่แก่ประชาชน เป็นต้น

5. ขั้นยอมรับ (Adoption) โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น เมื่อผ่านกระบวนการมาหลายขั้นตอน บ่มเวลาการทดลองมาเป็นเวลานาน ตลอดจนทรงให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริและสถานที่อื่น ๆ เป็นแหล่งสาธิตที่ประชาชนสามารถเข้าไปศึกษาดูได้ถึงตัวอย่างแห่งความสำเร็จ ดังนั้น แนวพระราชดำริของพระองค์จึงเป็นสิ่งที่ราษฎรสามารถพิสูจน์ได้ว่าจะได้รับผลดีต่อชีวิต และความเป็นอยู่ของตนได้อย่างไร

แนวพระราชดำริทั้งหลายดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงถึงพระวิริยะอุตสาหะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทุ่มเทพระสติปัญญา ตรากตรำพระวรกาย เพื่อค้นคว้าหาแนวทางการพัฒนาให้พสกนิกรทั้งหลายได้มีความร่มเย็นเป็นสุขสถาพรยั่งยืนนาน นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงที่ได้พระราชทานแก่ปวงไทยตลอดเวลา 60 ปีที่ผ่านมา จึงกล่าวได้ว่าพระราชกรณียกิจของพระองค์นั้นสมควรอย่างยิ่งที่ทวยราษฎร์จักได้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท ตามที่ทรงแนะนำสั่งสอน อบรมและวางแนวทางไว้เพื่อให้เกิดการอยู่ดีมีสุขโดยถ้วนเช่นกัน

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2540) ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษ ได้เขียนบทความเทิดพระเกียรติ “พระเจ้าแผ่นดิน” ว่า แม้จะทรงเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ได้รับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อพสกนิกรชาวไทยที่ทรงรักและทรงห่วงใยประดุจลูกหลาน พระองค์มิได้ทรงละเลยที่จะสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรไม่เคยทรงว่างเว้นที่

จะคิดหาวิธีการอันทันสมัยมาพัฒนาการกินอยู่ดีของราษฎรของพระองค์เพื่อให้ราษฎรได้รับประโยชน์สุขทรงมีพระราชดำรัสอยู่เสมอว่าประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ยังยากจน พระองค์ทรงต่อสู้กับศัตรูคือความยากจนของราษฎร โดยทรงหาวิธีการต่อสู้กับความทุกข์ยากตลอดเวลา เพื่อให้ประชาชนของพระองค์มีคุณภาพชีวิตที่ดี

หากกล่าวถึงงานพัฒนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข นานัปการ ด้วยทรงเป็นทั้งนักคิด นักประดิษฐ์ และนักวิจัย ที่สามารถนำผลมาเป็นต้นแบบของงานที่อำนวยการประโยชน์สุขนานัปการให้ประชาชนของพระองค์อย่างยากที่จะหาพระมหากษัตริย์หรือผู้นำประเทศใดมาเทียบได้ จุดประสงค์หลักในการคิด การประดิษฐ์ และการวิจัยของพระองค์ก็เพื่อให้เห็นแนวทางที่ถูกต้องที่จะนำมาเป็นแบบอย่างให้ประชาชนดำเนินตาม ทรงถือว่าเป็นพระราชภาระที่ทรงสั่งสอน ชี้นำ แสดงตัวอย่างและติดตามโครงการต่าง ๆ เพื่อความสำเร็จและประโยชน์แก่ราษฎร ทรงเป็นประจักษ์กรของประชาชนทั้งหมด พระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยล้วนเป็นคำสอนที่มีคุณค่าเหมาะแก่กาลสมัย ยังประโยชน์โดยตรงให้แก่ผู้ที่นำมาปฏิบัติ เช่น การที่ทรงสอนให้รู้จักรักค่าน้ำลำธาร รักป่า ทรงสอนให้รู้จักคำว่า “ขาดทุนเป็นกำไร” (Our Loss Is Our Gain) “รู้ รัก สามัคคี” เป็นต้น ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างของผู้ที่มุ่งมั่นทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมตลอดมา และด้วยเหตุที่ทรงมีพระเมตตาต่อพสกนิกร ศัตรูเมตตาศิษย์ จึงได้พระราชทานความรู้ให้ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยไม่มีการปิดบัง ล้วนเป็นความรู้ที่ได้ทรงคิด ทรงค้นคว้า ทดลองด้วยพระองค์เองได้เห็นผลเป็นที่ประจักษ์ทั้งสิ้น

2. หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการพัฒนา

จากพระปฐมบรมราชโองการ ณ พระที่นั่งไพบูลย์ทักษิณ เมื่อวันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๑ เนื่องในวันบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระกระแสรับสั่งว่า

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

จากวันนั้นมาจนถึงวันนี้พระองค์ได้ทรงทุ่มเททุกสิ่งทุกอย่างเพื่อสนองพระบรมราชองค์การนั้นเพื่อประโยชน์สุขของราษฎรอย่างแท้จริง ดังที่ปรากฏแก่สายตาประชาชนในพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ตลอดมา

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวทางการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาการเกษตรและชนบท รวมทั้งในการพัฒนาภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคมไทย ทำให้เสมือนเกิดการตั้งสติครั้งสำคัญ ในกระบวนการคิดและการปฏิบัติของการพัฒนาสังคมไทยโดยรวม โดยเฉพาะเมื่อวิเคราะห์เทียบเคียงกับหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชทานชี้แนะเป็นแนวทางดำเนินงานแก่เหล่าข้าราชการ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2549)

การเปลี่ยนแปลงแนวคิดและแนวปฏิบัติ เป็นเพียงตัวอย่างของกระบวนการและเป้าหมาย ในการพัฒนาสังคมที่เป็นผลมาจากการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้บรรลุ การพัฒนาที่ยั่งยืนมั่นคง อันเป็นความปรารถนาของทุกคน ทุกสังคม ทุกประเทศ โดยเฉพาะใน สังคมหรือในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย จะสามารถนำหลักการและแนวปฏิบัติของเศรษฐกิจ พอเพียงไปใช้ประยุกต์ได้อย่างไม่จำกัด หากสังคมหรือประเทศนั้น ๆ จะมีแนวคิดที่ดำเนินการ พัฒนาโดย เน้นการพึ่งพาศักยภาพของตนเองเป็นหลัก เน้นการสร้างเสริมเข้มแข็งแก่ชุมชนจาก ทุนสังคมที่มีอยู่พัฒนาโดยเน้นขั้นตอนการเจริญเติบโตที่มีความมั่นคง ยั่งยืน ไม่รีบร้อนแต่มีความ เสี่ยง ทั้งนี้เพื่อผลจากการพัฒนาให้เป็นสังคมที่พัฒนาอย่างพอเพียงและมีภูมิคุ้มกันตนเอง ที่จะดำรง อยู่ได้ภายใต้ ภาวะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของปัจจัยต่าง ๆ ในโลก

3. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติได้มีหนังสือถึงสำนักพระราชเลขาธิการพระบรมมหาราชวัง เรื่องกราบบังคมทูลขอ พระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยร่างประมวลและ กลั่นกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้ พระราชทานในโอกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ทางสำนักงานได้เรียบเรียงขึ้น เป็น “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และขอพระราชทานอนุญาต เพื่ออันเชิญมาเป็นแนวทาง กำหนดนโยบายวางแผนและทำแผนปฏิบัติการในทุกระดับสู่ความรอดพ้นวิกฤตการณ์ทาง เศรษฐกิจของประเทศ โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป ในกระบวนการทำความเข้าใจและพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่ง สศช. ริเริ่มนั้นก่อให้เกิดการขนานนามเศรษฐกิจพอเพียงจาก “แนวคิด” สู่ “ปรัชญา” และจำแนกองค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 5 ส่วน คือ กรอบแนวคิด คุณลักษณะ นิยาม เงื่อนไข และแนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับจำแนก องค์ประกอบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล 3) การมีภูมิคุ้มกันตัวเอง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ต้องเกิดขึ้นพร้อมกันและพร้อม เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ความรู้และคุณธรรม อันจะขาดซึ่งสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ เพราะ ความพอประมาณและความมีเหตุผลเป็นองค์ประกอบแรกที่น่ามาซึ่งความยั่งยืนของการใช้ ทรัพยากรในสถานการณ์ที่ปราศจากการกระทบจากภายนอก และการมีภูมิคุ้มกันเป็นองค์ประกอบ ที่ 2 ที่เสริมประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรให้พร้อมต่อการรองรับผลกระทบจากภายนอก สำหรับทฤษฎีใหม่นั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นกรอบชี้บอก

หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2549)

แนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

เป้าหมาย คือ มุ่งให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

หลักการ

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว พอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ
2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้อง เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ
3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไขพื้นฐาน จะต้องอาศัย

1. ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน
2. การเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและ นักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม

แนวปฏิบัติ/ผลที่คาดหวัง

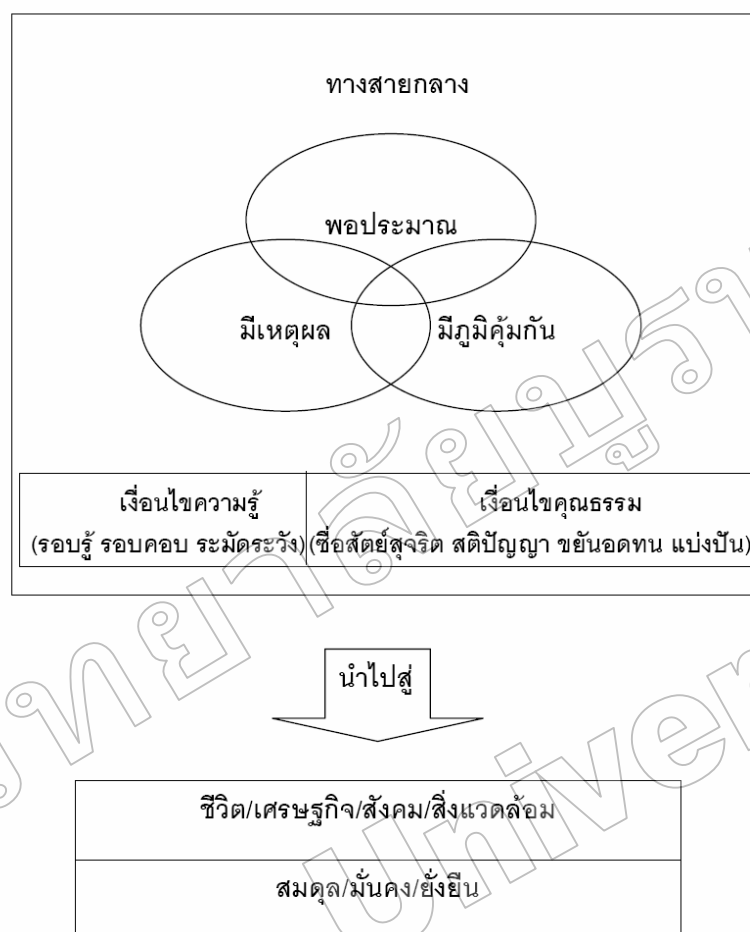
เพื่อให้ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้ สมดุลและพร้อมต่อการรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ลำดับขั้นที่สำคัญในการพัฒนาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สรุป โดยสังเขปได้ ดังตารางที่ 2-1

ตารางที่ 2-1 ลำดับขั้นการพัฒนาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปี พ.ศ.	การพัฒนาของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2517	: พระราชทานแนวคิดว่าด้วย ความพอมี พอกิน พอใช้ และพัฒนาตามลำดับขั้นตอนจากพื้นฐาน
2538	: ทรงอธิบายและทดลองระบบการเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อสมดุลของทรัพยากร ลดความเสี่ยง และแก้ไขปัญหาความยากจน
2540	: ทรงสรุปแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการพึ่งพาตนเอง บนทางสายกลาง ไม่สุดโต่ง
2542	: พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เผยแพร่สรุปใจความปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประมาณ 1 หน้ากระดาษ
2547	: สถาปนาฯ สรุปและเผยแพร่สาระสำคัญของปรัชญา เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว
2549	: องค์การสหประชาชาติทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ (Human Development Lifetime Achievement Award) เฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี
2550	: โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติตีพิมพ์เผยแพร่รายงานเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน (Sufficiency Economy and Human Development)

จากสาระของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เผยแพร่ได้ในปี พ.ศ.2542 นั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ สรุปออกมาเป็น 3 คุณลักษณะ (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว) มี 2 เงื่อนไข (คุณธรรม และ ความรู้) และ 3 เป้าหมาย (สมดุล มั่นคง ยั่งยืน) ดังแสดงใน ภาพที่ 2-1

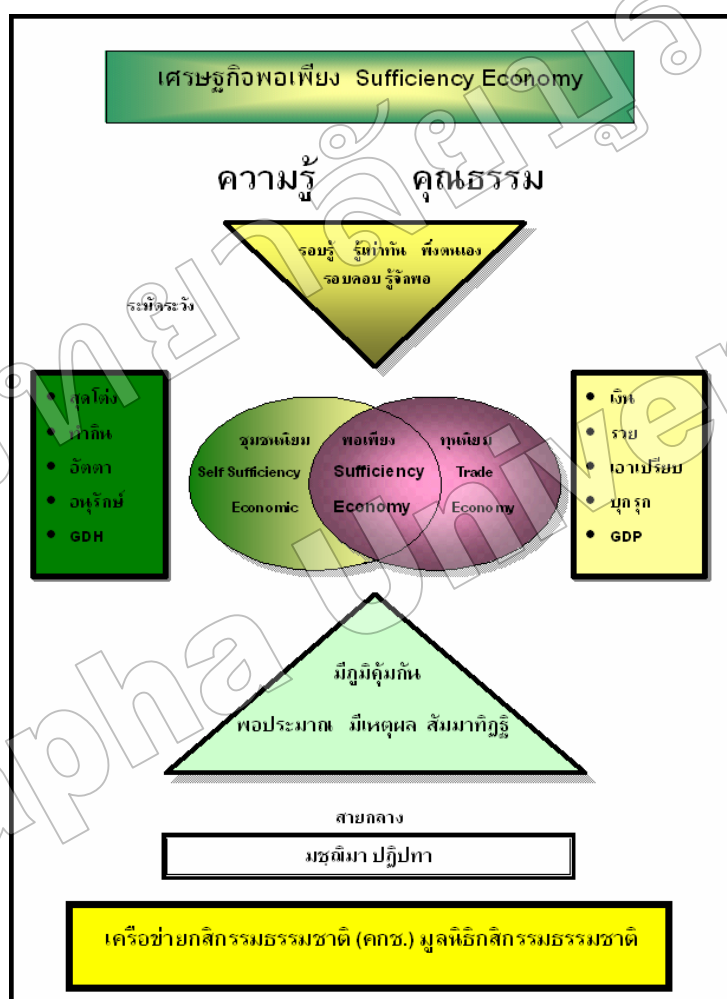

ภาพที่ 2-1 สาระสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

โดยนัยแห่งความสัมพันธ์ของทุกองค์ประกอบในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว จะเห็นได้ว่าทุกองค์ประกอบสามารถที่จะแสดงความเชื่อมโยงกันได้ และเป็นกรอบปรัชญาที่สามารถนำมาประยุกต์ในทางปฏิบัติทั้งในระดับจุลภาคหรือมหภาคได้ เป็นอย่างดี หากมีความเข้าใจในคุณลักษณะเงื่อนไข และเป้าหมายของปรัชญาที่ได้กล่าวมาแล้ว

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย หลักที่ต้องคิดประเด็นแรกคือ เรื่อง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ลักษณะสำคัญ 3 อย่างที่ต้องเป็นห่วงเชื่อมต่อกัน คือ 1.ความพอประมาณ คือไม่มากไม่น้อยเกินไป ไม่เบียดเบียนตัวเองและคนอื่น เช่นผลิตและบริโภคตามกำลังพอประมาณ 2.ความมีเหตุผล คือ การจะตัดสินใจอะไรนั้นต้องพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอด จนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดจากการกระทำนั้น ๆ อย่าง

รอบคอบ 3. การมีภูมิคุ้มกัน คือการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล การดำเนินการต่าง ๆ ที่จะให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยอยู่บนพื้นฐานของ 2 เงื่อนไข คือ ต้องมีความรู้รอบด้าน รอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยงกัน อีกเงื่อนไขก็คือ ต้องมีคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน ไม้โกง ไม้ตระหนี่ สรุปหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเครือข่ายกลไกกรมธรรมชาติ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 2-2

ภาพที่ 2-2 สรุปหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเครือข่ายกลไกกรมธรรมชาติ

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) กล่าวถึง ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจการค้า (Trade Economy) กับ เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) กับ เศรษฐกิจชุมชนยอเขา หรือเศรษฐกิจหลังเขา (Isolate Economy) ไว้ว่า เมืองไทยไม่เหมาะกับเศรษฐกิจการค้าแบบตะวันตก และไทยก็ไม่เหมาะกับเศรษฐกิจยอเขาด้วยเพราะไทยมีความแตกต่างทั้งภูมิประเทศ

พื้นฐานเศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ต้องรู้ว่า“ความพอดี” ของไทยอยู่ตรงไหน เรามีพื้นฐานจากกสิกรรม กสิกรรมทำให้เราอยู่อย่างมั่นคง และเป็นแชมป์โลกได้ทั้งด้านอาหาร ผลิตภัณฑ์จากป่า อีกทั้งเรายังเป็นแชมป์ด้านความมีน้ำใจ โอบอ้อมอารี แต่ทุกวันนี้ยังไม่พอเพียงก็เพราะคนพื้นฐานอย่างชาวนายังถูกหลอกให้ซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง มาฆ่าแม่พระธรณีอย่างไม่ปราณีปราศย์ อย่างไม่อาย เกรงกลัวต่อบาป จนเป็นผลให้แม่พระธรณีและแม่พระคงคาเสื่อมโทรมลงอย่างน่าเศร้าใจ วันนี้ไทยเราแทบจะไม่มีภูมิคุ้มกันเหลืออยู่เลย ด้านที่ยังไม่พอเพียงในระดับชาติ ก็คือการที่เราจะต้องพึ่งพาพลังงานจากต่างชาติ แถมยังพ่นคาร์บอนไดออกไซด์ใส่แผ่นดินกันอย่างไม่บันยะบันยัง ทำยังไงที่เราจะลดการเผาผลาญเงินชาติ ลดการฟ้นความร้อนใส่โลก และทำอย่างไรที่เราจะผลิตน้ำมันจากพืชใช้เอง ทั้งที่เราก็มียุทธศาสตร์ที่พระองค์ท่านทำให้เห็นอยู่แล้ว ท่านทรงขับรถเดิมแก๊สโซฮอลล์ มีโรงกลั่นน้ำมันจากพืชทั้งกอฮอลล์ และไบโอดีเซล ให้เห็นเป็นตัวอย่างของความสำเร็จอยู่แล้ว อีกตัวอย่างของความไม่พอเพียง เช่น การขนยาที่เขาเลิกใช้แล้วมาแทนยาสมุนไพรที่บรรพบุรุษเราพึ่งตนเองอย่างพอเพียงมาเป็นร้อย ๆ ปี รวมทั้งการศึกษา การเมืองการปกครองก็ลอกเอามาตัดแปะ แบบไม่เหลือร่องรอยของตัวเองเลย ถ้าเราจะทำเศรษฐกิจพอเพียงจะเริ่มจากการทำพื้นฐานให้มั่นคง ทำให้คนทั้งประเทศ พออยู่ พอกิน พอใช้ ไม่อดอยากเสียก่อน แล้วค่อยสร้าง ค่อยเสริม “ให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับขึ้นไป” แล้วค่อยค้าขาย ขนเงินขนทองกลับเข้ามาสร้างความมั่นคงของประเทศโดยไม่เบียดเบียนชาวโลกและธรรมชาติ การจะทำเช่นนี้ได้ เราต้องรู้จัก “พึ่งตนเอง” แล้วก็ต้องรู้จักคำว่า “พอ”

สุเมธ ดันติเวชกุล (2543, หน้า 22-23) อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ยังได้กล่าวสรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ดังนี้

“เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self-sufficiency) อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอกินพอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว”

เศรษฐกิจพอเพียง คือการหันมายึดทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งพาตนเอง 5 ประการ คือ

(1) พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะทางจิตใจอีกหมิ่นต่อผู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำริการพัฒนาคนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า

“บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดีคือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรมและความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงาน ประกอบพร้อมด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลดีแน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน”

(2) พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แก่มชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

“...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกัน ไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประสานสัมพันธ์กัน ให้ดีเพื่อให้งานทั้งหมดเกื้อหนุนสนับสนุนกัน..”

(3) พึ่งตนเองในทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่น สามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัตถุดิบในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศไทยอย่างดียิ่ง สิ่งดีก็คือ การประยุกต์ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

(4) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาทดลอง ทดสอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำริที่ว่า

“...จุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาฯ คือเป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ต่าง ๆ กัน ก็มีลักษณะแตกต่างกันมากเหมือนกัน..”

(5) พึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือแม้ไม่มีเงิน ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถื่นของตนเอง เพื่อยังชีพและสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปด้วย

ประยูร ปยุตโต (2532, หน้า 76-77) กล่าวว่า จุดของความพอดีหรือสมดุลคือ การบริโภคเพื่อสนองหรือบำบัดความต้องการ จะทำให้เกิดความพอดี การดำเนินชีวิตเป็นด้านที่ 1 แก้ปัญหาเป็น ด้านที่ 2 คิดเป็น พุดเป็น ทำเป็น ด้านที่ 3 รับรู้ประสบการณ์เป็น ดูเป็น ฟังเป็น ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กายเป็น ด้านที่ 4 กิน ใช้ บริโภค เสพ คบหาเป็น จุดของความพอดีอีกอย่างหนึ่ง คือ หลักการไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนตนเองคือไม่ทำลายคุณภาพชีวิตของตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่เบียดเบียนสังคมและสภาพแวดล้อมที่ปัจจุบันเขา เรียกว่า ระบบนิเวศมีหลักการทำให้ดำรงถึงระดับเทคโนโลยีที่ถ่ายโอนให้อยู่ในระดับที่พอเหมาะกับการพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคน

การพัฒนาคน หมายถึง การขยายทางเลือกและโอกาส เพื่อให้มนุษย์สามารถใช้ชีวิตได้อย่างเต็มที่ มีชีวิตที่สร้างสรรค์ อย่างมีอิสรภาพและศักดิ์ศรี สารดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตามแนวพระราชดำริของพระองค์ท่าน ซึ่งได้แก่ การเสริมสร้างความสามารถให้ผู้อื่นตนเองได้ เป็นบุคคลากรที่มีความรู้ และใช้ความรู้ด้วยความรอบคอบ ตลอดจนมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานของจิตใจ (องค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ, 2550)

จากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทำให้สังคมไทยอ่อนแอ เหตุเพราะสังคมมิได้สร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ให้กับคนส่วนใหญ่ ด้วยขาด “ปัญญา” ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ประกอบกับผู้มีโอกาสในสังคมมักขาดคุณธรรมจริยธรรมเกิดปัญหาทุจริตประพฤติมิชอบขึ้นในทุกระดับ ขณะที่ผู้ด้อยโอกาสมักถูกเอารัดเอาเปรียบ การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นแบบแยกส่วนโดยใช้เงินเป็นเป้าหมาย ไม่คำนึงถึงผลเสียที่ตามมา อาทิ ทุนด้านดิน น้ำ ป่า ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม สูดท่าย ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นและเกษตรกรพึ่งตนเองได้น้อยลง (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543)

การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตแต่ขาดสมดุลในภาคส่วนต่างๆ ที่เกิดขึ้น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ซึ่งมีวิสัยทัศน์ในการสร้างสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) จึงเป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ชี้นำการปรับตัวของประเทศ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในระยะ 10-15 ปี ข้างหน้า และได้รื้อฟื้นเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางพัฒนาแบบบูรณา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) กล่าวว่า การพัฒนามนุษย์ (ภาวนา) จะต้องมีการพัฒนาให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นระดับที่ปรากฏตัวของการแก้ปัญหา ด้านจิตใจ เช่น พัฒนาคุณธรรม ความเข้มแข็ง มั่นคงของจิตใจ และสภาพจิตใจที่ดีงาม รวมทั้งความสุข และด้านปัญญาหรือปรีชาญาณ คือความรู้ความเข้าใจต่างๆ รวมทั้งแนวความคิด ทักษะคิด และค่านิยม

หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องการพัฒนาคน เป็นเรื่องการพัฒนามนุษย์ ซึ่งในวโรกาสที่ ท่านโคฟี อันนัน เลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อม กราบบังคมทูลถวายรางวัลเกียรติยศ “รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2549 เป็นครั้งแรกที่ องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ได้มีรางวัลนี้ขึ้นมาแล้วก็เป็นครั้งแรกที่ได้มีการมอบให้กับบุคคลในโลก ก็คือ ถวายแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีการกล่าวถึงเหตุผลทำไมถึงมอบรางวัลนี้ คำกล่าวนี้ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Citation ซึ่งมีอยู่ 3 ท่อน โดยท่อนกลางกล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า (องค์การพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งสหประชาชาติ, 2550)

“ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อพัฒนา

คุณภาพชีวิตที่ดีของปวงชนชาวไทยอยู่เป็นนิรันดร์อย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวโลกจึงต่างกล่าวขานพระนามพระองค์ว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักพัฒนา”

“ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท มีพระราชหฤทัยเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาต่อพสกนิกรผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาส โดยไม่ทรงแบ่งแยก สถานะ ศาสนา ชาติพันธุ์ หรือหมู่เหล่า ทรงสับรับฟัง ปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร และพระราชทานแนวทางการดำรงชีพ เพื่อให้ประชาชนของพระองค์สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน”

เลขาธิการโคฟี อันนัน ได้ถอดความหมาย ของพระปฐมบรมราชโองการที่ว่า “เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ออกมาว่า ทำให้คนไทย ทุกคนหรือส่วนมากสามารถดำรงชีวิตได้ สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาคน เพราะเน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์และความยั่งยืนของการพัฒนา ให้ความสำคัญต่อเรื่องความอยู่ดีมีสุข มากกว่าความมั่งคั่ง และเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ และการใช้คุณธรรมนำความรู้ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องการพัฒนาคน ไม่ใช่เรื่องการสร้างตึก ไม่ใช่เรื่องการพัฒนาถนน เพราะคนที่เป็นผู้ที่สร้างสิ่งแวดล้อมของเขาให้เกิดความพอเพียงได้ ด้วยการรักษาความสมดุลในชีวิตของแต่ละบุคคล แต่ละชุมชน แต่ละองค์กร และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ การพัฒนาคนให้ดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นการปลูกฝังคุณค่าของความเป็นคน การคิดให้ถูก พูดยให้ถูก ปฏิบัติให้ถูก อย่างมีสติและใช้ปัญญาไปในทางที่ถูกต้อง เพื่อเพิ่มทางเลือกและพัฒนาศักยภาพของแต่ละคน ให้สามารถอยู่อย่างพออยู่พอกิน อิ่มตัวและครอบครัวได้โดยไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข โดยมีส่วนร่วมในการสร้างสังคมพอเพียง และอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลและยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเรื่องการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีสุขภาพแข็งแรง มีความรู้และความคิดสร้างสรรค์ และสำคัญที่สุดมีการอนุเคราะห์แบ่งปันผู้อื่น มีศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อน เบียดเบียน เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น และมีการฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่อง ให้มีจิตเป็นสมาธิ ตั้งมั่นเป็นหนึ่ง เพื่อดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และใช้สติปัญญาไปในทางที่ถูกต้อง เมื่อแต่ละคนมีคุณภาพที่ดี ก็เป็นการพัฒนาชุมชน สังคมให้ดีขึ้นไปด้วยเช่นกัน

แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ในวัยผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่จะเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพต้องมีเงื่อนไข และแรงจูงใจหลายประการในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มีผู้แสดงความเห็นไว้หลายท่าน ได้แก่

Knowles (1975) แนวคิดของโนลส์ มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

4 ประการ ดังนี้ คือ

1. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self Concept) ความคิดเกี่ยวกับตนเองเป็นสิ่งสำคัญ ประการแรก เนื่องจากผู้ใหญ่มีความเคารพนับถือตนเอง ผู้ใหญ่รู้ว่าตนเองมีความสามารถในการตัดสินใจ และมีความเชื่อมั่นว่า ตนเองจะสามารถลิขิตชีวิตของตนเองได้ ควบคุมตนเองได้ เมื่อตกอยู่ในสถานการณ์ใด ๆ ก็ตามจะสามารถแก้ปัญหาได้เอง ดังนั้นการสอน การฝึกอบรมผู้ใหญ่ต้องใช้ให้เหมาะสมกับอายุ มอบหมายงานให้สอดคล้องตามความรับผิดชอบ ให้โอกาสผู้ใหญ่เป็นผู้ตัดสินใจ และแก้ปัญหาโดยใช้ความสามารถตามวุฒิและสติปัญญาโดยอิสระนับว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุดในทางตรงกันข้ามผู้ใหญ่ส่วนมากจะเกิดความรู้สึกขี้ใจถ้าตนเองต้องเป็นผู้คอยพึ่งพาผู้อื่นอยู่เสมอ

2. ประสบการณ์ (Experiences) หมายถึง การเพิ่มประสบการณ์ของแต่ละคนให้มากขึ้น ในด้านแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ด้วยวิธีการเรียนรู้แบบใหม่คือ การช่วยเหลือตนเอง ด้วยเทคนิคการอาศัยประสบการณ์เดิมเป็นฐานให้รู้จักการวิเคราะห์ประสบการณ์เดิมของตนเอง การอภิปราย การร่วมมือกันทำงาน บทบาทสมมติ ฝึกภาคสนาม ทำงานเป็นคณะ และวิธีการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำไม่ใช้วิธีการบรรยายหรือเอาภาพยนตร์มาให้ดู

3. ความพร้อมในการเรียนรู้ (Readiness to Learn) หมายถึง วุฒิภาวะของแต่ละบุคคล ความพร้อมในการเรียนรู้ของแต่ละคนจะมีมากขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับของการเจริญเติบโตของร่างกายและความกดดันทางวิชาการ ตลอดจนความต้องการหรือแรงกดดันทางสังคม เกี่ยวกับการแสดงบทบาทของบุคคลในแต่ละชุมชน ถ้ามองในลักษณะที่ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางจะดูที่ "ความต้องการ" เพราะผู้เรียนจะต้องพัฒนาตนเองที่จะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมแสดงบทบาทในฐานะสมาชิก

4. หลักเบื้องต้นแห่งการเรียนรู้ (Orientation to Learning) ผู้ใหญ่เข้ามาเรียนเพราะต้องการรับรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน เป็นการเรียนรู้ ปัญหาเป็นศูนย์กลาง (Problem Centered)

ทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ตามแนวความคิดของ Malcolm S. Knowles. กล่าวไว้ว่า

1. ความต้องการและความสนใจ (Needs and Interests) ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ถ้าหากว่าตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา เขาก็จะเกิดความพึงพอใจ เพราะฉะนั้นควรจะมีการเริ่มต้นในสิ่งเหล่านี้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมทั้งหลาย เพื่อให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้

2. สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ (Life Situations) การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดี ถ้าหากถือเอาตัวผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน (Life-centered) ดังนั้นการจัดหน่วยการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรจะยึดถือสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่เป็นหลักสำคัญ มิใช่ตัวเนื้อหาวิชาทั้งหลาย

3. การวิเคราะห์ประสบการณ์ (Analysis of Experience) เนื่องจากประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุดสำหรับผู้ใหญ่ ดังนั้นวิธีการหลักสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ ก็คือการวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของผู้ใหญ่แต่ละคนอย่างละเอียดว่ามีส่วนไหนของประสบการณ์ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้บ้าง แล้วจึงหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

4. ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง (Self – directing) ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของผู้ใหญ่ก็คือ การมีความรู้ที่ต้องการที่สามารถนำตนเองได้ เพราะฉะนั้นบทบาทของครูจึงควรอยู่ในกระบวนการสืบหาหรือค้นหาคำตอบร่วมกับผู้เรียน (Mutual Inquiry) มากกว่าการทำหน้าที่ส่งผ่านหรือเป็นสื่อสำหรับความรู้ แล้วทำหน้าที่ประเมินว่าเขาคล้อยตามหรือไม่เพียงเท่านั้น

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference) ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละบุคคล เมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้นเพราะฉะนั้นการสอนนักศึกษาผู้ใหญ่จะต้องจัดเตรียมการในด้านนี้อย่างดีพอ เช่นรูปแบบของการเรียนการสอน (Style) เวลาที่ได้ทำการสอน สถานที่สอน และประการสำคัญคือ ความสามารถในการเรียนรู้ในแต่ละขั้นของผู้ใหญ่ย่อมเป็นไปตามความสามารถของผู้ใหญ่แต่ละคน

Knowles (1975) การเรียนรู้ของผู้ใหญ่มีหลักการสำคัญ 6 ประการ ดังนี้

1. ก่อนที่จะเริ่มต้นหรือให้ความร่วมมือในการเรียนรู้ ผู้ใหญ่มักต้องการทราบเหตุผลว่าตนจะเรียนไปเพื่ออะไร สิ่งที่จะเรียนจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตตนอย่างไร

2. ผู้ใหญ่มักต้องการความอิสระในการควบคุมและรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง และอาจรู้สึกไม่พึงพอใจ ต่อต้าน และลดความร่วมมือในสิ่งที่ขัดกับความต้องการ

3. ผู้ใหญ่ล้วนมีประสบการณ์ที่ผ่านการสั่งสมมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง (ซึ่งส่งผลให้แต่ละคนมีความแตกต่างกัน) และต้องการแบ่งปันความรู้จากประสบการณ์ที่ตนมีกับผู้อื่น ยิ่งไปกว่านั้น ยังต้องการคำชื่นชมหรือสนับสนุน ที่แสดงให้เห็นว่าความรู้หรือประสบการณ์ของตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ดีและมีประโยชน์

4. ผู้ใหญ่พร้อมที่จะเรียนรู้ เมื่อเนื้อหาของการเรียนรู้นั้นเป็นสิ่งที่มีความหมายตรงกับความต้องการของตน และสามารถนำมาแก้ไขปัญหหรือสนับสนุนการปฏิบัติภาระหน้าที่ในชีวิตจริงได้

5. ทิศทางการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่นั้น ควรเริ่มต้นจากปัญหาหรือภาระหน้าที่ในชีวิตจริง หรืออย่างน้อยต้องแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรียนนั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงอย่างไร

6. แรงจูงใจที่มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่อาจเป็นเรื่องของแรงจูงใจภายในเพียงอย่างเดียว เช่น เพื่อเพิ่มความพึงพอใจต่อการทำงาน เพิ่มความภูมิใจในตนเอง หรือเพิ่มคุณภาพชีวิต เป็นต้น

แนวคิดของเปาโล แฟร์ กล่าวถึงการเรียนการสอนผู้ใหญ่วัย (Freire, 1970) ดังนี้

1. ผู้เรียนคือผู้กระทำ ไม่ใช่ผู้ถูกกระทำ
2. หลักการเรียนรู้แบบ ผู้สอน-ผู้เรียน บนลงล่าง (ผู้สอนสั่ง ผู้เรียนทำตาม) ควรเปลี่ยนมาเป็นแบบแนวระนาบ (ผู้สอนเป็นเพียงผู้ช่วยกระตุ้น) ปลอ่ยให้เป็นความคิดริเริ่มของแต่ละบุคคลตามที่เป็นจริง

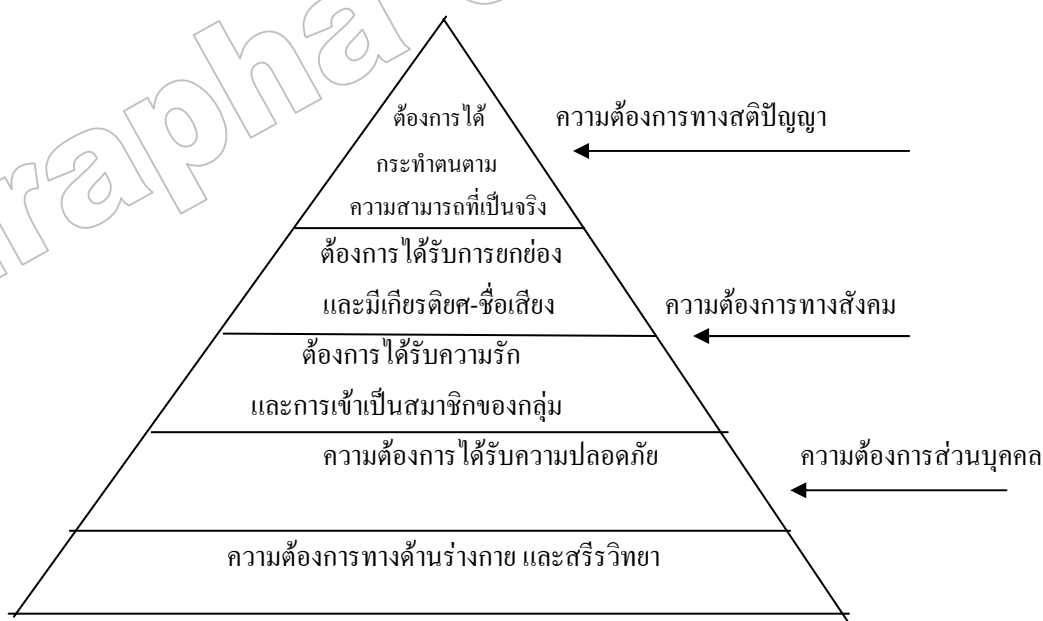
3. เน้นทฤษฎีและปฏิบัติ

4. ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

5. เนื้อหาวิชาและกระบวนการควรจะเกี่ยวข้องกัน สอดคล้องกัน

ผู้เรียนวัยผู้ใหญ่อาจจะมีเหตุจูงใจในการเรียนสิ่งใดๆ ด้วยเหตุผลมากมาย เช่น เพื่อการเปลี่ยนแปลงอาชีพ เพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน หรืออาจจะเรียนรู้เพื่อค้นหาความรู้ใหม่ๆ ดังนั้น ในการฝึกอบรมจึงต้องให้ความสนใจใส่ใจเกี่ยวกับแรงจูงใจในการเรียนรู้ เพราะจะช่วยให้กิจกรรมการฝึกอบรมนั้นประสบความสำเร็จด้วยดี หรืออาจจะส่งผลทำให้การฝึกอบรมบางโครงการล้มเหลว ซึ่งจะได้กล่าวถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจต่อไป

Maslow (1954) มาสโลว์ได้เสนอทฤษฎีแรงจูงใจของมนุษย์ในลักษณะของลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) โดยแยกออกเป็นลำดับขั้นที่สำคัญ 5 ขั้นตอนด้วยกัน (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2538, หน้า 90) ดังที่แสดงให้เห็นจากภาพที่ 2-3

ภาพที่ 2-3 ลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์

ขั้นที่ 1 : ความต้องการทางด้านร่างกายหรือทางสรีรวิทยา (Bodily Needs of Physiological Needs) เป็นความต้องการที่มาสโลว์ และนักจิตวิทยาเห็นว่า เป็นความต้องการระดับแรกสุด ได้แก่ อาหาร น้ำ เพื่อบรรเทาความหิว ความต้องการทางเพศ การพักผ่อนนอนหลับ การได้หายใจ

ขั้นที่ 2 : ความต้องการได้รับความปลอดภัย (Safety Needs) จะเกิดขึ้นเมื่อความต้องการขั้นที่ 1 ได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์ก็จะแสวงหาความมั่นคง การป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ถ้าหากไม่ได้รับการสนองตอบ คนเราอาจหาทางหลบหนีไปจากสภาพนั้นก็ได้

ขั้นที่ 3 : ต้องการความรักและการเข้าเป็นสมาชิกในกลุ่ม (Love and Belonging Needs) เพราะว่าได้รับความอบอุ่น การยอมรับจากสมาชิกหรือเพื่อน ๆ ในกลุ่ม ต้องการทราบว่าตนเองมีฐานะอย่างไรในกลุ่มนั้น

ขั้นที่ 4 : ต้องการได้รับการยกย่องในด้านความมีชื่อเสียงและเกียรติยศ (Self-esteem Needs) ซึ่งหมายถึงลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการได้รับความเคารพ ความเชื่อมั่นอื่น ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกอิสระ มีเสรีภาพ และความมีชื่อเสียงในด้านต่าง ๆ

ขั้นที่ 5 : ต้องการได้กระทำตนตามความสามารถที่เป็นจริง (Self-actualization) เป็นขั้นตอนสุดท้ายของความต้องการและเป็นความต้องการสูงสุดของบุคคลเพื่อแสดงถึงสิ่งที่เขามีความสามารถและศักยภาพที่จะกระทำได้

มาสโลว์ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าความต้องการเหล่านั้นจะเริ่มจากขั้นต่ำสุดแล้วจึงแสวงหาเพิ่มขึ้นในระดับความพอใจสูงขึ้นเรื่อย ๆ จากขั้นที่ 1 ขั้นที่ 2 แล้วนำไปสู่ขั้นที่ 3 หรือ ขั้นที่ 4 ต่อไป

3.2 หลักการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ 10 ประการ (Adult Learning: Ten Principles)

สวัดน์ วัฒนวงศ์ (2542) การเรียนรู้ในสถานการณ์หนึ่งๆ อาจเกิดขึ้นได้มากกว่าหรือดีกว่าในอีกสถานการณ์หนึ่งซึ่งในเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับหลักการและทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) อันเป็นแนวทางที่นักการศึกษาและวิทยาการฝึกอบรมควรจะได้คำนึงถึง ในที่นี้จะขอยกกล่าวถึงองค์ประกอบหรือหลักการ 10 ประการ ที่จะมีส่วนสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Adult Learning) และจะเป็นการช่วยให้การฝึกอบรมประสบความสำเร็จด้วยดี ปัจจัยที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เหล่านั้นมีส่วนสัมพันธ์กันอย่างมากในการเรียนรู้และการฝึกอบรมผู้ใหญ่โดยจะคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

1. ควรพิจารณาและให้ความสำคัญกับ แรงจูงใจในการเรียน (Motivation to Learn) นั่นคือ บุคคลจะเรียนรู้ได้ดีถ้าหากมีความต้องการในการเรียนสิ่งนั้น ๆ

2. สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ (Learning Environment) ต้องมีความสะดวกสบาย เหมาะสมตลอดจนได้รับความไว้วางใจและการให้เกียรติผู้เรียน (Trust and Respect)
3. ควรคำนึงถึงความต้องการในการเรียน ของแต่ละบุคคล และรูปแบบของการเรียนรู้ (Learning Styles) ที่มีความหลากหลาย
4. ต้องคำนึงถึง ความรู้เดิมและประสบการณ์ (Experience) อันมีคุณค่า
5. ควรได้พิจารณาถึงการดูแลและให้ความสำคัญกับ เนื้อหาและกิจกรรมในการเรียนรู้ (Learning Content and Activities)
6. ให้ความสำคัญเกี่ยวกับ ปัญหาที่สอดคล้องกับความจริง (Realistic Problems) และนำ การเรียนรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหา
7. ต้องให้การเอาใจใส่กับการมีส่วนร่วมทั้งทางด้าน สติปัญญา และทางด้านร่างกาย ใน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้
8. ควรให้มีเวลาอย่างพอเพียง ในการเรียนรู้ โดยเฉพาะ การเรียนรู้ข้อมูลใหม่ การฝึกทักษะ ๗ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ
9. ให้โอกาสในการ ฝึกภาคปฏิบัติจนเกิดผลดี หรือ การนำความรู้ไปประยุกต์ได้
10. ให้ผู้เรียนได้แสดงศักยภาพหรือสมรรถภาพในการเรียนรู้ จนกระทั่งเขาได้แลเห็นถึง ความก้าวหน้าว่า สามารถบรรลุเป้าหมายได้

จากที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้อย่างหลากหลาย สถานการณ์ด้วยกัน ถ้าหากมีองค์ประกอบและปัจจัยที่เหมาะสม การเรียนรู้ก็อาจจะเกิดได้ง่ายขึ้น ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมใน โครงการฝึกอบรมจึงคำนึงถึงองค์ประกอบหรือหลักการที่ได้กล่าวมา ซึ่งมีส่วนส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการฝึกอบรมได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้เกณฑ์และแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะช่วยเหลือเป็นพื้นฐาน ทางด้านทฤษฎี ใช้เป็นแนวทางในกิจกรรมการฝึกอบรมได้อย่างถูกต้องมากขึ้น

โดยสรุปแล้วการเรียนรู้อาจจะปรับเปลี่ยนความรู้เดิม ๆ ทักษะเก่า ๆ ตลอดจน การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปใช้กับกิจกรรม การฝึกอบรมต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

3. ทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning)

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาและการเรียนรู้แบบใหม่ที่มุ่งการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ สร้างความสุขให้กับมนุษยชาติและสังคมโลกนั้นมีอยู่หลากหลาย ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี แปลคำว่า Transformative Learning ไว้โดยใช้คำว่า การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (ประเวศ วะสี, 2550, หน้า 30) และมีการตีความในระดับและแง่มุมที่แตกต่างกันออกไปอยู่มาก

แม้แต่การตีความของเมซีโรว์ ศาสตราจารย์ด้านการศึกษผู้ใหญ่ (Adult Education) ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สหรัฐอเมริกา ซึ่งถือกันว่าเป็นผู้เริ่มต้นทฤษฎี Transformative Learning กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในหนทางใดหนทางหนึ่งในสี่แบบ คือ การขยายการตีความของกรอบความคิดที่ใช้อยู่เดิม การเรียนรู้กรอบอ้างอิงใหม่ โดยการปรับเปลี่ยนมุมมอง, หรือโดยการปรับเปลี่ยนแบบแผนหรือความเคยชินในวิถีคิด (Mezirow, 2000, p.19)

สิ่งที่เป็นหัวใจของทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตามความคิดของเมซีโรว์ คือ การปรับเปลี่ยนกรอบอ้างอิงที่เราใช้ในการมองโลก กรอบอ้างอิงนี้คือระบบความคิด ข้อสรุปในใจ และความคาดหวังที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และให้ความหมายกับประสบการณ์ต่างๆ เมซีโรว์อธิบายว่าในด้านหนึ่งกรอบอ้างอิงของเราเป็นผลจากประสบการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตของเราจากกระบวนการหลักในสังคมและวัฒนธรรมที่เราเติบโต แต่ในขณะเดียวกันกรอบอ้างอิงก็จะกลับส่งผลต่อการเรียนรู้และรับรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ ของเราด้วย เพราะการเรียนรู้คือกระบวนการในการใช้การตีความที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในอดีตมาตีความและให้ความหมายใหม่กับประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อให้แนวทางในการปฏิบัติแก่ตัวเราเอง (Mezirow, 2000, p.16-17)

ส่วนเปาโล แฟร์ (Freire, 1970) มองถึงเป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงว่า การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึก ที่จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถที่จะวิเคราะห์ ตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ และเข้าร่วมปฏิบัติการเพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ในโครงสร้างที่ครอบงำตนอยู่ให้หลุดพ้นจากการถูกกดขี่

แนวคิดของแฮรอน (Heron, 1992, p.162-171) เกี่ยวกับ การรู้ 4 แบบ เพื่อให้ครอบคลุมมิติด้านต่างๆ อธิบายถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ครอบคลุมการรู้ทั้ง 4 แบบ กล่าวคือ

1) การรู้ผ่านประสบการณ์ตรง คือการเรียนรู้จากการสัมผัสสิ่งต่าง ๆ โดยตรง รับรู้ถึงพลังและสถานะที่เป็นองค์รวมของสิ่งนั้น ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานที่ สถานการณ์ กระบวนการต่าง ๆ หรือสิ่งของ การรู้ผ่านประสบการณ์ตรงนี้จะส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกและกระตุ้นให้เกิดจินตนาการ

2) การรู้ผ่านสัญลักษณ์หรือสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นจริงบางประการ เช่น การถ่ายทอดผ่านเรื่องราว คำอุปมาอุปมัย ภาพ การเคลื่อนไหว พิธีกรรม ดนตรี บทกวี และศิลปะต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้ที่ใช้ความสามารถของจิตในด้านจินตนาการควบคู่กับมโนทัศน์หรือความคิดรวบยอด

3) การรู้ผ่านมโนทัศน์ คือการเรียนรู้ผ่านแนวคิดทฤษฎี วรรณะต่างๆ เช่น คำบรรยาย สูตรวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ การรู้ผ่านมโนทัศน์นี้เป็นส่วนที่เริ่มมีการตกผลึกทางความคิด เกิดความคิดรวบยอดที่ชัดเจนสามารถนำไปถ่ายทอดและชักนำการปฏิบัติต่อไปได้ แต่มีข้อจำกัด

เนื่องจากขาดมิติบางประการของการรู้เชิงประสบการณ์และเชิงจินตนาการซึ่งมีองค์ประกอบของการรับรู้อย่างมือกร่วม มีชีวิตชีวา อารมณ์ความรู้สึก และความคิดสร้างสรรค์ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง

4) การรู้ผ่านการปฏิบัติ คือการเรียนรู้ผ่านการนำความรู้ความเข้าใจในตนไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งจะเกิดการเรียนรู้ในมิติของการปฏิบัติ และความรู้สึกที่เกิดจากการมีประสบการณ์ปฏิบัติโดยตรง

จากการศึกษา พบว่า กระบวนการในการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะทั้งที่รู้ตัว ผ่านกระบวนการฝึกอบรม และที่ไม่รู้ตัว อันเป็นผลสืบเนื่องจากระบวนการที่ได้สะสมไว้ และค่อย ๆ พัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป หรืออาจเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนก็ได้ (Mezirow, 2000, p.21) นอกจากนั้นยังอาจเกิดได้จากการปรับกรอบอ้างอิงที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเชิงภววิสัย ซึ่งเป็นการใคร่ครวญเกี่ยวกับข้อสรุปหรือสมมติฐานของบุคคลอื่น จากการอ่าน จากการวิเคราะห์ปัญหา หรือการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติโดยนักวิชาการหลายคนพัฒนาทฤษฎีการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในมุมที่แตกต่างออกไป โดยบอยด์มองว่า การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน คือ การเปลี่ยนแปลงขั้นรากฐานในบุคลิกภาพ ซึ่งเกิดจากการแก้ไขปัญหายากในตนเอง และการพัฒนาของจิตสำนึกที่เปิดกว้างขึ้น ทำให้เกิดการบูรณาการของบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ขึ้น (Boyd, 1989, p.459) บอยด์และไมเออร์ (Boyd & Myers, 1988, p. 277) มองว่ากระบวนการที่เป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงคือ การตระหนักรู้และแยกแยะได้ ซึ่งประกอบด้วย การเปิดรับ การยอมรับ และการตัดใจ โดยเริ่มต้นจากการเปิดและน้อมรับสารหรือมุมมองที่มีการให้ความหมายที่แตกต่างออกไปจากเดิม การยอมรับสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่ มองเห็นสิ่งที่ต้องเปลี่ยนแปลง และขั้นสุดท้ายที่สำคัญที่สุดคือ การตระหนักว่าแบบแผนหรือการรับรู้เก่า ๆ ของตนไม่เหมาะสม หรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง จำเป็นจะต้องแก้ไขปรับปรุง ทั้งแบบแผนหรือการรับรู้เดิมแล้วปรับหรือสร้างวิถีใหม่ขึ้นในตนเอง โดยบูรณาการเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของตน

แนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรม

จากการที่ประเทศไทยได้กำหนดให้มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อเป็นกรอบนโยบายและแผนระดับชาติที่กำหนดกรอบแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาตินั้น โดยแต่ละแผนจะมุ่งเน้นให้ความสำคัญในเรื่องที่แตกต่างกันไป โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จะเน้นในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจ แผนฯ ฉบับที่ 2 ถึงแผนฯ ฉบับที่ 7 จะมุ่งเน้นและให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจและสังคม จนกระทั่งถึงแผนฯ ฉบับที่ 8 ซึ่งมุ่งเน้นเรื่อง

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมีความเชื่อในเรื่องการพัฒนาการเมืองเศรษฐกิจ สังคม ควรจะเริ่มที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก่อน ถ้ามนุษย์มีคุณภาพดีแล้วจะส่งผลให้เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ดีตามไปด้วย ดังนั้น องค์การหรือหน่วยงานที่มุ่งหวังความสำเร็จ จึงต่างให้ความสำคัญกับทรัพยากรมนุษย์และวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่สุด แต่วิธีพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นมีหลายวิธีซึ่งวิธีที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายมากในหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนวิธีการหนึ่ง คือ “การฝึกอบรม”

1. นิยามและความหมายของการฝึกอบรม

ความหมายของการฝึกอบรมมีมากมาย ขึ้นอยู่กับว่าจะพิจารณาจากแนวคิด ใดที่เกี่ยวกับการฝึกอบรม ทั้งนี้ มีแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการฝึกอบรม ดังต่อไปนี้

(Frank, 1974) ให้คำนิยามของการฝึกอบรมไว้ดังนี้ การฝึกอบรม หมายถึง การพัฒนาทัศนคติ ความรู้ แบบพฤติกรรมความชำนาญงานที่เป็นระบบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการสำหรับแต่ละบุคคล เพื่อที่จะปฏิบัติงานของเขาในปัจจุบันได้อย่างเพียงพอ

อุทุมพร (ทองอุไทย) จามรมาน (2533) ได้ให้ความเห็นว่า การฝึกอบรม คือ กิจกรรมหรือความพยายามที่จะจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของหน่วยงาน เพื่อให้ผู้เข้าอบรมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีในเรื่องความรู้ ทัศนคติ สัมพันธภาพในการทำงาน

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2523) กล่าวว่า การฝึกอบรม คือ การถ่ายทอดความรู้เพื่อเพิ่มพูนทักษะ ความชำนาญ ความสามารถ และทัศนคติในทางที่ถูกต้อง เพื่อช่วยให้การปฏิบัติงานและภาระหน้าที่ต่าง ๆ ในปัจจุบันและอนาคตเป็น ไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และไม่ว่าการฝึกอบรม จะมีขึ้นที่ใดก็ตาม วัตถุประสงค์ก็คือ เป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน หรือเพิ่มขีดความสามารถในการจัดรูปขององค์การ

ในระยะหลัง เรามักจะมองการฝึกอบรมในเชิงของกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้ การฝึกอบรมจึงหมายถึง “กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างมีระบบ เพื่อให้บุคคลมีความรู้ ความเข้าใจ มีความสามารถที่จำเป็น และมีทัศนคติที่ดีสำหรับการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งของหน่วยงานหรือองค์การนั้น ” และ การฝึกอบรม คือ กระบวนการในอันที่จะทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ และความชำนาญ ในเรื่องหนึ่งเรื่องใด และเปลี่ยนพฤติกรรมไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ (สำนักงาน ก.พ., 2533)

วิจิตร อาวะกุล (2540) ให้คำนิยามของการฝึกอบรมไว้ดังนี้ การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการเพิ่มความรู้ ความชำนาญ และความสามารถของบุคคล หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็น

การพัฒนาบุคคล หรืออาจกล่าวได้ว่า การฝึกอบรมก็คือ กระบวนการที่จะส่งเสริมสมรรถภาพของบุคคล ให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพอันจะส่งผลโดยตรงไปยังผลงานของสถาบันสังคม ประชาชน

ชาญ สวัสดิ์สาธิต (2544) ได้สรุปการฝึกอบรมหมายถึง กระบวนการที่เป็นระบบที่จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ความสามารถและทักษะในการปฏิบัติงาน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมในการปฏิบัติงานของบุคคล (ผู้ปฏิบัติ) ให้ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถปฏิบัติงานที่อยู่ในความรับผิดชอบได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นอีก อันจะเป็นประโยชน์ต่องานที่รับผิดชอบในปัจจุบัน และ/หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้ทำในอนาคตโดยตรง

จากแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การฝึกอบรม หมายถึง วิธีการที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร (Communicate) หรือถ่ายทอด (Transfer) ข่าวสาร ข้อเท็จจริง ประสบการณ์ ความคิดเห็น ฯลฯ ระหว่างผู้ให้การฝึกอบรมไปยังผู้รับการฝึกอบรม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือเกิดการบรรลุวัตถุประสงค์ใด ๆ ตามที่กำหนดไว้

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับการฝึกอบรม

สำนักงาน ก.พ. (2532 หน้า 1) กระบวนการฝึกอบรม หมายถึง “กระบวนการหรือขั้นตอนการปฏิบัติในอันที่จะทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม เกิดความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติ ทักษะ หรือความชำนาญ ตลอดจน ประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้”

กระบวนการฝึกอบรมมีขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอน ซึ่งผู้รับผิดชอบจัด โครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรแต่ละโครงการควรจะต้องดำเนินการในแต่ละขั้นตอนอย่างครบถ้วน เพื่อให้เป็นการฝึกอบรมอย่างเป็นระบบ มีความสมบูรณ์ และเกิดผลสำเร็จตรงตามเป้าหมาย ซึ่งอาจให้ความหมายและคำอธิบายย่อ ๆ สำหรับแต่ละขั้นตอน ของกระบวนการ ฝึกอบรมได้ ดังนี้

1. การหาความจำเป็นในการฝึกอบรม หมายถึง การค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กรหรือในหน่วยงาน ว่ามีปัญหา เรื่องใด บ้าง ที่จะสามารถแก้ไขให้หมดไปหรืออาจทำให้ทุเลาลงได้ด้วยการฝึกอบรม โดยรวมไปถึงการพยายาม หาข้อมูลด้วยว่า กลุ่มบุคลากร เป้าหมายที่จะต้องเข้ารับการอบรมเป็นกลุ่มใด ตำแหน่งงานอะไร มีจำนวนมากน้อยเพียงใด ควรจะต้องจัดเป็น โครงการฝึกอบรมให้ หรือเพียงแต่ส่งไปเข้ารับการอบรมภายนอกองค์กรเท่านั้น มีการกิจใดบ้างที่ควรจะต้องแก้ไข ปรับปรุง ด้วยการฝึกอบรม พฤติกรรม ประเพณีใดบ้างที่ควรจะต้องเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทักษะ ทัศนคติ หรือประสบการณ์ ทั้งนี้ สภาพการณ์ที่เป็นปัญหา และแสดงถึง ความจำเป็นในการฝึกอบรมอาจมีทั้งที่ปรากฏชัดแจ้ง และเป็นสภาพการณ์ที่ ซบซ่อนจำเป็น ต้องวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาเพื่อค้นหา วิธีการที่ใช้ในการวิเคราะห์หาความจำเป็นในการฝึกอบรมมีหลาย

หลายวิธี เช่น การสำรวจ การสังเกตการณ์ การทดสอบ และการประชุม เป็นต้น

2. การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม หมายถึง การนำเอาความจำเป็นในการฝึกอบรมซึ่งมีอยู่ชัดเจนแล้วว่า มีปัญหาใดบ้าง ที่จะ สามารถ แก้ไขได้ด้วยการฝึกอบรม กลุ่มเป้าหมายเป็นใคร และ พฤติกรรมการเรียนรู้ที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงเป็นด้านใดนั้น มาวิเคราะห์ เพื่อกำหนดเป็นหลักสูตร โดยอาจประกอบด้วยวัตถุประสงค์ของหลักสูตรฝึกอบรม หมวดวิชา หัวข้อวิชา วัตถุประสงค์ ของแต่ละ หัวข้อวิชา เนื้อหาสาระหรือแนวการอบรม เทคนิคหรือวิธีการอบรม ระยะเวลา การเรียงลำดับหัวข้อวิชาที่ควรจะเป็น ตลอดจนการ กำหนดลักษณะของวิทยากรผู้ดำเนินการ ฝึกอบรม ทั้งนี้ เพื่อจะทำให้ผู้เข้าอบรมได้เกิดการเรียนรู้อย่างมีขั้นตอน และเกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมจนทำให้สิ่งที่ปัญหาได้รับการแก้ไขคล่องตัวไปได้ หรืออาจทำให้ผู้เข้ารับ การอบรม ทำงาน ที่ได้รับมอบหมาย ได้อย่างมี ประสิทธิภาพ และเต็มใจยิ่งขึ้น

3. การกำหนดโครงการฝึกอบรม คือ การวางแผนการดำเนินการฝึกอบรมอย่างเป็น ขั้นตอนด้วยการเขียนออกมาเป็น ลายลักษณ์อักษร ดังที่เรียกว่า “โครงการฝึกอบรม” เป็นการระบุ รายละเอียดที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ตั้งแต่เหตุผลความเป็นมา หรือความ จำเป็นในการฝึกอบรม หลักสูตร หัวข้อวิชาต่าง ๆ วิทยากร คุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ารับการอบรม วันเวลา สถานที่อบรม ประมาณการ ค่าใช้จ่าย ตลอดจนรายละเอียดด้านการบริหารและธุรการต่าง ๆ ของการฝึกอบรม ทั้งนี้ เนื่องจากการฝึกอบรม เป็นกิจกรรม ที่มี ผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย นับตั้งแต่ผู้ที่จะเข้ารับ การฝึกอบรม ผู้บังคับบัญชา ในหน่วยงานต้นสังกัดของผู้เข้ารับการฝึกอบรม วิทยากร และที่สำคัญ คือ ผู้บริหารซึ่งมีอำนาจอนุมัติโครงการและค่าใช้จ่าย จำเป็นจะต้องเข้าใจถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของ การฝึกอบรม โดยใช้โครงการฝึกอบรมที่เขียนขึ้นเป็นสื่อตนเอง

4. การบริหาร โครงการฝึกอบรม สำหรับขั้นตอนนี้ ในตำราการบริหารงานฝึกอบรมบาง เล่มระบุเป็นขั้นของ “การดำเนินการ ฝึกอบรม ” แต่เนื่องจากผู้เขียนพิจารณาเห็นว่า ถึงแม้จะดู เหมือนว่าการดำเนินการฝึกอบรมเป็นหัวใจสำคัญ ของการจัดโครงการฝึกอบรม หากแต่ที่จริงแล้ว การดำเนินการฝึกอบรมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการบริหาร โครงการ ฝึกอบรม เพราะการดำเนิน การฝึกอบรมที่มี ประสิทธิภาพ และสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการได้นั้น นอกจากมาจาก วิทยากร ที่มีความรู้ความสามารถ และหลักสูตร ฝึกอบรมที่เหมาะสมแล้ว ยังจำเป็นต้องอาศัย เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ จัดการฝึกอบรม ซึ่งเข้าใจหลักการบริหารงานฝึกอบรม พอที่จะสามารถ วางแผนและดำเนินงานธุรการทั้งหมดในช่วง ทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการอบรมได้อย่างมี ประสิทธิภาพอีกด้วย จึงได้กำหนดขั้นตอนนี้เป็นการบริหาร โครงการฝึกอบรมเพื่อให้ ครอบคลุม เนื้อหา ที่ผู้จัดโครงการฝึกอบรมควรทราบทั้งหมด

ส่วนในการดำเนินการฝึกอบรม เจ้าหน้าที่ผู้จัดโครงการอบรมจะต้องมีบทบาทหลัก ที่จะ

ช่วยอำนวยความสะดวก ให้กับวิทยากรในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เข้าอบรม ทั้งในด้านสถานที่ โสตทัศนูปกรณ์ วัสดุอุปกรณ์ ยานพาหนะ การเงิน ฯลฯ และในขณะเดียวกัน ยังต้องดำเนินงานในฐานะผู้อำนวยการโครงการ ทำหน้าที่ควบคุมให้การฝึกอบรมดำเนินไปตามกำหนดการ จัดให้มีกิจกรรมหลายพฤติกรรมและกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ ในระหว่างผู้เข้าอบรม อันจะช่วยให้ช่วยสร้างบรรยากาศ ในการฝึกอบรม ให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้สำหรับผู้เข้าอบรมได้เป็นอย่างดี มิฉะนั้น อาจไม่สามารถทำให้การฝึกอบรมดำเนินไปตามที่ระบุไว้ใน โครงการอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ผลเท่าที่ควร

5. การประเมินและติดตามผลการฝึกอบรม ในขั้นตอนของการกำหนดโครงการฝึกอบรม ผู้รับผิดชอบจะต้องคำนึง ถึงการประเมินผลการฝึกอบรมไว้ด้วยว่า จะดำเนินการประเมินผลด้วยวิธีการใดบ้าง โดยใช้เครื่องมืออะไร และจะดำเนินการติดตาม ผลการฝึกอบรมหรือไม่ เมื่อใด ทั้งนี้ เพราะเมื่อการฝึกอบรมเสร็จสิ้นลงแล้ว ผู้รับผิดชอบโครงการควรจะต้อง ทำการสรุปประเมินผลการฝึกอบรมและจัด จัดทำรายงานเสนอให้ผู้บังคับบัญชาได้พิจารณาถึงผลของการฝึกอบรม ส่วน ผู้รับผิดชอบโครงการ เองก็ต้อง นำเอาผลการประเมินโครงการฝึกอบรมทั้งหมดมาเป็น ข้อมูลย้อนกลับหรือ Feedback ใช้พิจารณาประกอบ ในการจัด ฝึกอบรม หลักสูตรเช่นเดียวกัน ในครั้ง/รุ่นถัดไป ในขั้นตอนของการหาความจำเป็นใน การฝึกอบรมว่า ควรจะต้องมีการพัฒนา หรือปรับปรุง หลักสูตร หรือการดำเนินการในการบริหารงานฝึกอบรมอย่างไรบ้าง เพื่อจะทำให้การฝึกอบรมเกิด สัมฤทธิ์ผลตรงตาม วัตถุประสงค์ ของโครงการเพิ่มขึ้น

2.1 หลักสูตรการฝึกอบรม

มาปริดา (2538, หน้า 3) หลักสูตรฝึกอบรม คือ วิชา เนื้อหาสาระ และวิธีการที่จะทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ และความสามารถ อันจะยังผลให้เกิดการเรียนรู้ หรือเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการอบรม

เพ็ญจันทร์ สังข์แก้ว (2544, หน้า 60-61) กล่าวว่า หลักสูตรฝึกอบรมคือมวลประสบการณ์ ประกอบด้วยจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ วิธีการหรือกิจกรรมที่จัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้รับการฝึกอบรมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

หลักสูตร เป็นเครื่องมือให้การฝึกอบรมบรรลุ ถ้าไม่มีหลักสูตรการฝึกอบรมจะไม่มีทางประสบความสำเร็จได้เลย หลักสูตรจึงเปรียบเสมือนหัวใจของการฝึกอบรมด้วยเหตุผลดังนี้

1) หลักสูตรเป็นเสมือนเบ้าหลอม ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์

2) หลักสูตรเป็นแผนงานหรือโครงการที่บอกให้ทราบว่าจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมคืออะไร และจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายนั้นได้อย่างไร

3) หลักสูตรเป็นมาตรฐานที่บอกให้ทราบว่า ผู้ผ่านการฝึกอบรมตามหลักสูตรนั้น ๆ จะมีความรู้ ความสามารถ และมีคุณลักษณะเช่นไร

หลักสูตรการฝึกอบรมมีองค์ประกอบพื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่

- 1) วัตถุประสงค์ หมายถึง ความตั้งใจหรือความคาดหวังที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัวผู้ที่จะผ่านหลักสูตรหรือโครงการฝึกอบรม
- 2) เนื้อหา หมายถึง สารที่จัดเป็นความรู้และประสบการณ์ของการเรียนรู้ ที่จัดให้แก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม ประกอบด้วยข้อมูลหรือข้อเท็จจริง ความคิดรวบยอด หลักการทฤษฎีของวิชานั้น
- 3) วิธีการฝึกอบรม หมายถึง รูปแบบหรือกระบวนการจัดกิจกรรม ที่จัดให้ผู้รับการฝึกอบรมปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
- 4) การประเมินผล หมายถึง การตรวจสอบดูว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรหรือไม่เพียงใด หลังจากผ่านการฝึกอบรมตามหลักสูตรแล้ว

2.2 การประเมินผลการฝึกอบรม

เมื่อนักวิชาการด้านการพัฒนาบุคคลได้ประชุมระดมสมองกันเพื่อให้ความหมายของการประเมินผลการฝึกอบรม ปราภุผล สรุปได้ว่า หมายถึง การวินิจฉัยและค้นหาคุณค่าที่ได้รับจากการฝึกอบรม ว่า การฝึกอบรมที่จัดขึ้นนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และโครงการหรือไม่อย่างไร อีกทั้งเปรียบเทียบผลที่ได้กับการปฏิบัติงานว่า ผู้เข้าอบรมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือไม่ หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การประเมินผลการฝึกอบรม ก็คือ การประเมินผลปฏิกิริยาต่อการฝึกอบรม การเรียนรู้และฝึกปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ในการปฏิบัติงาน และผลงานของผู้เข้ารับการอบรมนั่นเอง (สำนักงาน ก.พ., 2523)

นักวิชาการของสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. กล่าวว่า "การประเมินผลในการฝึกอบรม หมายถึง การวัดผลการฝึกอบรม แล้วนำมาวิเคราะห์และประเมินการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม" (สำนักงาน ก.พ., 2532)

นันทนา รวงชาญ (2531) ได้ให้ความเห็นว่า การประเมินผลการฝึกอบรมในเชิงปฏิบัติ น่าจะหมายถึง "กระบวนการศึกษา พฤติกรรม 3 ประการ ได้แก่ พฤติกรรมด้านความคิด (Thinking) ความรู้สึก (Feeling) และการปฏิบัติ (Acting) ของผู้ผ่าน การอบรม ว่าเปลี่ยนแปลงอย่างไร หลังจากผ่านการอบรมช่วงระยะหนึ่ง ๆ โดยเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของโครงการที่วางไว้"

วิจิตร อาวะกุล (2540) กล่าวว่า การประเมินผลการฝึกอบรม(Evaluation in Training) การประเมินผลในการฝึกอบรมมิใช่การตรวจตราเพื่อจับผิด แต่เป็นการประเมินผลในการติดตาม สังเกตเพื่อปรับปรุง ซ่อมแซม แก้ไขปรับปรุง การจัดการฝึกอบรม ให้การเรียนการสอนในการฝึกอบรมบรรลุวัตถุประสงค์มีประสิทธิภาพและประสิทธิภาพในการฝึกอบรม

การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง กระบวนการพิจารณา วินิจฉัย เพื่อให้ทราบว่า การกระทำกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ที่เราได้ทำไปนั้นเกิดผลอย่างไร โดยการสังเกตเก็บข้อมูลตัวเลขของผลที่ออกมา นั้น แล้วเอามาเปรียบเทียบหรือวัดเกณฑ์ วัตถุประสงค์ ปรี้อมาตรฐานที่เรามีอยู่หรือตั้งขึ้น จากนั้นเราก็สรุปหรือตัดสินใจดี หรือไม่ดี สูงหรือต่ำกว่ามาตรฐานมากน้อยเพียงใดควรจะปรับปรุงแก้ไขตรงไหนบ้าง

ในการฝึกอบรม มีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนงานกำหนดไว้เป็นมาตรฐานที่จะตรวจสอบวินิจฉัยผลสำเร็จของงาน ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามารถปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง ให้การดำเนินงานได้ดำเนินตามแผนการปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลตามวัตถุประสงค์เป้าหมายความต้องการของการอบรมที่กำหนดไว้

สิ่งสำคัญในการประเมินผล 3 ประการ ที่เราจะต้องทำ คือ

1. ต้องศึกษา สังเกต ตรวจสอบผลการดำเนินงาน คือ เก็บข้อมูลตัวเลขของการดำเนินงานว่าทำได้เพียงไร ตรงตามวัตถุประสงค์ในด้านต่าง ๆ ที่เรที่ตั้งไว้หรือไม่
2. เอามาตรฐาน เป้าหมายเข้าจับ หรือวัดค่าสูงหรือต่ำ เป้าหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงไร เช่น ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงใดมีข้อดี ข้อบกพร่องอย่างไร ส่วนใดบ้างที่จะต้องปรับปรุงแก้ไข การดำเนินการฝึกอบรมมีประสิทธิภาพเพียงใด
3. ประมวลผลรวมการตัดสินใจ สรุป สูง ต่ำ ปานกลาง ใช้ได้ หรือใช้ไม่ได้แล้วตัดสินใจปรับปรุงแก้ไขอย่างไร ขั้นตอนทั้ง 3 ขั้นที่กล่าวนี้ คือขั้นตอนของการประเมินผล

สมชาติ กิจยรรยง (2548) กล่าวว่า การประเมินผลในความหมายของการฝึกอบรม หมายถึง การวัดและค้นหาคูณค่าที่ได้จากการฝึกอบรม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อเป็นข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) ให้แก่ ผู้บริหารและผู้จัดการฝึกอบรม และประสิทธิภาพของการฝึกอบรม และเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงกระบวนการประเมินผลและจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรมเพื่อให้สอดคล้องกับการประเมินมากที่สุด โดยมีขั้นตอนหลักดังนี้

กระบวนการประเมินโดยมีศึกษาความเป็นมาของโครงการที่จะประเมินเพื่อให้การประเมินสอดคล้องกับโครงการมากที่สุด ผู้ประเมินควรศึกษารายละเอียดของโครงการต่อไปนี้

- 1) หลักการและเหตุผล
- 2) ลักษณะของโครงการเป็นการฝึกอบรม สัมมนาหรือการประชุมปฏิบัติการ
- 3) เป้าหมายและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม
- 4) หลักสูตร
- 5) วิธีการฝึกอบรม กิจกรรม สื่อเพื่อการฝึกอบรม
- 6) สถานที่และระยะเวลา
- 7) วิทยากร
- 8) ผู้เข้ารับการฝึกอบรม และผู้รับผิดชอบโครงการ
- 9) ตารางกิจกรรม
- 10) งบประมาณ
- 11) ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากความหมายของการประเมินผลการฝึกอบรมดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทั้งหมด อาจสรุปได้ว่า ถึงแม้ว่าการประเมินผล การฝึกอบรมเน้นถึงการวัดประสิทธิผล ซึ่งหมายถึงการศึกษากว่าการฝึกอบรมได้ผลบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมเพียงใด แต่ก็ควรจะครอบคลุมถึงการตรวจสอบการประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงความคุ้มค่าของการบริหารงานฝึกอบรมโดยรวมด้วยเช่นกัน

วัตถุประสงค์ของการประเมินผลการฝึกอบรม

ทงทง (2550) เห็นว่าโดยปกติแล้วการประเมินผลการฝึกอบรมนั้นเพื่อที่ความต้องการจะทราบว่

- 1) ผู้เข้าอบรมมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านความคิด อันได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความชำนาญ และความสามารถ ในการประเมิน วิเคราะห์ และสังเคราะห์เพียงใด
- 2) ผู้เข้าอบรมมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านความรู้สึก เช่น ความสนใจ ทักษะ ความเชื่อ ค่านิยม ในทิศทางใด ระดับใด
- 3) ผู้เข้าอบรมมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางด้านการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจน ผลการปฏิบัติงานภายหลังการฝึกอบรมอย่างไร และเพียงใด
- 4) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นเป็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งผู้รับผิดชอบการฝึกอบรม ต้องการให้เปลี่ยนแปลงหรือไม่ และได้ผลดีกว่าการเปลี่ยนแปลงด้วยวิธีการอื่นหรือไม่
- 5) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงชั่วคราวเท่านั้น

วัตถุประสงค์ในการประเมินผลการฝึกอบรมดังกล่าวข้างต้น มุ่งเน้นเฉพาะประเด็นของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผล ที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมเท่านั้น หากทว่า

วัตถุประสงค์ในการประเมินผลการฝึกอบรมควรจะครอบคลุมกว้างขวางกว่าที่ระบุข้างต้น โดยขยายขอบข่ายไปถึงความมุ่งหมายในการประเมินกระบวนการฝึกอบรมทั้งระบบด้วย

การประเมินกระบวนการฝึกอบรม

1. เพื่อทราบสัมฤทธิ์ผลของโครงการฝึกอบรมนั้น ๆ ว่าได้ผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ เช่น เกิดการเรียนรู้ (Learning) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการทำงาน (Behavior) หรือไม่เพื่อทราบข้อดี ข้อบกพร่อง ความเหมาะสม รวมถึงปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ ของโครงการฝึกอบรมทั้งในแง่ของกระบวนการฝึกอบรม (เช่น เนื้อหาวิชา วิทยากร ระยะเวลา เป็นต้น) และ การจัดฝึกอบรม (เช่น สถานที่ การอำนวยความสะดวกต่าง ๆ) เพื่อแก้ไขและปรับปรุงโครงการฝึกอบรมในครั้งต่อไปให้ดียิ่งขึ้น
2. เพื่อทราบคุณค่าหรือความเป็นประโยชน์ของโครงการฝึกอบรมต่อการปฏิบัติงานของผู้เข้าอบรม เช่น ประโยชน์ของ หัวข้อวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรการฝึกอบรมในครั้งต่อไปให้ดียิ่งขึ้น
3. เพื่อทราบผลลัพธ์หรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการฝึกอบรม เช่น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการทำงาน ผลการปฏิบัติงาน เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนการฝึกอบรม ความก้าวหน้าในหน้าที่การงานหลังจากการผ่านการฝึกอบรมแล้ว
4. เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการตัดสินใจของผู้บริหาร เช่น พิจารณาว่าควรจะดำเนินการจัดฝึกอบรม หลักสูตรนั้น ๆ ต่อไปหรือไม่ ช่วยประกอบการตัดสินใจในการแต่งตั้งหรือพัฒนาบุคคลให้สอดคล้องเหมาะสมกับหน้าที่ความรับผิดชอบ

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

1. นิยามและความหมายของคุณภาพชีวิต

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้เริ่มเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1970 ในประเทศแถบตะวันตก ซึ่งเป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคมหนึ่ง ๆ ไม่ควรมองเฉพาะทางด้านการเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ความรวมถึงด้านที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ ได้มีผู้พยายามให้คำนิยาม เพื่อให้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสากล แต่เป็นสิ่งที่ยากเนื่องมาจากเหตุผล 3 ประการด้วยกัน (สุรางค์ จันทวานิช และวรณี ไทยานัน, 2541, หน้า 110 - 119)

ประการที่ 1 คุณภาพชีวิต เป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่สามารถบรรยายตีความโดยผ่านตัวกรองด้านความคิดและภาษาที่แตกต่างกัน ความคลาดเคลื่อนจากการมองที่หลากหลาย เกิดจากประสบการณ์ พื้นฐานความรู้ ประเด็นการนำเสนอและข้อเท็จจริงต่าง ๆ

ประการที่ 2 คุณภาพชีวิต ขึ้นอยู่กับคุณค่าที่แฝงอยู่ จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดกรอบความหมายให้ชัดเจน เพื่อให้สามารถประเมินผลได้ กระบวนการและผลต่าง ๆ ที่ถือว่าเป็นคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า ย่อมเป็นการยอมรับและกำหนดคุณค่าโดยบุคคลในสังคมเดียวกัน ย่อมเป็นการยอมรับและกำหนดคุณค่าโดยบุคคลในสังคมเดียวกันและพบว่าส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางของสังคม

ประการที่ 3 คุณภาพชีวิต เป็นความคิดที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในความเจริญงอกงามและพัฒนาของมนุษย์ การมีอายุยืนยาว กระบวนการทางด้านจิตใจ ล้วนอยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์ประกอบต่าง ๆ รวมทั้งค่านิยมด้วย ซึ่งหากนิยามเป็นแบบเดียวกันก็หมายความว่าทุกคนโดยไม่มีการคำนึงถึงความแตกต่างทางด้านอายุ ช่วงชั้นทางสังคม การศึกษา ล้วนได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน ซึ่งยากที่จะยอมรับในจุดนี้ได้

คุณภาพชีวิต (Quality of life) เป็นคำที่นำมาใช้กับงานและโครงการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อบ่งบอกถึงเป้าหมายของการพัฒนาบุคคลหรือสังคมให้บรรลุถึงคุณลักษณะที่ดีตามอุดมการณ์ที่กำหนดไว้ อันมีจุดหมายปลายทางที่การมีชีวิตที่ดี มีความสุข และความสมบูรณ์ของปัจจัยต่าง ๆ ของชีวิต การมีชีวิตที่ดี ชีวิตที่มีคุณภาพ หรือคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลก็มีความต่างกันเนื่องจากแต่ละบุคคลได้เรียนรู้ และรับเอาความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตที่พึงปรารถนาแตกต่างกัน ความรู้ประสบการณ์ที่บุคคลได้รับจากการเลี้ยงดู สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ก็มีอิทธิพลต่อการมองเห็นภาพชีวิตที่ตนต้องการที่แตกต่างกัน เป้าหมายและวิธีการที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลบรรลุผลสำเร็จมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละบุคคลมีชีวิต ร่างกาย สิ่งแวดล้อม ภูมิหลัง ประสบการณ์ ฯลฯ ต่างกัน แม้คนเดียวกันหากต่างเวลา และต่างประสบการณ์ก็อาจมีความเข้าใจและความต้องการที่เปลี่ยนไปได้ โดยภาพรวมแล้วชีวิตที่ดีหรือมีคุณภาพนั้นมีลักษณะร่วมกันอย่างน้อยที่สุดก็ควรเป็นลักษณะที่จะนำไปสู่ การมีความสุข และความเจริญก้าวหน้า ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยให้ทุกชีวิตมีความสุข และความเจริญขึ้นได้ (นิสวรัตน์ ศิลปะเดช, 2540, หน้า 61-62)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535 อธิบายความหมายของคุณภาพชีวิตว่า มีที่มาจากคำ 2 คำ คือ คุณภาพ หมายถึง ลักษณะความดี ลักษณะประจำบุคคล หรือสิ่งของ ส่วนชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ ฉะนั้นคุณภาพชีวิตจึงหมายถึง ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล

คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีความสุข ทั้งทางกาย ได้แก่ การมีที่อยู่อาศัยที่ดี มีสุขภาพที่ดี มีสาธารณูปโภค (การคมนาคม) ที่ดี มีสภาพแวดล้อม (น้ำ อากาศบริสุทธิ์) ที่ดี รวมไปถึงการพักผ่อน และสันทนาการที่ดีตามสมควร และความสุขทางใจได้แก่ การรู้จักความพอดี ความพอใจในสภาพที่เป็นอยู่ การมีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความรักอบอุ่นผูกพันใน

ครอบครัวและเพื่อนมนุษย์ มีความอดทน เสียสละและทำประโยชน์ให้แก่สังคม (พัฒน์ กิติพรา
ภรณ์, 2531, หน้า 42-61)

คุณภาพชีวิต (Quality of life) ในแง่ของสิ่งแวดล้อมนั้น หมายถึง การศึกษา
ความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางการศึกษา อนามัย และเศรษฐกิจตามลักษณะ
ของสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ เชื้อชาติ วัฒนธรรม และวิธีการเลี้ยงดู โดยที่คุณภาพชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับ
กับสภาพทั่วไปของสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ บุคคลอยู่ในที่ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์
ย่อมจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าบุคคลที่อยู่ในที่ขาดแคลนทรัพยากรสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตต้อง
ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ ซึ่งมีความแตกต่างกันไปแต่ละบุคคลอีกด้วย (เกษม จันทร์แก้ว, 2540, หน้า
28-29)

คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีความพึงพอใจด้วยความสุข อันเกิดจากองค์ประกอบ 4
ด้าน คือ ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม (Wallace, 1974, p.6)

คุณภาพชีวิต เป็นองค์ประกอบทั้งหลายที่ให้ความพึงพอใจ ความสุขแก่บุคคล ทั้งร่างกาย
(Physical) และจิตใจ (Psychological) ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง อันเกิดมาจากการได้รับการตอบสนอง
ความต้องการทางจิตใจและสังคม (Sharma, 1975: 109-131)

นิสาร์ตน์ ศิลปเดช (2540, หน้า 64) ให้ความเห็นว่า คุณภาพชีวิต เป็นชีวิตที่ไม่เป็นภาระ
และไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้กับสังคม มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความเพียบพร้อม และ
ดำรงสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และค่านิยมของ
สังคมสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาที่ซับซ้อน และสามารถหาวิธีการที่ชอบธรรม เพื่อให้
ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนประสงค์ ภายใต้เครื่องมือและทรัพยากรที่มีอยู่

จากความหมายที่ได้กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต เป็นระดับของการมีชีวิตที่ดีมี
ความสุข ความพึงพอใจของชีวิต (Life Satisfaction) ของบุคคลในช่วงเวลาของการดำรงชีวิต ซึ่ง
ได้แก่ การมีสุขภาพสมบูรณ์ การประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพ มีเศรษฐกิจพอเพียง มี
การพัฒนาตน การมีส่วนร่วมในชุมชน ดำรงชีวิตในระดับที่เหมาะสมตามความจำเป็นพื้นฐานใน
สังคม รวมทั้งมีความพร้อมที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เผชิญต่อภาวะวิกฤติและปัญหาที่
สลับซับซ้อนได้ ดังนั้น มาตรฐานคุณภาพชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเงื่อนไขภาวะ
ของสังคม

2. องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าคุณภาพชีวิตเป็นคำที่มีความหมายกว้าง เกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายด้าน
เปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม ซึ่งอาจแยกพิจารณาได้ 2 ระดับ คือ ระดับจุลภาค (Micro Level)
และระดับ มหภาค (Macro Level) ระดับจุลภาคเป็นคุณภาพชีวิตระดับบุคคล ส่วนมหภาคเป็น

คุณภาพชีวิตในระดับสังคม โดยวิจัยนี้ทำการศึกษารองประกอบของคุณภาพชีวิตในระดับบุคคล องค์ประกอบที่ทำให้บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขพึงพอใจกับการมีชีวิตอย่างแท้จริง จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน (นิสารัตน์ ศิลปเดช, 2540, หน้า 85-86)

องค์ประกอบคุณภาพชีวิตระดับบุคคล

1) ความสมบูรณ์ด้านร่างกายและสติปัญญา หมายถึง การที่มนุษย์จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้นั้นจะต้องมีความปกติของร่างกายและสติปัญญาเป็นพื้นฐาน ซึ่งได้แก่ ร่างกายมีอวัยวะต่าง ๆ ครบถ้วน มีสุขภาพแข็งแรง มีพลังกำลังที่สามารถทำงานได้เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ระดับการพัฒนาทางสติปัญญาเป็นปกติ ศึกษาเล่าเรียน มีเหตุผล และสามารถแก้ปัญหาที่ตนเองเผชิญได้

2) ความสมบูรณ์ทางด้านจิตใจและอารมณ์ ได้แก่ การเป็นผู้มีจิตใจดี อารมณ์แจ่มใส มั่นคง ไม่หุนหุนใจ ไม่โง่งง ไม่อิจฉาริษยา จิตใจมีคุณธรรม มองโลกในแง่ดี โอบอ้อมอารี พร้อมทั้งจะช่วยเหลือผู้อื่น การมีพื้นฐานด้านจิตใจและอารมณ์ดีจะช่วยให้บุคคลบังเกิดความสุขสงบสุขในการดำรงชีวิต

3) ความสมบูรณ์ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเป็นคนที่ได้รับการยอมรับจากสังคมอันเนื่องมาจากการมีมนุษยสัมพันธ์ ปรับตัว ยอมรับความสามารถ และความสำคัญของผู้อื่น และ สิ่งอื่น ๆ ที่อยู่โดยรอบ เห็นคุณค่าของบุคคลและสิ่งแวดล้อมคิดพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้คงคุณค่าและเกิดประโยชน์สืบไป

4) ความสมบูรณ์แห่งปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต ได้แก่ ความสามารถที่จะจัดหาปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามฐานะของตนเอง เหมาะแก่สังคม เศรษฐกิจ และยุคสมัยปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ ปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนไปถึง สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ที่จะนำมาซึ่งความสุขและความพึงพอใจในชีวิต

องค์ประกอบคุณภาพชีวิตระดับบุคคลตามแนวทางนี้สอดคล้องกับปัจจัยที่องค์การการศึกษาและวิทยาศาสตร์แห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโกได้ระบุไว้ว่า ปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ได้แก่ อาหาร สุขภาพอนามัย โภชนาการ การศึกษา สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน การมีงานทำ ค่านิยม ศาสนา จริยธรรม กฎหมาย และปัจจัยด้านจิตวิทยา

องค์ประกอบคุณภาพชีวิตระดับสังคม

คุณภาพชีวิตระดับสังคมมีพื้นฐานมาจากองค์ประกอบคุณภาพชีวิตในระดับบุคคล ซึ่งผู้เชี่ยวชาญยูเนสโกประจำภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก (Sharma, 1975) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ ครอบคลุมทั้งองค์ประกอบระดับบุคคล (ระดับจุลภาค) และระดับสังคม (ระดับมหภาค) องค์ประกอบคุณภาพชีวิตที่สัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งนี้องค์ประกอบคุณภาพชีวิตระดับสังคมจะพิจารณาได้จาก

1. มาตรฐานการดำรงชีพ (Standard of Living) หมายถึง ระดับชีวิตความเป็นอยู่ของพลเมืองในสังคม หรือในประเทศ แต่ละสังคมจะมีระดับมาตรฐานที่แตกต่างกัน มาตรฐานการดำรงชีพของสังคมเป็นเกณฑ์ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมจะสามารถบรรลุได้ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย ๆ อีกหลายประการ อาทิ

1.1 รายได้ประชาชาติต่อหัว (Per Capita Income) อันหมายถึง รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี คิดจากรายได้ทั้งหมดของประเทศ หรือมวลรวมผลิตภัณฑ์ประชาชาติ (Gross Nation Product; GNP) ทั้งหมดใน 1 ปีหารด้วยจำนวนประชากรทั้งหมด (Population; p) หรือแสดงความสัมพันธ์ดังสูตร $\text{per capita income} = \text{GNP}/P$ หากผลลัพธ์ที่ได้มีค่าสูง แสดงถึงประชากรมีรายได้ดี อันสามารถคาดคะเนได้ว่ามาตรฐานการดำรงชีพของผู้นั้นโดยรวมน่าจะอยู่ในเกณฑ์ที่ดี

1.2 สุขภาพอนามัย หมายถึง สุขภาพกายและสุขภาพจิตของคนในสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากความรู้ความเข้าใจในการบำรุงรักษาสุขภาพของประชาชนทั้งในด้านโภชนาการ การออกกำลังกาย การสุขาภิบาล และการบริการทางการแพทย์ที่รัฐจัดให้แก่ประชาชน ถ้าประชากรมีสุขภาพดีจะสามารถประกอบอาชีพการงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การประสบความสำเร็จในอาชีพจะทำให้มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต

1.3 การศึกษา การศึกษาเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะเป็นพื้นฐานและเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในทุก ๆ ด้าน ผู้มีการศึกษาดีจะมีการตัดสินใจและแก้ปัญหาโดยใช้หลักเหตุผล สามารถคิดวางแผนและจัดกระทำในเรื่องต่าง ๆ ที่มีความซับซ้อนได้ ทำงานเป็นระบบรู้จักปรับปรุงตนให้เป็นคนดี และเป็นบุคลากรที่สังคมต้องการ

1.4 ที่อยู่อาศัย เป็นปัจจัยจำเป็นพื้นฐานเกณฑ์มาตรฐานด้านที่อยู่อาศัย พิจารณาได้จากสภาพการถือครองหรือความเป็นเจ้าของ

1.5 สวัสดิการสังคม รัฐและองค์กรควรจัดให้มีสวัสดิการสังคมในด้านต่าง ๆ ให้แก่พลเมือง เพื่อเป็นหลักประกันว่าในยามที่ประสบภัยพิบัติจะได้รับความช่วยเหลือ และมีความปลอดภัยในการอยู่อาศัยในสังคมของตน

2. ภาวะประชากร ได้แก่ ขนาดหรือจำนวนประชากร โครงสร้าง การกระจายตัว ความหนาแน่น สถานภาพของประชากรในสังคม ทั้งนี้เพราะมีผลต่อสถานะความเป็นอยู่ ลักษณะการดำรงชีวิตของสังคม ในสังคมที่มีจำนวนประชากรจะมีผลต่อการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการดำรงชีวิต มีความต้องการพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินมากกว่า สังคมที่มีจำนวนประชากรน้อยกว่านอกจากนี้ยังอาจนำไปสู่ปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมา

3. ระบบสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคมจะมีอิทธิพลต่อการกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ สิทธิหน้าที่ตลอดจนความเชื่อของประชาชน โดยอาจทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของผู้นั้นมี

คุณภาพชีวิตที่ดีหรือด้อย ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครอง ระบบสังคม และ ค่านิยม อาทิ การปกครองระบบประชาธิปไตยให้ความสำคัญแก่ประชาชนในฐานะเจ้าของประเทศ ถือหลักว่าประชาชนดี รัฐก็ดีไปด้วย จึงให้โอกาสแก่พลเมืองมีสิทธิเสรีภาพในการกระทำการกรรมต่าง ๆ ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย

4. กระบวนการพัฒนาเป็นวิธีการที่รัฐใช้สร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่พลเมือง ซึ่งควรมีทั้งกระบวนการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจ

5. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบคุณภาพชีวิตในระดับสังคม ประเทศใดมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้พัฒนาเศรษฐกิจโดยส่วนรวม ในส่วนของสิ่งแวดล้อมก็มีความสำคัญ เพราะสังคมที่มีสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมดีจะทำให้บุคคลและสังคมเจริญก้าวหน้าสามารถเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีได้

Kondo (1985, p.66) ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ว่า ควรประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ

1. มาตรฐานความเป็นอยู่ทางด้านร่างกาย ประกอบด้วย อาหารหรือโภชนาการ สุขภาพที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก ฯลฯ

2. จิตใจหรืออารมณ์ ประกอบด้วย ความรักหรือความเป็นเพื่อน การแต่งงานหรือการมีบุตร ครอบครัว นันทนาการหรือการใช้เวลาว่าง การศึกษา ความพึงพอใจในงาน ความมั่นคง สถานภาพ ฯลฯ

3. ความรู้สึกนึกคิด ประกอบด้วย การมีอิสระต่อความเชื่อ การมีอิสระต่อการปฏิบัติตามความเชื่อของตน

เย็นใจ เลหาวิช (2523, หน้า 7-9) กล่าวว่าคุณภาพชีวิตแบ่งได้ 2 ส่วน คือ

1. สิ่งที่เป็นระดับพื้นฐาน คือ ส่วนที่ทำให้พอมีชีวิตอยู่ได้ ประกอบด้วย

1.1 สิ่งที่เป็นในการยังชีพเบื้องต้น คือ ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการรักษาโรค

1.2 สุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ ไม่พิการ หรือป่วยเป็นโรคเรื้อรัง

1.3 ชีวิตและการทำงานมีความมั่นคงปลอดภัย

1.4 มีอิสระ เสรีภาพ ไม่อยู่ในสถานะที่ถูกจองจำหรือคุมขัง สามารถใช้สิทธิเสรีภาพ

ในขอบเขตแห่งกฎหมาย หรือประเพณีของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่

2. สิ่งที่เป็นต่อการเพิ่มคุณภาพชีวิต เป็นส่วนที่เพิ่มเติมจากสภาพที่พออยู่ได้ให้กลายเป็นอยู่ดี ได้แก่

2.1 สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเพิ่มคุณภาพชีวิต ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่ไม่มีมลภาวะ สงบ เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาตนเอง และอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ

2.2 คุณสมบัตส่วนตัวที่เหมาะสม ซึ่งทำให้สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคล ได้แก่ การมีจุดมุ่งหมายในชีวิต มีความสามารถในการตัดสินใจ มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับตนเอง และสิ่งแวดล้อม และมีความพยายาม อดสาเห อดทน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546, หน้า 237) ความดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ หมายถึง การที่มนุษย์เป็นอยู่อย่างมีอิสรภาพและสันติสุขในโลกที่เกื้อกูล การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์นั้น จะต้องอาศัยความเป็นไปอย่างประสานเกื้อกูลกันของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบทั้ง 4 คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี และเนื่องจากระบบการพัฒนามนุษย์มีองค์ประกอบประกอบด้วยกัน 3 ด้าน ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ คือ พฤติกรรม จิตใจ ปัญญา องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนในกระบวนการพัฒนา จึงต้องพัฒนาไปด้วยกันทั้ง 3 ด้าน ให้เป็นการพัฒนาเต็มทั้งคน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ได้ผล และคนที่มีการพัฒนาอย่างนี้ก็จะปัจจัยตัวกระหน่ำระบบสัมพันธ์ใหญ่ ให้เป็นไปในทางที่ดี เกื้อกูลแก่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์

พระธรรมปิฎก (2546) ได้จำแนกคุณภาพชีวิตออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. คุณภาพระดับพื้นฐาน หรือระดับทฤษฎีมีกัตตะ มีดังนี้

1.1 สุขภาพดีมีพลานามัย และมีปัจจัยในการรักษาสุขภาพ

1.2 พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ เช่น มีอาชีพ มีความประหยัด ขยัน สุจริต มีเงินใช้และใช้เงินเป็น เป็นผลิต และบริ โภคเป็น

1.3 มีอาหารที่มีคุณค่า มีกิน และกินเป็น

1.4 มีที่อยู่อาศัย และที่ทำงานที่เหมาะสม ไม่แออัด สะอาด สะดวกสบายต่อการดำเนินชีวิต การทำงาน และการเดินทาง

1.5 มีครอบครัว ที่อยู่กันด้วยความสุข อบอุ่น ร่วมเย็น อยู่ร่วม และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี รับผิดชอบ เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจ เกื้อการุณย์ ผูกมิตร และชวนขาย ทำกิจที่เป็นประโยชน์ มีเวลาว่างเป็นของตนเอง และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการเสนอความบันเทิงที่ไร้โทษ ชื่นชมซาบซึ้งในสุนทรี และใช้ในการพัฒนาตนขึ้นไปในด้านต่าง ๆ

2. คุณภาพชีวิตระดับพัฒนาการ หรือระดับสัมปราชัยกัตตะ

2.1 มีการศึกษา รู้เข้าใจเท่าทันเหตุการณ์ มีประสบการณ์ที่เป็นฐานของการดำเนินชีวิต และตัดสินใจอย่างฉลาด

2.2 มีวิจารณ์ญาณ พิจารณาเหตุ ปัจจัย รู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหา รู้จักดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มีกุศลวิธีที่จะแก้คลายทุกข์ได้

2.3 มีจิตใจที่พัฒนา ประกอบด้วยคุณธรรม และจริยธรรม เชื่อมั่นในการทำ ความดี ประพฤติดีงาม สุจริตทั้งกาย วาจา ใจ มั่นใจในคุณค่าแห่งชีวิตของตน

2.4 สุขภาพจิตดี มีความมั่นคงทางจิตใจ มีเจตคติดีงาม จิตใจปลอดโปร่ง เบิกบาน ผ่องใส เป็นสุข มองโลก และชีวิตตามความเป็นจริง

3. คุณภาพชีวิตระดับเอื้อโอกาส หรือระดับอุกยัตตะ

3.1 มีความปลอดภัยทั้งกาย ใจ เช่น ปราศจากโจรผู้ร้าย และอบายมุข

3.2 อยู่ในสังคมที่มีสวัสดิการ และบริการที่ดี อำนาจสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และไม่ตรีศงเคราะห์

3.3 อยู่ในสังคมที่อำนวยความสะดวกในการทำงานที่ตนถนัด โอกาสในการเรียนรู้ และเข้าถึงวิทยาการต่าง ๆ โอกาสในการมีส่วนร่วมในสังคมชุมชน และทางการเมือง และ โอกาสในการได้รับความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ

3.4 อยู่ในสังคมที่มีระเบียบ มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมายที่เป็นธรรม และเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม

3.5 มีธรรมชาติแวดล้อมร่มเย็นสวยงาม น้ำ อากาศบริสุทธิ์ไร้สารพิษ

นิสารัตน์ ศิลปเดช (2540, หน้า 66-69) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตมีความสำคัญทั้งต่อบุคคล และสังคมอย่างยิ่ง โดยผู้มีคุณภาพชีวิตจะช่วยให้ตนเองและสังคมมีลักษณะ ดังนี้

1) ดำรงชีวิตในแนวทางที่ดี ใช้วิธีอันชอบธรรมในการสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ ของตนที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนและผู้อื่น

2) สร้างสรรค์พัฒนา คิดปรับปรุงตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

3) ใช้ภูมิปัญญา เหตุผล และวิธีการแห่งสันติในการแก้ปัญหาต่าง ๆ

4) ขอมรับในคุณค่า และความสำคัญตนเอง ผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมไม่มีปัญหาและความขัดแย้งเป็นพื้นฐานของครอบครัว และสังคมที่สงบสุข มีความเจริญก้าวหน้า มีเสถียรภาพ ปลอดภัย เป็นปึกแผ่นมั่นคง และเป็นระเบียบเรียบร้อย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังที่ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อ 22 ตุลาคม 2522 ว่า “การรักษาความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายเป็นปัจจัยเศรษฐกิจที่ดีและสังคมที่มั่นคง เพราะร่างกายที่แข็งแรงนั้นโดยปกติจะอำนวยผลให้สุขภาพจิตสมบูรณ์ด้วย และเมื่อมีสุขภาพสมบูรณ์ดีพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ย่อมมีกำลังทำประโยชน์สร้างสรรค์เศรษฐกิจและ

สังคมของบ้านเมืองได้เต็มที่ ทั้งไม่เป็นภาระแก่สังคมด้วย คือเป็นแต่ผู้สร้างมิใช่ผู้ถ่วงความเจริญ” ดังนั้นจึงมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจำนวนมากซึ่งเป็นโครงการที่นำไปสู่ “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” อย่างเป็นขั้นตอนและดำเนินการได้ครบวงจรพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ทรงให้ความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชั้นต่าง ๆ กล่าวคือปัญหาเฉพาะหน้าก็โดยการมีหน่วยแพทย์พระราชทานให้รักษาผู้เจ็บป่วย หลังจากนั้นจะมีโครงการที่สืบเนื่องไปสู่การส่งเสริมอาชีพให้ประชาชนสามารถประกอบอาชีพได้ ทำให้เกิดรายได้มีกินมีใช้ แล้วมีการพัฒนาในเรื่องความจำเป็นพื้นฐาน การพัฒนาเด็กแรกเกิดและเด็กก่อนวัยเรียน เพื่อนำไปสู่การเป็นประชาชนที่มีคุณภาพ ขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาทางด้านจิตใจควบคู่กันไปด้วย โดยยึดหลักการขั้นสุดท้ายของการพัฒนาคือให้ประชาชนสามารถช่วยตัวเองได้ซึ่งหมายถึงการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์หรือการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543)

โครงการตามแนวพระราชดำริกว่า 3,000 โครงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทาน จึงเป็นโครงการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของปวงชนชาวไทยทั่วราชอาณาจักรทั้งในเมืองและในชนบท ดังกระแสพระราชดำรัส เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2537 ว่า “...ที่ทำโครงการพระราชดำรินี้ ทำตามมีตามเกิด ไม่ใช่มีแผนแต่แผนนั้นมีแต่ยังไม่ปฏิบัติปฏิบัติทั้งหมดไม่ได้ ถ้าปฏิบัติทั้งหมด จะต้องสร้างเมืองใหม่ แล้วสร้างเมืองใหม่ก็เกิดปัญหาในทุกทาง ทั้งทางนิศาสตร์ ทางการค้า และทางวิศวกรรมมีความคิด มีโครงการที่จะสร้างเมืองใหม่แต่ไม่ใช่อย่างที่เขาคิดจะทำกัน อย่างที่เขาคิดจะทำกัน สร้างเมืองเพื่อที่จะเกิดปัญหา แต่ที่เราคิดเป็นการสร้างเมือง เพื่อที่จะเป็นตัวอย่าง...”

โครงการตามแนวพระราชดำริช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนไทยได้อย่างมหาศาล โดยเฉพาะในชนบทที่เป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ คือ การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ โดยทรงมีจุดประสงค์ให้ประชาชนมีโอกาสทำเกษตรกรรมให้พอกิน เป็นเศรษฐกิจพอเพียง ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อ วันจันทร์ที่ 4 ธันวาคม 2538 ตอนหนึ่งว่า

“...ทฤษฎีใหม่นี้มีไว้สำหรับป้องกันความขาดแคลน ในยามปกติก็จะทำให้ร่ำรวยมากขึ้น ในยามที่มีอุทกภัยก็สามารถที่จะฟื้นตัวได้เร็ว โดยไม่ต้องให้ทางราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนมีโอกาสพึ่งตนเองได้อย่างดี ฉะนั้น จึงได้สนับสนุนให้มีการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่...”

“...ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สองคือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ร่วมแรงใน

1. การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน)
2. การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต)
3. การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ)
4. สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้)
5. การศึกษา (โรงเรียนทุนการศึกษา)
6. สังคมและศาสนา...” (พระราชดำรัส เมื่อวันอาทิตย์ที่ 4 ธันวาคม 2537)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำรัสไว้เตือนใจว่า

“...การประกอบกิจการงานร่วมกับผู้อื่นนั้น ที่จะให้เป็นไปโดยราบรื่น เรียบร้อยทั้งหมด ย่อมเป็นไปได้ยาก เพราะคนจำนวนมากย่อมมีความคิดที่แตกต่างกัน ไปตามพื้นฐานภูมิรู้และภูมิธรรมของแต่ละคน ปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในการทำงานก็อาจเกิดขึ้น ได้เสมอ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ทุกคนชอบที่จะทำตามความคิดความเห็นให้สอดคล้องกัน ร่วมกันพิจารณาหาทางแก้ไขด้วยเหตุและผลตามเป็นจริงบนพื้นฐานอันเดียวกัน ก็จะเห็นแนวทางปฏิบัติแก้ไขได้อย่างเที่ยงตรง ถูกต้อง และเหมาะสม...”

การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตจึงต้องประกอบด้วยทฤษฎีและการปฏิบัติที่สอดคล้องกัน ในหลายสาขาวิชา มุ่งเน้นการผสมผสานกันระหว่างศาสตร์ทางสุขศึกษา พลศึกษา วิทยาศาสตร์ การกีฬา และนันทนาการ ซึ่งมีส่วนช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะนับเป็นศาสตร์ที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีพื้นฐานคุณภาพชีวิตที่ดี นั่นคือ ความแข็งแรงทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิตใจ อันย่อมส่งผลดีต่อความมั่นคงของประเทศชาติต่อไป ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า

“...ประโยชน์ที่ท่านจะทำได้ เป็นประโยชน์ที่สำคัญในด้านความเป็นอยู่ของประเทศชาติ คือให้หลักวิชาของแต่ละคนประสานกัน เพราะว่าวิชาแต่ละอย่าง ๆ ก็ย่อมต้องพัฒนาแต่ละภาค พัฒนาแต่ละส่วน โดยเอกเทศก็คงไม่มีประโยชน์เท่าไรจะต้องสามารถมาประยุกต์กันเพื่อที่จะให้เป็นประโยชน์ในทางรูปธรรมที่แท้ เพื่อให้ความเป็นอยู่และความสุขของประชาชนเพิ่มขึ้น...”

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การพัฒนาทุกระดับมุ่งสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น จากแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นความทันสมัยและใช้อุตสาหกรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ได้ส่งผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบ ทำให้เกิดการทบทวนแนวทางการพัฒนาที่ไม่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจที่มีรายได้และความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนา ทำให้หลายองค์กร เช่น องค์กรสหประชาชาติ ธนาคารโลก องค์กรความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ มีการทบทวนแนวทางการพัฒนาแบบใหม่ที่มุ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต พร้อมกับสร้างเครื่องมือในการชี้วัดความสำเร็จของการพัฒนาทางด้านสังคม ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ให้

ความสำคัญกับชีวิต จิตวิญญาณ ธรรมชาติที่อยู่รอบๆตัว มีความสอดคล้องกับทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ เช่น Maslow ที่เสนอทฤษฎีลำดับความต้องการของมนุษย์ 5 ชั้น คือ ความต้องการทางด้านร่างกาย ความปลอดภัย ต้องการมีเพื่อนการยอมรับ ความนับถือ และการเติบโตของจิตวิญญาณการเข้าใจชีวิต

3. การวัดคุณภาพชีวิต

นักวิชาการในประเทศไทยได้เริ่มให้ความสนใจศึกษาการวัดคุณภาพชีวิตมานานแล้วราว ๆ พ.ศ. 2510 ต่อมา มีการเริ่มกล่าวถึงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย ฉบับที่ 3 (2515-2519) ซึ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มด้อยโอกาสในสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ.2520 เป็นสมัยที่ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีความตื่นตัวในหมู่นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้ความสนใจด้านการพัฒนาชนบทและคุณภาพชีวิตประชาชนเป็นอย่างมาก ในปี พ.ศ. 2529 กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตคนไทยที่เรียกว่า “ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” มี 8 องค์ประกอบ คือ อาหารดี มีบ้านอาศัย ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว ได้ผลผลิตดี ไม่มีถูกมาก อยู่กร่วมพัฒนา พาสู่คุณธรรม และกำหนดให้มี 32 ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ส่วนองค์การสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2532 ได้สร้างดัชนีชี้วัดทางสังคมที่เรียกว่า “New Social Indicator-NSI” เพื่อวัดความสุขและมั่นคงทางสังคมโดยการวัดทั้งด้านอัตวิสัย และภาวะวิสัยซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้ สุขภาพ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ชีวิตครอบครัว ชีวิตการทำงาน ชีวิตการศึกษา การมีส่วนร่วมในชุมชน การทำกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ในปี 2533 องค์การสหประชาชาติได้สร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่ใช้วัดประชาชนในแถบเอเชียและแปซิฟิก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม การเมือง เน้นให้รัฐบาลในประเทศเหล่านี้เอาใจใส่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรให้มากขึ้น ส่วนในประเทศไทยได้สร้างตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตคนไทยโดยการศึกษาเชิงคุณภาพในผู้ทรงคุณวุฒิด้านต่าง ๆ ในระดับชุมชนแบบประชาชนมีส่วนร่วม การศึกษาแบ่งเป็นหลายระยะ ในระยะที่ 1 ได้องค์ประกอบชี้วัดคุณภาพชีวิต 8 ด้าน คือ ด้านสภาพพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพอนามัยและสาธารณสุข ด้านข้อมูลข่าวสารและการเรียนรู้ ด้านการศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ ด้านวัฒนธรรมและจิตใจ ด้านประชาสังคม ความมั่นคงของชีวิต และ สิทธิเสรีภาพ ด้าน ครอบครัวและชุมชน

ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นข้อมูลที่แสดงถึงลักษณะของสังคมไทยที่พึงประสงค์ ตามเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำของเครื่องชี้วัด ว่าอย่างน้อยคนไทยควรจะมีคุณภาพชีวิตในเรื่องอะไรบ้าง และควรมีระดับความเป็นอยู่ไม่ต่ำกว่าระดับไหนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และทำให้ประชาชนสามารถทราบได้ด้วยตนเองว่า ในขณะนี้คุณภาพชีวิตของตนเอง ครอบครัวรวมไปถึงหมู่บ้าน/ชุมชนอยู่ในระดับใด มีปัญหาที่จะต้องแก้ไขในเรื่องใดบ้าง เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

ตนเอง ครอบครัว และสังคม อันเป็นนโยบายสำคัญในการพัฒนาของประเทศ

องค์การอนามัยโลกได้พัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต สำหรับใช้ในประเทศต่างๆขึ้นมา โดยเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิต WHOQOL – BREF –THAI ประกอบด้วยข้อคำถาม 2 ชนิด คือ แบบ ภาวะวิสัย (Perceived Objective) และอัตวิสัย (Self-report Subjective) จะประกอบด้วย องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้าน ดังนี้ (สุวัฒน์ มหัตนรินทร์กุล และคณะ, 2540)

1. ด้านร่างกาย (Physical Domain) คือ การรับรู้สภาพทางด้านร่างกายของบุคคล ซึ่งมีผล ต่อชีวิตประจำวัน เช่น การรับรู้สภาพความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกาย การรับรู้ถึงความรู้สึก สุขสบาย ไม่มีความเจ็บปวด การรับรู้ถึงความสามารถที่จะจัดการกับความเจ็บปวดทางร่างกายได้ การรับรู้ถึงผลกำลังในการดำเนินชีวิตประจำวัน การรับรู้ถึงความเป็นอิสระที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น การรับรู้ถึงความสามารถในการเคลื่อนไหวของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตร ประจำวันของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการทำงาน การรับรู้ว่าคุณไม่ต้องการพึ่งพาอาศัยผู้อื่น หรือ การรักษาทางการแพทย์อื่น ๆ เป็นต้น

2. ด้านจิตใจ (Psychological Domain) คือ การรับรู้สภาพทางจิตใจของตนเอง เช่น การรับรู้ความรู้สึกทางบวกที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเอง การรับรู้ถึงความรู้สึก ภาควิถีใจในตนเอง การรับรู้ถึงความมั่นใจในตนเอง การรับรู้ถึงความคิด ความจำ สมาธิ การตัดสินใจ และความสามารถในการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของตน การรับรู้ถึงความสามารถใน การจัดการกับความเศร้า หรือกังวล การรับรู้เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ของตน ที่มีผลต่อการดำเนิน ชีวิต เช่น การรับรู้ถึงความเชื่อด้านวิญญาณ ศาสนา การให้ความหมายของชีวิต และความเชื่ออื่น ๆ ที่มีผลในทางที่ดีต่อการดำเนินชีวิต มีผลต่อการเอาชนะอุปสรรค เป็นต้น

3. ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) คือ การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ ของตนกับบุคคลอื่น การรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นในสังคม การรับรู้ว่าคุณได้ เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคมด้วย รวมทั้งการรับรู้ในเรื่องอารมณ์ทางเพศ หรือการมี เพศสัมพันธ์

4. ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อการดำเนิน ชีวิต เช่น การรับรู้ว่าคุณมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ ไม่ถูกกักขัง มีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต การรับรู้ว่าคุณได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี ปราศจากมลพิษต่าง ๆ การคมนาคมสะดวก มีแหล่ง ประโยชน์ด้านการเงิน สถานบริการทางสุขภาพและสังคมสงเคราะห์ การรับรู้ว่าคุณมีโอกาสที่จะ ได้รับข่าวสาร หรือฝึกฝนทักษะต่าง ๆ การรับรู้ว่าคุณได้มีกิจกรรมสันทนาการ และมีกิจกรรมใน เวลาว่าง เป็นต้น

เมื่อศึกษาเพิ่มเติมจากวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม เพื่อให้ทราบองค์ประกอบของ คุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้นกับผู้ฝึกอบรมอย่างแท้จริง พบว่า หลักสูตร “การพัฒนากิจกรรมสู่ระบบ เศรษฐกิจพอเพียง” มุ่งเน้นให้ผู้เข้ารับการอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ ได้รับความรู้ ทักษะชีวิต ทักษะคิด โดยมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานของการพัฒนาคน อันส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และ การประกอบอาชีพ จากเนื้อหาการฝึกอบรมมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้ง 4 ด้าน โดยมี ความสัมพันธ์อ้างอิงกับระบบแห่งไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะกล่าวถึงเฉพาะจุดที่พึง พัฒนาในแต่ละด้าน ดังนี้ (มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ, 2550)

1. คุณภาพชีวิตด้านร่างกาย หมายถึง คุณภาพอันเกิดจากพฤติกรรมที่ดีเป็นช่องทางให้ จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญางอกงาม นำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการอบรมมาดูแลสุขภาพ ร่างกาย พึ่งพาตนเองได้ในการดำเนินชีวิต ไม่เบียดเบียนและสร้างสรรค์เกื้อกูล โดยเน้น

1.1 พฤติกรรมทั่วไป ให้ความสำคัญพิเศษแก่พฤติกรรมเคยชินโดยใช้แบบอย่างที่มี วินัยและวัฒนธรรม ถ้าพฤติกรรมที่ไม่เกื้อกูลกันเกิดขึ้นแล้วจะแก้ไขยากมาก เช่น วินัยที่เฝ้า การจัดเรียงรองเท้าให้เป็นระเบียบ วินัยที่ปากการกินอาหารล้างจานของตนเอง เป็นต้น โดยเฉพาะในยุคที่ต้องเร่งแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มีข้อปฏิบัติอะไรที่ควรกระทำเป็นกิจวัตรเป็นนิสัย ในการช่วยสิ่งแวดล้อมก็ควรเลือกสรรเอามา จัดเข้าในระบบวินัยแห่งชีวิตประจำวันในครอบครัว ต่อไปในระยะยาว ถ้าสำเร็จก็จะขึ้นตัวเป็นวิถีชีวิตของสังคมจนกระทั่งเป็นวัฒนธรรม

1.2 พฤติกรรมในการทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นส่วนใหญ่ของเวลาและชีวิตของแต่ละ บุคคล จึงมุ่งเป้าการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนมาที่การทำมาหาเลี้ยงชีพ ให้เป็นสัมมาอาชีพะ โดยเป็น การหาเลี้ยงชีพที่สุจริต ไม่เบียดเบียนก่อภัยทำลายผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม แต่ให้เป็นการหาเลี้ยงชีพที่ ช่วยแก้ปัญหา สร้างสรรค์เกื้อกูลสังคมและธรรมชาติ นอกจากพัฒนาความรู้ความสามารถและมี ฝีมือชำนาญในอาชีพนั้น ๆ แล้ว ข้อสำคัญต้องให้พฤติกรรมในการประกอบอาชีพเป็นไปใน แนวทางที่มุ่งให้เกิดผลที่เป็นวัตถุประสงค์ของวิชาชีพนั้น ๆ อย่างแท้จริงและเป็นโอกาสหรือปัจจัย เกื้อหนุนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

1.3 ส่งเสริมการเกื้อหนุนพัฒนาชีวิตตนเอง โดยเฉพาะพฤติกรรมที่เป็นฐานของ การพัฒนาจิตใจและปัญญา เช่น การไปค้นคว้าหาความรู้

1.4 ชีวิตคนทั่วไปมุ่งเป้าไปที่วัดมามาก ในแง่ของการแสวงหาและการเสพ มุ่งได้ มุ่ง เอา การพัฒนาคนจึงมุ่งสร้างดุลยภาพให้เกิดทั้งแก่ชีวิตและสังคม โดยฝึกอบรมคนให้มีการให้ คือ ไม่มุ่งจะได้จะเอาอย่างเดียว

2. คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ หมายถึง คุณภาพอันเกิดจากการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการอบรม มาพัฒนาจิตใจให้มีความสุข มีคุณธรรม มีปัญญา สภาพจิตใจที่มีความสุขก็ทำให้พฤติกรรมมี

ความมั่นคง ควรจะพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

- 2.1 พ่อแม่ ญาติ ผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ สื่อความรู้สึกและทำที่แห่งความรักชื่นชม
ปรารถนาดีเป็นมิตร และสร้างความรู้ความเข้าใจตามความจริง เราจิตสำนึกให้ร่วมสร้างสรรค์
- 2.2 สภาพแวดล้อมของสังคมปัจจุบันมองเพื่อนมนุษย์เป็นคู่แข่ง ระวังเป็นปรปักษ์
ภายใต้ระบบแข่งขันหาผลประโยชน์ จึงต้องพัฒนาเมตตา กรุณา มุทิตาขึ้นมา โดยวิถีธรรมชาติและ
ด้วยการพัฒนาพฤติกรรมในการให้ เกิดความเข้าใจเห็นใจเพื่อนมนุษย์
- 2.3 มีชีวิตที่ใกล้ชิดไม่ห่างเหินธรรมชาติจนเกินไป ซึ่งจะนำไปสู่การรักษธรรมชาติและ
อนุรักษ์อย่างเป็นไปเองและเป็นผลดีต่อคุณภาพชีวิตของคน
- 2.4 รู้จักสันโดษอย่างฉลาดมีจุดหมาย โดยรู้จักพอใจเป็นสุขได้ง่ายด้วยวัตถุ ทรัพย์สิน
สิ่งบริโภคน่าที่ตนมี ซึ่งหามาได้ด้วยความเพียรพยายามของตนโดยสุจริตชอบธรรมไม่ต้องสูญเสีย
เวลา แรงงาน ไปมัวครุ่นวุ่นวายกับสิ่งบำเรอตัวเอาเวลา แรงงาน และความคิดนั้นไปทุ่มเทให้กับ
การพัฒนาชีวิตของตน ทำสิ่งดีงาม ทำหน้าที่การงาน ทำการสร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งจะทำให้
ให้ได้ทั้งความสุขทางกายอย่างพอประมาณ ความสุขทางใจที่สูงขึ้นไปทั้งการไม่ทำลายทรัพยากร
และสิ่งแวดล้อมด้วยการเสพบริโภคมากเกินไปและเกื้อกูลต่อสังคมไปพร้อมกัน
- 2.5 มีสติไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้ชีวิตและความสุขของตนต้องไปขึ้นกับวัตถุสิ่งเสพลึง
บริโภคมากเกินไป จนกลายเป็นว่าถ้าไม่มีสิ่งพึ่งพาไม่เพื่อยนั้นแล้วจะทรมานทรมานอยู่ไม่ได้
- 2.6 มีอุดมคติ มีวิญญูณ มีปณิธานในหน้าที่การงาน ในการสร้างสรรค์ทำสิ่งดีงาม
และมุ่งสู่จุดหมายของชีวิต ซึ่งจะช่วยให้ฝึกความรักในงาน ความเพียรพยายามขยันอดทน
ความรับผิดชอบ เป็นต้น ทำให้เกิดการพัฒนาคูณภาพชีวิตพร้อมกับการพัฒนาสร้างสรรค์สังคม
และสิ่งแวดล้อม

3. คุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ หมายถึง คุณภาพอันเกิดจากการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จาก การ
อบรมมาลดรายจ่ายในการดำรงชีวิต ลดรายจ่ายในการผลิต และเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเอง ครอบครัว
ชุมชนและองค์กร

3.1 พฤติกรรมทางเศรษฐกิจทั่วไป เช่น การกิน การใช้จ่ายซื้อหา การเตรียมอาหาร
การกำจัดขยะของเสีย ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมมาก จึงควรฝึกอบรมพัฒนา
ให้มีพฤติกรรมเศรษฐกิจทุกอย่างในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและเกื้อกูลสภาพแวดล้อม เช่น
ความรู้จักพอประมาณในการบริโภค การซื้อหาปัจจัยสี่และสิ่งของเครื่องใช้โดยมุ่งเอาคุณค่าแท้
ลดการใช้จ่ายซื้อหาข้าวของเครื่องใช้ด้วยการพึ่งตนเอง

4. คุณภาพชีวิตด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม หมายถึง คุณภาพอันเกิดจากการนำสิ่งที่ได้
เรียนรู้จากการอบรมมาสร้างสรรค์พัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคม

มีสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

4.1 ปิดเป้าความเชื่อและค่านิยม ตลอดจนแนวความคิดที่ผิด ๆ ที่เป็นไปในทางส่งเสริมโลกะ โทสะและโมหะ มุ่งหาผลประโยชน์ งามายหลอกลวง เน้นพัฒนาคนให้มุ่งศึกษาหาความรู้เพื่อส่งเสริมค่านิยม หลักการและแนวความคิดที่ดีงาม ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิ ทำให้เกิดความช่วยเหลือร่วมมือ เป็นผลดีแก่ชีวิตสังคมและธรรมชาติ

4.2 พัฒนาปัญญาที่รู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ จนผ่านพ้นความยึดติดในคุณค่าที่ไม่เป็นจริง ใช้ชีวิตทั้งหมดที่เหลืออยู่เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่โลก

4.3 จุดเน้นด้านสังคมคือการสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน ตลอดจนบรรยากาศแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูล สังคมจึงต้องมีมาตรการพิทักษ์และป้องกันคนที่อยู่ในสถานะต่างๆซึ่งมีโอกาส มีกำลังความสามารถมากน้อยต่างกัน ไม่ให้เบียดเบียนข่มเหง เอารัดเอาเปรียบกัน และเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนายิ่งขึ้นไป พร้อมกันนั้น สังคมก็ต้องมีมาตรการพิทักษ์ป้องกันไม่ให้คนเบียดเบียนทำลายธรรมชาติ

4.4 มนุษย์ไม่ควรเพียงแค่อยู่นับร่วมกับธรรมชาติอย่างสันติเท่านั้น แต่ควรจะให้แก่ธรรมชาติให้มาก ด้วยการเสริมสร้างเป็นการใหญ่ โดยยอมเสียสละให้มากและมีสำนึกรับผิดชอบให้แก่ธรรมชาติบ้าง

จากข้อปฏิบัติต้ององค์ประกอบแต่ละอย่าง ที่กล่าวมานี้ใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการองค์ประกอบทั้ง 4 เข้าด้วยกันเป็นหลักสูตรที่ใช้ในการฝึกอบรม โดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

4. แนวทางการพัฒนาคนสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการสร้างรากฐานของระดับการดำรงชีวิตของคนให้ดีขึ้น โดยการให้ความรู้ การฝึกด้านคุณธรรม การส่งเสริมสุขภาพอนามัย การประกอบอาชีพรวมกันอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขในประเทศไทยได้มีการสร้างเกณฑ์มาตรฐานของคุณภาพชีวิต

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) กล่าวว่า เป้าหมายหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือ การให้มีความสามารถในการ “พึ่งพาตนเอง” จุดเริ่มต้นของการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือเริ่มจากการพัฒนา “ตนเอง” ซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคม การพัฒนาคนตามแนวพุทธศาสนา ได้มีการวิเคราะห์พฤติกรรม (การกระทำของคน) ไว้ในสองลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดทุกข์ เกิดจากการไม่รู้หรือวิชาตัมหา เช่น ความโลภอยากได้ของคนอื่นเกิดการลักขโมย เป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดทุกข์ ลักษณะที่ 2 พฤติกรรมสลายทุกข์ (การแก้ปัญหา) เมื่อคนเราเกิดความทุกข์จะก่อให้เกิดพฤติกรรมในการแก้ปัญหาคือสร้างปัญหา และฉันทะ เพื่อให้เกิด

การศึกษา รู้วิธีการในการแก้ปัญหาจากพฤติกรรมดังกล่าว แนวพุทธศาสนาจึงได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาตนไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 นำสู่สติฯ คือ ขั้นของการฝึกฝนตนเองในการศึกษา การฝึกฝนให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นรากฐานของการฝึกและพัฒนาตนเอง ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย 2 อย่าง คือ

1. ปัจจัยภายนอก คือ การกลั่นกรองรับเอาคำอบรมสั่งสอนจากพ่อ แม่ พี่ น้อง ล้อมวลชนต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการรับเอาความรู้ สังคม และวัฒนธรรมที่ดีในการพัฒนาตนเองต่อไป

2. ปัจจัยภายใน คือ การรู้จักเลือกปฏิบัติ เลือกหาภักษามิตร ซึ่งคนมองเห็นประโยชน์ และสามารถตีคุณค่าได้ ซึ่งจะต้องมีการฝึกฝน ตามองค์ประกอบด้านการมีสติพื้นฐานเป็นผู้มีศีล มีระเบียบ วินัย เป็นผู้มีแรงจูงใจใฝ่สร้างสรรค์ เป็นผู้มีความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ เป็นผู้มีความเชื่อในหลักเหตุผล มีความกระตือรือร้นและการเป็นผู้มีวิจาร์ณญาณหาเหตุผล รู้จักพิจารณาอย่างรอบคอบ

ขั้นที่ 2 ไตรสิกขา เป็นขั้นการพัฒนาคนอย่างสมบูรณ์แบบ และในขั้นนี้ต้องมีการศึกษาเรื่องศักยภาพของมนุษย์ หลักสำคัญในการพัฒนามนุษย์ในขั้นนี้คือ

- 1) ศีล เป็นการฝึกพฤติกรรม โดยมีวินัยเป็นเครื่องมือในการฝึก
- 2) สมาธิ เป็นการฝึกด้านจิต ฝึกด้านคุณธรรม ความมีจิตเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- 3) ปัญญา เป็นการฝึกในด้านการรู้ การพิจารณา การไตร่ตรองหาเหตุผล

ในขณะที่สังคมโลกกำลังมีการเปลี่ยนแปลงสังคมของชุมชน กำลังได้รับผลกระทบด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยีสมัยใหม่ การที่จะพัฒนาตนเอง ให้เกิดความสมดุล สามารถปรับตนเองให้มีความเป็นมนุษย์นั้น ควรจะเริ่มสร้างค่านิยมที่เหมาะสมดังนี้

1. การพึงตนเองการขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบ เป็นการฝึกตนเองในความรับผิดชอบ การใช้จ่ายของตนเองและครอบครัว การหารายได้ที่เหมาะสม หลีกเลี่ยงการพึ่งผู้อื่น

1. การประหยัดและอดออม เป็นการฝึกฝนตนเองเรื่องการใช้จ่ายที่เหมาะสมกับฐานะ
3. การมีระเบียบวินัย และการเคารพกฎหมาย เป็นการฝึกฝนตนเองในการเคารพกฎ และกติกา ไม่ละเว้นปฏิบัติตามกฎระเบียบเพื่อให้ตนเองสบาย
4. การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา หลักศาสนามุ่งให้ทุกคนทำความดี มีความเมตตา กรุณาในแก่นแท้ของศาสนา คือการให้ทุกคนรู้จักวิเคราะห์วิจาร์ณญาณ เพื่อให้เข้าใจวิถีและธรรมชาติของชีวิต

5. ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ชาติหมายถึง กลุ่มชนที่มีเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมเดียวกันมาอยู่รวมกัน ชาติจึงเป็นสมบัติส่วนรวมที่ทุกคนต้องรักและหวงแหนการรวมกันเป็นชาติ การเลือกนับถือศาสนา

การพัฒนาในระดับที่กว้างไปจากการพัฒนาตนเอง คือ การพัฒนาครอบครัว เป็นศูนย์รวมแห่งความรัก ความอบอุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครอบครัวไทยที่เป็นครอบครัว “พื้นฐาน” สมาชิกในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก จะมีความรู้สึกว่าเป็นศูนย์รวมของความรัก ความอบอุ่น และความมั่นคงพฤติกรรมของสมาชิกของครอบครัว หน้าที่ของครอบครัว หน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการเป็นประชาธิปไตย สมาชิก ในครอบครัวรู้จักบทบาทหน้าที่ และการปฏิบัติต่อกัน การแบ่งความรับผิดชอบเป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งจะปลูกฝัง วัฒนธรรมของประชาธิปไตย ที่เริ่มต้นที่ครอบครัว

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดฝึกอบรมของเครือข่ายกลไกกรมธรรมชาติ

1. ประวัติความเป็นมาของมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ว่า “เศรษฐกิจของเรารุ่งขึ้นอยู่กับการเกษตรมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว รายได้ของประเทศได้มาใช้ในการสร้างความเจริญด้านต่าง ๆ เป็นรายได้จากการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเจริญของประเทศต้องอาศัยความเจริญของการเกษตรเป็นสำคัญ และงานทุก ๆ ฝ่ายจะดำเนินก้าวหน้าไปได้ก็เพราะการเกษตรของเราเจริญ” ประกอบกับ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ผู้รับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาท โดยรับราชการใกล้ชิดกับพระองค์ท่าน ฯ ในหน่วยงานสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) สำนักนายกรัฐมนตรีกว่า 16 ปี ได้สัมผัสกับชีวิตของเกษตรกรในทุกรัฐบาลของประเทศ ซึ่งได้พบกับปัญหาต่าง ๆ ของเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ดินทำกิน ความยากจน ความรู้ในเรื่องการเกษตร ตลอดจนปัญหาสุขภาพ การศึกษา และอื่น ๆ ประกอบกับที่ได้ถวายการรับใช้พระองค์ท่าน ได้เห็นพระองค์ท่านทุ่มเทพระวรกาย กำลังทุนทรัพย์ อีกทั้งเวลา โดยส่วนใหญ่กับการพัฒนาคนแล้ว และทดลองในสิ่งต่าง ๆ ภายใต้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ทั้งการเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืช การทำนาข้าว การปรับปรุงดิน และน้ำ การศึกษาการปลูกป่า และพืชสมุนไพร การปลูกแฝก โรงสีข้าว และเทคโนโลยีชีวภาพ การวิจัยเรื่องพลังงาน และโครงการ อื่น ๆ อีก มากมาย ซึ่งทรงลงมือปฏิบัติการด้วยพระองค์เอง ดังได้พระราชดำรัสกับกลุ่มชาวนาว่า (มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ, 2550) “ข้าพเจ้ามีโอกาสได้ศึกษาและทดลองทำนามาบ้าง และทราบดีว่าการทำนานั้นมีความยากลำบาก เป็นอุปสรรคอยู่มิใช่น้อย จำเป็นต้องอาศัยพันธุ์ข้าวที่ดี และต้องใช้วิชาการต่าง ๆ ด้วยจึงจะได้ผล

เป็นล่ำเป็นสัน อีกประการหนึ่งทีมนั้น เมื่อสิ้นฤดูทำนาแล้ว ควรจะปลูกพืชอื่น ๆ บ้าง เพราะจะเพิ่ม รายได้ให้อีกไม่น้อย ทั้งจะช่วยให้ดินร่วน ช่วยเพิ่มปุ๋ยจากพืช ทำให้ลักษณะเนื้อดินดีขึ้นเหมาะ สำหรับจะทำนาในฤดูถัดไป”

พระองค์ท่านทรงเน้นให้ประชาชน และเกษตรกรรู้จักพึ่งตนเอง จึงได้พระราชทาน แนวคิดเรื่อง “ทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อเป็นหลักคิดให้กับทุก ๆ คน ด้วยสำนึกในพระ มหากรุณาธิคุณ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร จึงได้รวบรวมกลุ่มคนในหลาย ๆ อาชีพ ที่มีแนวคิด แนว อุดมการณ์ ในการที่จะฟื้นฟูประเทศ โดยการนำแนวคิดเรื่องทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียงมา ประยุกต์ ให้ใช้กับการทำการเกษตร และการดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งการรณรงค์ ให้เกษตรกรเลิกใช้สารเคมี หยุดการพึ่งพาชีวิตตะวันตกและหันกลับมาพึ่งพาตนเอง โดยใช้ เทคโนโลยีและภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เคยสืบทอดกันมาเพื่อนำมาทำเกษตรที่ยั่งยืนบนผืนแผ่นดิน ไทย จึงได้จัดตั้งเป็น “ชมรมกลีศกรรมธรรมชาติ” มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 จากแนวความคิดทฤษฎีใหม่ และเศรษฐกิจพอเพียงนี้เองเป็นแรงบันดาลใจให้ชมรม ฯ ออกน้อมรับเผยแพร่ และให้ความรู้ ใน เรื่องการทำกลีศกรรมธรรมชาติเพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถทำการเกษตรและอยู่อย่างพอเพียงได้จริง การดำเนินงานครั้งแรกเริ่มจากการที่ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ลงมือทำเอง เพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่าเรา สามารถพึ่งตนเองได้ การพึ่งตนเองเริ่มจากการปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ไว้กินเป็นอาหาร เป็น ยา มิใช่ไว้สร้างบ้าน และไว้ใช้งานต่าง ๆ รวมทั้งทำนา ทำปุ๋ย ทำเอนไซม์สมุนไพรธรรมชาติใช้เอง ในนาข้าว และพืชชนิดอื่น ๆ ทั้งพืชผักและไม้ผลรวมถึงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำด้วย โดยทำ การทดลองที่ศูนย์กลีศกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง ตำบลหนองบอนแดง อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี และนำประสบการณ์ที่ปฏิบัติจริงไปเผยแพร่ความรู้ในแก่เกษตรกร ขณะเดียวกันก็ทำการศึกษาค้นคว้า วิจัย และพัฒนาเทคโนโลยี การผลิต เอนไซม์สมุนไพรธรรมชาติ สมุนไพรไล่แมลง โดยทำ การทดลองและเผยแพร่ในพื้นที่ของเกษตรกรกว่า 70 จังหวัด ทั่วทุกภาคของประเทศ ประเภทของ พืชที่ทำการทดลอง ได้แก่ข้าว พืชตระกูลแตง พืชตระกูลถั่ว หอมแดง หอมแบ่ง หน่อไม้ฝรั่ง ข้าวโพด มันสำปะหลัง ไม้ไผ่ตง อ้อย ขิง พารา ทูเรียน มังคุด ลองกอง ส้ม มะม่วง ขนุน ลำไย มะไฟ ฯลฯ ส่วนด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ได้แก่ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การเลี้ยง กุ้งก้ามกราม การเลี้ยงปลาดุก การเลี้ยงปลานิล เป็นต้น

การดำเนินกิจกรรมของ ชมรมกลีศกรรมธรรมชาติ ตลอดระยะเวลาที่ก่อตั้งชมรม ฯ ได้ให้ ความรู้ และช่วยเหลือให้กับเกษตรกรในหลาย ๆ จังหวัด ประกอบกับชมรม ฯ ได้เนรนามมี ประชาชน และเกษตรกรที่สนใจ และพร้อมให้การสนับสนุนการดำเนินงานของชมรม ฯ ทวีมาก ขึ้น จนกระทั่งสมาชิกในชมรม ฯ เห็นพร้อมกันว่า เพื่อให้การดำเนินงานของชมรม ฯ เป็นไปอย่าง ยั่งยืน คล่องตัว และชัดเจนมากยิ่งขึ้น จึงได้จดทะเบียนขึ้นเป็น มูลนิธิกลีศกรรมธรรมชาติ เมื่อ

วันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2544 เป็นการนำโครงการต่าง ๆ ที่ชมรมได้ดำเนินการมาเสนอ และเผยแพร่ ขยายให้กว้างไกลยิ่งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายในการดำเนินงาน ดังนี้

วัตถุประสงค์ของมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ

1. เพื่อส่งเสริมการผลิตอาหารไร้สารพิษ ปราศจากสารเคมี สำหรับมวลมนุษยชาติ
2. สนับสนุน ฝึกอบรม ศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ เพื่อการกสิกรรม การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การปลูกสัตว์ การพลังงาน การแพทย์เภสัชกรรม และการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเน้นภูมิปัญญาตะวันออก
3. สนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ พึ่งพาอาศัยกันและการพึ่งพิงกันกว้างขวางยิ่งขึ้นตามแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทฤษฎีใหม่
4. สนับสนุนให้เกษตรกร ชุมชน และองค์กรธุรกิจ ดำเนินการผลิต และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ชีวภาพ เพื่อทดแทนสารเคมี และสารพิษทางการเกษตร ส่งเสริมงานวัฒนธรรม
5. ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ หรือร่วมมือกับองค์กรการกุศลอื่น ๆ
6. ไม่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่ประการใด

เป้าหมายของมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ

มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ จะดำเนินการรณรงค์ ส่งเสริม และสนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองให้ได้ โดยพึ่งพาอาศัยกัน มีความสามัคคีกัน และดำรงอยู่อย่างพอเพียงภายใต้พระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง โดยมีเป้าหมายในการดำเนินการดังนี้

1. ดำเนินการจัดตั้งศูนย์กิจกรรมธรรมชาติ ซึ่งเป็นศูนย์เครือข่ายของมูลนิธิฯ ในแต่ละภูมิภาคให้ได้ไม่น้อยกว่า 25 แห่ง ภายในระยะเวลา 5 ปี เพื่อให้ศูนย์ทำหน้าที่เป็นดาราบนดินและจัดการฝึกอบรมให้ความรู้กับเกษตรกรในภาคการเกษตร
2. ทำการศึกษาค้นคว้าวิจัย พัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ ได้แก่เอนไซม์สมุนไพรธรรมชาติ ทั้งชนิดน้ำ ชนิดเม็ด สอร์บอน และสมุนไพรไล่แมลง เพื่อทดแทนเทคโนโลยีเคมี
3. สนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองให้ได้ ทั้งในเรื่องปัจจัยการผลิต การแปรรูปและการตลาดให้ครบวงจร โดยจัดให้มีการจัดตั้งร้านค้า สหกรณ์ ประจำชุมชน
4. สนับสนุนให้ความร่วมมือ และคำปรึกษากับองค์กรต่าง ๆ ทั้งกลุ่มเกษตรกร ชมรม และ สหกรณ์ ในการปรับเปลี่ยนจากเศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เพื่อพัฒนาและขยายการผลิต รวมถึงเศรษฐกิจของชุมชน

จากการที่ นายโคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2549 อันนับเป็นรางวัลชั้นแรกของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ หรือ UNDP

ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อมอบแด่บุคคลดีเด่นที่ได้อุทิศตนตลอดช่วงชีวิต และสร้างผลงานอันเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลก นับเป็นปรากฏการณ์ที่หาได้ยากยิ่ง จนเป็นที่ยอมรับของนานาประเทศทั่วโลกว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียง คือมิติใหม่ที่เป็นสากล เป็นทฤษฎีใหม่ ที่เป็นทางรอดของการแก้วิกฤตโลกได้ ทั้งวิกฤตด้านเศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม และ วิกฤตด้านการบริหารบ้านเมือง

ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าของทฤษฎี ทรงเคยประทานให้สัมภาษณ์นักข่าว Mr. Denis D. Gray and Bart McDowell จากนิตยสาร National Geographic ฉบับเดือนตุลาคมปี 2525 ในคอลัมน์ Thailand's Working Royalty ว่า

"Our country is rich. And strategic. So that if there is any struggle in the world, people want to get this country. And there's always a struggle in the world. We still stand here. We stand here for the good of the whole world."

“ประเทศของเราเป็นประเทศที่มั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ และอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ หากมีการต่อสู้แย่งชิงเกิดขึ้นในโลก ใคร ๆ ก็อยากได้ประเทศนี้ และโลกก็มักจะมีการต่อสู้แย่งชิงกันอยู่เสมอ ๆ (ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม) ประเทศของเรายังคงยืนอยู่ที่นี่ จะยืนหยัดอยู่ที่นี่เพื่อประโยชน์ของคนทั้งโลก”

สอดคล้องกับที่พระองค์ท่านได้เคยตรัสไว้ว่า ประเทศไทย มีความอุดมสมบูรณ์ มีความมั่งคั่ง มีธรรมชาติ มีป่าไม้ มีทรัพยากร มีอาหาร พร้อมที่แผ่แผ่ให้กับคนทั้งโลกในยามเกิดวิกฤติ หาก “คนไทย” ไม่ทำลายมันลงไปเสียก่อนด้วยความไม่รู้ ขาดสติ หรือ ไร้สำนึก ดังที่พระองค์ท่านเคยทรงเปรียบเปรยไว้ในบทพระราชนิพนธ์พระมหาชนก ความว่า การขาดความรู้ทั้งวิทยาการ ทั้งปัญญา ไม่เห็นความสำคัญของผลประโยชน์แท้แท้ของตนเอง ทำให้ชาวเมืองมิถิลาต้ามืดบอดทำลายดินมะม่วงทั้งที่ขอบผลมะม่วง เปรียบเสมือนมนุษย์ที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด แต่ทว่าอยู่ในโมหภูมิ กลับทำร้ายธรรมชาติ ซึ่งในที่สุดก็ต้อง “วอดวาย” เพราะ “น้ำมือ” ของตนเอง

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงแสดงองค์ความรู้ใหม่ดังกล่าวแก่คนไทย มุลนิธิกรณธรรมชาติ จึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการน้อมนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงขยายผลสู่การแก้วิกฤตชาติและวิกฤตโลกต่อไป โดยมีการวางแผนยุทธศาสตร์ ดังนี้

ขับเคลื่อน ขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สู่การปฏิบัติจริง พัฒนาสู่เศรษฐกิจพอเพียงก้าวหน้า

1. จัดตั้งเป็นสถาบันเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อก้าวสู่การพัฒนาประเทศในด้านอื่น ๆ ต่อไป

2. เน้นประสานพลังร่วมจาก 5 ภาคี คือภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาควิชาการ ภาคประชาชน ภาคประชาคมและสื่อเพื่อพัฒนางานวิชาการและงานนโยบายด้านเศรษฐกิจพอเพียงให้ยังรากลุ่มสังคมในเชิงลึกและกว้างขวางสู่มหาชน เพื่อร่วมจัดการกับวิกฤต ที่รายล้อมประเทศ และทั่วโลกอยู่ขณะนี้ด้วยองค์ความรู้ใหม่

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) สรุปไว้ว่า องค์ความรู้ชุดใหม่ เรียกว่า Crisis Management หรือการจัดการกับวิกฤต วิกฤต 4 ด้านที่โลกเผชิญอยู่ในขณะนี้ ได้แก่วิกฤตทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Crisis) วิกฤตทางด้านสังคม (Social Crisis) วิกฤตทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Crisis) รวมทั้งวิกฤตทางการเมือง (Political Crisis)

ความสำเร็จในการแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรอย่างเบ็ดเสร็จและถาวร โดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นยุทธศาสตร์หลักนั้น ประกอบขึ้นด้วยคำ 5 คำคือ ศรัทธา กล้าหาญ เอกภาพ ความรู้ คุณธรรม ขาดคำใดคำหนึ่งไม่ได้ ทุกหน่วยงานต้องมีศรัทธา ความเชื่ออย่างแรงกล้าว่า เศรษฐกิจพอเพียงของพระเจ้าอยู่หัว คือ ยุทธศาสตร์ทางรอดของชาติ

การดำเนินรอยตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงต้องให้ความสำคัญกับ “การศึกษา” และ “การพัฒนาคน” เป็นพื้นฐาน การจัดตั้งมหาวิทยาลัยตามแนว ปุทธเลิศ มหาวิชาลัย (พระมหาชนก) ที่เน้นเผยแพร่องค์ความรู้ใหม่ หลักเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาคน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการแก้วิกฤตสังคมไทย และสังคมโลก ขบวนการขับเคลื่อนเพื่อจัดตั้งมหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาคนอย่างยั่งยืน ตามแนวคิดพุทธเลิศ มหาวิชาลัยได้ “ก่อตัว” เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้นแล้ว โดยมีมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ร่วมกับอีก 5 ภาคี (ภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาควิชาการ ภาคประชาชน ภาคประชาคมและสื่อ) โดยได้เกิดการขับเคลื่อนในจังหวัดสระแก้วเป็นแห่งแรก

2. การจัดตั้งขยายเครือข่ายกลไกกรมธรรมชาติ

มูลนิธิกลไกกรมธรรมชาติ ได้จัดตั้งศูนย์กลไกกรมธรรมชาติทุกภูมิภาคทั่วประเทศกว่า 50 ศูนย์ฝึกและศูนย์เตรียมการหลายศูนย์ นอกจากนี้ยังมีศูนย์กลไกกรมธรรมชาติกรุงไพลินตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ประเทศกัมพูชาอีก 1 แห่ง ภายใต้ข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างมูลนิธิกลไกกรมธรรมชาติกับผู้ว่าราชการจังหวัดไพลิน ประเทศกัมพูชา ขณะเดียวกันก็ได้ประสานงานกับเอกอัครราชทูตประเทศไนจีเรีย ประจำประเทศไทย และอดีตเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศไนจีเรีย เพื่อจัดตั้งศูนย์ฝึกกลไกกรมธรรมชาติเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ในประเทศไนจีเรีย ต่อไป จึงได้จัดตั้ง “เครือข่ายกลไกกรมธรรมชาติ (ลกช.)” ขึ้นในปี 2548 เพื่อรองรับศูนย์ฝึกอบรมและศูนย์เตรียมการทั่วประเทศ ให้คำปรึกษาและแนะนำในเรื่องการบริหารจัดการศูนย์ฝึก เป็นแกนเชื่อมโยงศูนย์ฝึกแต่ละแห่งเข้าด้วยกัน พัฒนาหลักสูตร พัฒนาวิทยากร เพื่อความเป็นเอกภาพและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เป็นศูนย์ฝึกที่แข็งแกร่ง ร่วมสร้างชุมชน องค์การ สังคมให้แข็งแกร่งตามลำดับ เพื่อให้

คนไทยทั้งปวงตระหนักถึงเมตตาธรรมและการพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือกัน ให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริง

เครือข่ายกลีธรรมธรรมชาติ ภายใต้มูลนิธิกลีธรรมธรรมชาติได้รับการพิจารณาคัดเลือกเป็นศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อดำเนินผลักดันและขับเคลื่อนการพัฒนาการเกษตรตามแนวทางทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจำนวนหลายศูนย์ฯ ทั้งนี้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้พิจารณาการนำประสบการณ์จากการทำงานของปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำเกษตรกรรวมทั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงที่มีประสบการณ์ในการสร้างเกษตรกรผู้นำและประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

เครือข่ายกลีธรรมธรรมชาติ (คกช.) เป็นองค์กร / เครือข่ายที่บริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการ โดยมี ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ประธานสถาบันเศรษฐกิจพอเพียง, ประธานมูลนิธิกลีธรรมธรรมชาติ เป็นกรรมการที่ปรึกษา มีการประชุมสรุปบทเรียนการดำเนินงานทุก 2 เดือน เพื่อเป็นการกระชับองค์กร และพิจารณา เสนอแนะปัญหา / อุปสรรค ในการดำเนินงานขับเคลื่อนทั้งในส่วนปกติของศูนย์และในส่วนที่ร่วมดำเนินการกับหน่วยงานของภาครัฐ (วิวัฒน์ ศัลยกำธร, 2552)

จากประสบการณ์การดำเนินงานของเครือข่ายกลีธรรมธรรมชาติที่ได้เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มองค์กร / เครือข่าย ภาวทัศน์มิตร ทำให้สามารถพัฒนาปรับใช้กระบวนการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งมั่นที่จะน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมทุกขั้นตอน ทำให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขให้ได้มากที่สุด ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความเหมาะสมในการคัดเลือกศูนย์ฝึกอบรมที่มีความพร้อมในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการดำเนินงานเพื่อตอบคำถามงานวิจัยไว้ 3 แห่ง โดยมีความแตกต่างกันไปตามพื้นที่และมีภูมิสังคมที่แตกต่างเพื่อให้ทราบว่าการบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกลีธรรมธรรมชาติสามารถนำไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตคนได้ทั่วทุกหนแห่ง

2.1 ศูนย์กลีธรรมธรรมชาติมาบเอื้อง จ.ชลบุรี เครือข่ายกลีธรรมธรรมชาติ

การดำเนินงานในการณรงค์ให้เกษตรกรหันมาทำการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสดงในแง่ของการปฏิบัติให้เกษตรกรได้เห็นจริงและเข้าใจ จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนำมาสู่แนวคิดในการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมขึ้นเป็นแห่งแรกคือ ศูนย์กลีธรรมธรรมชาติมาบเอื้อง จ.ชลบุรี ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานของมูลนิธิกลีธรรมธรรมชาติ ในการเผยแพร่แนวความคิดและดำเนินการให้เป็นไปตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และโครงการต่าง ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของศูนย์กลีธรรมธรรมชาติมาบเอื้อง

- 1) เพื่อเป็นศูนย์กลางค้นคว้าวิจัย พัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการกิจกรรมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การปศุสัตว์ การพลังงาน การแพทย์ เกษตรกรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม โดยใช้ภูมิปัญญาตะวันออก
- 2) เพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรม/ถ่ายทอดเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีชีวภาพให้กับเกษตรกร นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชน
- 3) เพื่อเป็นศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลภายใต้โครงการของกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์
- 4) เพื่อเป็นสถานที่จัดทำแปลงสาธิตในเรื่องการนำเทคโนโลยีชีวภาพมาใช้กับสมุนไพร ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัว นาข้าวเพื่อให้ความรู้และเป็นแปลงตัวอย่างให้กับกลุ่มเกษตรกรในท้องถิ่น และเกษตรกรอื่น ๆ ที่สนใจ
- 5) เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมอุปกรณ์ และเครื่องมือที่ใช้ในการเกษตรในอดีต โดยจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ชาวนาต่อไป
- 6) เพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้กับผู้ที่สนใจทางด้านการเกษตรแบบธรรมชาติ เข้าแวะชม และแสวงหาความรู้ที่เสมือนตำราบนดิน
- 7) เพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรมที่เปิดให้กับหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ ที่สนใจ ใช้เป็นสถานที่จัดอบรมในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทุกประเภท

2.2 ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติเพลิน จ.ชุมพร เครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ

ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติเพลิน “ชุมพรลาบาน่า” รีสอร์ท ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2525 ณ หาดทุ่งวัวแล่น ตำบลสะพลี อำเภอบางสะพาน จังหวัดชุมพร โดยมีเรือนพักเพียง 7 หลัง พร้อมกับศาลาหลังคาจาก เลียนแบบเรือนช้างหลวง และรูปปั้นที่มีหน้าตาผิดแผกแตกต่างไปจากลักษณะไทย ๆ ที่คุ้นเคย ยืนตระหง่านอยู่หน้าหาด เพียงเพื่อไว้ใช้ถ่ายภาพเป็นที่ระลึกเท่านั้น ท่ามกลางชายหาดที่มีทรายละเอียดขาวกับร่มเงาของต้นมะพร้าวที่สลับใบล้อมทะเล ปลอดภัยคนและบ้านเรือน

จังหวัดชุมพร เป็นเมืองต้นแรกของภาคใต้ต่อจากจังหวัดประจวบคีรีขันธ์มีระยะห่างจากกรุงเทพมหานครเพียง 450 กิโลเมตร มีพื้นที่ ๆ สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย นอกจากนี้สิ่งที่สมบูรณ์อีกอย่างหนึ่งของชุมพรก็คือ ทะเลสีคราม อ่าวชุมพร ซึ่งเป็นทะเลที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของอ่าวไทย มีเกาะมากมาย 40 เกาะ มีใต้ทะเลที่มหัศจรรย์ น้ำทะเลใส ฝูงปลามากมาย ปะการังที่สมบูรณ์ และชายหาดที่ดีที่สุดของภาคใต้ในอ่าวไทย คือ หาดทุ่งวัวแล่น ซึ่งเป็นชายหาดที่มีความลาดชันน้อยมาก ทรายละเอียด ขาวสะอาด มีความปลอดภัยสูง เหมาะสำหรับการเล่นน้ำ บรรยากาศและสภาพพื้นที่ดังกล่าวจึงทำให้คุณครูอัจฉรา รักษ์พันธุ์ ได้ลาออกจากราชการ และ

ตัดสินใจลงหลักปักฐานสร้าง “หุบพรคาบาน่า” รีสอร์ท ขึ้น ด้วยความรู้สึกว่าผืนดินนี้เป็น “แผ่นดินของเรา” ด้วยเจตนารมณ์ที่จะรักษาสรรพชาติให้เป็นธรรมชาติ ทุกอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ระยะเวลาผ่านไป ผู้คนได้รู้จัก “หุบพรคาบาน่า” รีสอร์ท มากขึ้น จากบ้านพักเพียง 7 หลัง ได้เพิ่มขึ้นเป็น 40 หลัง และถึงแม้ว่าการเดินทางจะต้องผ่านถนนลูกรังที่สมบูรณ์ด้วยหลุมบ่อมากมายจากถนนเพชรเกษม อำเภอลำทะเมนชัยเข้ามาชายหาดเป็นระยะทาง 18 กิโลเมตร และจากอำเภอมืองเข้ามา 15 กิโลเมตร รวมทั้งไฟฟ้ายังปั่นเองเพียงครึ่งคืน หลังจากนั้นก็ใช้แสงเทียนและไฟฉายก็ตาม แต่ถึงกระนั้นชายหาดก็ยังสดสวยสะอาด ชาวปราสาทการก่อกองไฟ เพราะทุกคนพร้อมใจ กันทำตามคำแนะนำที่จะร่วมกันรักษาสรรพชาติให้คงเดิม

จนกระทั่งวันที่ 4 พฤศจิกายน 2532 เกิดพายุเกย์ขึ้นที่หุบพร ประชาชนได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติดังกล่าว และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ขึ้นในหุบพรคาบาน่า รีสอร์ท และบริเวณใกล้เคียง ถนนลูกรังได้รับการปรับเปลี่ยนเป็นถนนลาดยาง โดยได้รับงบประมาณจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีชื่อถนนว่า “อาภากร” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ในขณะที่หุบพรคาบาน่า รีสอร์ท ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยเพิ่มที่พักเป็นอาคาร 3 ชั้น 3 หลัง ซึ่งเน้นการก่อสร้างแบบรักษาสรรพชาติ ประหยัดพลังงาน อาคารไม่สูงเกินยอดไม้ เพื่อความร่มรื่นอยู่กับธรรมชาติและสภาพแวดล้อมอย่างแท้จริง

หุบพรคาบาน่า รีสอร์ท ได้จัดกิจกรรมทางทะเลที่นอกเหนือจากการเล่นน้ำที่ชายหาดอย่างปลอดภัยแล้ว ยังมีเรือนำเที่ยวทางทะเลเพื่อชมเกาะและดำน้ำดูปะการังอันเป็นกิจกรรมหลักที่อยู่ควบคู่มาับรีสอร์ทตั้งแต่เริ่มแรก และเป็นกิจกรรมที่ทำให้ทะเลหุบพรเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และทำให้ทั่วโลกได้รู้จักหาดทุ่งวัวแล่นเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะโรงเรียนสอนดำน้ำของหุบพรคาบาน่า รีสอร์ท จะเน้นในเรื่องการรักษาสภาพแวดล้อมและการไม่ทำลาย เพื่อให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสชื่นชมกับกิจกรรมชื่นชมธรรมชาติที่ถูกหนดขึ้นมาหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นการชมสวนผลไม้ในหลาย ๆ สวน หลาย ๆ อำเภอ ซึ่งพร้อมใจกันรักษาสรรพชาติเพื่อความยั่งยืนไว้ให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชม โดยความร่วมมือ ร่วมใจจากทุก ๆ สถานที่ที่ได้พานักท่องเที่ยวไปชื่นชม เช่นการล่องแพที่ต้นแม่น้ำหลังสวน อำเภอพะโต๊ะ การชมหิ่งห้อยที่แม่น้ำท่าตะเภา การไปตกหมึกในอ่าวหุบพรและการดำน้ำแบบผิวน้ำหรือใช้ถังอากาศตามเกาะต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ในทะเล ไม่ว่าจะเป็นการดำน้ำเก็บสิ่งที่ไม่พึงประสงค์เช่น การเก็บอวนที่ติดตามกองหิน-ชายเกาะ การร่วมกันนำหอยมือเสือมาปล่อยจนเป็นอุทยานหอยมือเสือของประเทศไทย ซึ่งเป็นการร่วมมือกันในระหว่างนักดำน้ำ เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะหุบพร นักวิชาการ หุบพรคาบาน่า รีสอร์ท และศูนย์กีฬาอเนกประสงค์จังหวัดชุมพร เป็นต้น หรือ

แม้กระทั่งกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบผจญภัยเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นการไปชมธรรมชาติแท้จริงของป่าเขา น้ำตก ถ้ำ สวนสมรม (สวนซึ่งมีต้นไม้หลายชนิดปลูกรวมกัน) อายุเป็น 100 ปี ขึ้นไป ซึ่งมีให้ชมหลายแห่ง รวมทั้งการชมค้างแวน ซึ่งพากันอาศัยวัดเป็นที่พักพิงอย่างปลอดภัยและร่มเย็น ขณะเดียวกันยังมีการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติใหม่ ๆ ของชุมพร แล้วร่วมกันปรับปรุงโดยยึดหลักการคงอยู่ของธรรมชาติเป็นสำคัญ อันเป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของรีสอร์ท ที่จะเข้าร่วมกับชุมชน เพื่อดูแลรักษาสิ่งที่มีค่าร่วมกัน โดยอาศัยพึ่งพิงกัน ซึ่งทำให้กิจการของชุมพรคาบานา รีสอร์ท กำลังดำเนินการเป็นไปด้วยดี

แต่แล้ววิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 ก็ทำให้ชุมพรคาบานา รีสอร์ท ต้องชะงักเพราะภาระหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจากพิษของค่าเงินบาทที่ลดลง คุณวิสร รัชพันธุ์ ผู้สืบสานเจตนารมณ์จากคุณแม่ซึ่งได้พยายามที่จะรักษากิจการของชุมพรคาบานา รีสอร์ท ให้คงอยู่และรุ่งเรือง จนกระทั่งวันหนึ่งที่ได้พบกับ ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร ซึ่งได้ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนขึ้นภายในชุมพรคาบานา รีสอร์ท และชุมชนโดยรอบ ด้วยการน้อมนำเอาแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปรับใช้ภายในชุมพรคาบานา รีสอร์ท และเชื่อมโยงไปสู่ชุมชนรายรอบรีสอร์ท จนเกิดเครือข่ายชุมชน เผยแพร่ผลการดำเนินงานตามแนวปรัชญาดังกล่าว และกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าอย่างมากมาในปัจจุบัน

2.3 ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติโป่งแรด จ.จันทบุรี เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ

จากอดีตหมู่บ้านโป่งแรด ตำบลพลับพล อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี เคยเป็นหมู่บ้านที่ผลิตไม้ผลที่มีชื่อเสียงอันดับหนึ่งของจังหวัดและของประเทศไทย หรือจะกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของโลก ทั้งราชาไม้ผล (ทุเรียน) และราชินีไม้ผล (มังคุด) นับอายุการปลูกได้มากกว่า 100 ปี ประกอบกับหมู่บ้านอยู่ติดกับแนวเทือกเขาสะพานทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอื้อต่อการทำการเกษตร ทั้งดิน น้ำ ป่าและภูมิปัญญา ล้วนเป็นทุนทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ของหมู่บ้านที่สืบต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน

ช่วงการเปลี่ยนผ่านการพัฒนาทางการเกษตรจากการปฏิวัติเขียวทำให้ประเทศไทยเปลี่ยนการพัฒนาอย่างรวดเร็วมีการแนะนำส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี สารกำจัดวัชพืชและอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก เกษตรกรตื่นตัวต่อการพัฒนาและหันเหจากการทำเกษตรแบบธรรมชาติ กลับมาเป็นการเกษตรแบบเคมีและพืชเชิงเดี่ยวอย่างเต็มตัว รวมทั้งทำให้เกิดการแข่งขันด้านการผลิตด้วยการขยายพื้นที่ปลูกและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตตามหลักวิชาการมากขึ้นตามลำดับ

ระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา เกษตรกรประสบความล้มเหลวด้านการผลิต การตลาด ผลไม้ราคาตกต่ำ ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ดินเสื่อมโทรม เกิดการตกค้างของสารพิษทั้งในแหล่งน้ำ

อากาศ และพืชผลทางการเกษตร ส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค มีผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็งเพิ่มขึ้นและตายไม่ต่ำกว่าปีละ 45,000 คน ซึ่งแพทย์ระบุสาเหตุมาจากสารพิษที่ปนเปื้อนในอาหาร

ปี 2542 สวนผลไม้ของครูวัชร เรืองทัน ซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ทำให้ต้นทุนเรียนหมอนทองตายเกือบหมดทั้งสวน สภาพพื้นดินเสื่อมโทรม(ดินตาย) ปริมาณผลผลิตลดลง ทำให้เกิดภาระหนี้สินต้องกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) มาช่วยพยุงสถานะของสวนผลไม้ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดไว้ แต่ก็ยังใช้วิธีการผลิตรูปแบบเดิมตามความเคยชิน จนกระทั่ง นายธีระ วงษ์เจริญ หัวหน้างานวิชาการเกษตร โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ผู้เป็นน้องชาย ได้เข้ามาช่วยเหลือแนะนำด้วยการนำแนวทางพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ที่ดำเนินการภายใต้งานวิชาการเกษตร มาปรับใช้ ในสวนผลไม้โดยการฟื้นฟูดินแบบธรรมชาติ ไม่ใช่สารกำจัดวัชพืช ใช้เครื่องตัดหญ้าแทน ผลัดปุ๋ยอินทรีย์น้ำ (ฮอร์โมน) บำรุงดินและฉีดพ่นทางใบ ใช้ปุ๋ยคอกจากมูลสัตว์ทดแทนปุ๋ยเคมี ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์และฟื้นฟามีชีวิต มีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นมากมาย ไม่ผลกลับมาฟื้นตัวอีกครั้ง มีการปลูกพืชสมุนไพร ผสมผสานบริเวณโคนต้นไม้ผลเพื่อช่วยให้ดินมีโพรงอากาศ ซึ่งทำให้ประหยัดค่าใช้จ่าย และเพิ่มรายได้ในการทำสวนไม้ผล

จากความสำเร็จดังกล่าว จึงได้ขยายผล ไปสู่ญาติพี่น้องและเครือญาติ ต่อมาได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) ในการพัฒนาสร้างความคิดใหม่ให้กับชุมชน ภายใต้โครงการพลิกฟื้นวิถีชุมชนคนพลับพลา มาสนับสนุนให้กลุ่ม/องค์กร ได้เปลี่ยนวิถีคิดจากการทำเกษตรเคมีมาเป็นเกษตรอินทรีย์ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น

ผลจากการปฏิบัติโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และจากการเชื่อมโยงการสนับสนุนด้านวิชาการ องค์ความรู้จากมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ โดย ดร.วิวัฒน์ ศัลยกำธร จึงได้เกิดการผลักดันให้กลุ่ม/องค์กร ร่วมกับจังหวัดจันทบุรี เป็นแกนนำในการผลักดันวาระแห่งชาติ เกษตรอินทรีย์เป็นผลสำเร็จ ในปี 2547 และได้รับความไว้วางใจจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ โดยเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ เป็นผู้รับผิดชอบการฝึกอบรมเกษตรกรภายใต้หลักสูตร การพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียงในปี 2548

ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติโป่งแรด(ศปร.) ภายใต้มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ ได้รับความไว้วางใจและการยอมรับ ให้เข้าร่วมเป็นศูนย์ฝึกอบรมฯ บนเนื้อที่ศูนย์ฯ 5 ไร่ พื้นที่แปลงสาธิต 10 ไร่ ในปี 2548 โดยมีวิทยากรที่ได้ผ่านการฝึกอบรมจากมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ ทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ผู้เข้าอบรม

วัตถุประสงค์ของศูนย์กสิกรรมธรรมชาติโป่งแรด

1) เพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรม ถ่ายทอดและเผยแพร่ ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีชีวภาพให้กับเกษตรกร หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้สนใจทั่วไป

2) เพื่อเป็นศูนย์กลางความรู้ วิจัย ทดสอบ การพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ เพื่อการกลไกกรรมทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง ป่าไม้ ฯลฯ โดยใช้ภูมิปัญญาตะวันออก

3) เพื่อเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน

4) เพื่อเป็นต้นแบบการทำเกษตรอินทรีย์ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

5) เพื่อเป็นศูนย์ท่องเที่ยวเกษตรเพื่อสุขภาพ

6) เพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนา การวางยุทธศาสตร์/ยุทธวิธีวิถีชุมชนแบบพึ่งพาตนเอง

เป้าหมายของศูนย์กิจกรรมธรรมชาติโป่งแรด

1) จัดหลักสูตรการศึกษานานาชาติได้ปริญญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นห้องเรียนธรรมชาติให้แก่ชุมชน

2) สนับสนุนการสร้างเขาวงกตพอเพียงให้หันกลับมาสืบทอดอาชีพบรรพบุรุษ

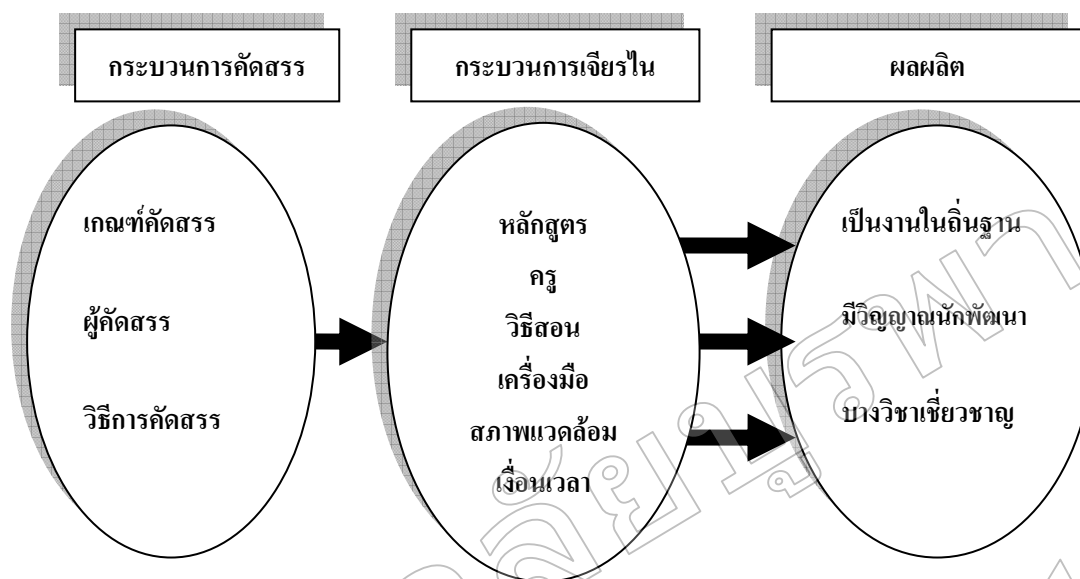
3) สนับสนุนให้ชุมชนพึ่งตนเองให้ได้ทั้งระดับครัวเรือน ระดับชุมชน และระดับ

จังหวัด

4) สนับสนุนให้เกิดความร่วมมือ ถักทอเครือข่าย ขยายผล ไปสู่การปฏิบัติให้เต็มพื้นที่ปฏิบัติการ

3. กระบวนการจัดอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) กล่าวว่า กระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติมีองค์ประกอบที่เป็น“หัวใจ” สำคัญ 3 ส่วน ดังนี้

ภาพที่ 2-4 องค์ประกอบของกระบวนการฝึกอบรมเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ

โครงสร้างกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติข้างบนเน้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการจัดการ และอยู่บนวิถี “ความรอบรู้ มีเหตุมีผล มีความพอดี มีคุณธรรม มีภูมิคุ้มกัน และการรู้จักพึ่งตนเอง” บทบาทที่เป็น ผลผลิตของระบบจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ สามข้อดังนี้

1. เป็นงานในถิ่นฐาน มีความรอบรู้ ถึงธรรมชาติรอบตัว รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ อะไรเป็นโทษ มีทักษะในการดำรงชีพที่เหมาะสม พอดีในท้องถิ่นของตน หากย้อนไป 50 ปีสมัยบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายายของเรา มีความรอบรู้ และความสามารถหลากหลาย ไม่ว่าจะปลูกข้าว หาลาปลา หุงหาอาหารที่ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย เก่งการบ้านการเรือน การช่าง รอบรู้สมุนไพรและยา การ “เป็นงานในถิ่นฐาน” ทั้งหมดที่สำคัญในการดำรงชีพดังกล่าวจะ “ถูกรื้อฟื้นและถูกสร้าง” ให้เป็นคุณสมบัติ อันดับหนึ่ง ในกระบวนการฝึกอบรมนี้

2. มีวิทยุณักพัฒนา ถือประโยชน์ส่วนรวมเหนือประโยชน์ส่วนตัว มุ่งสร้างความเจริญที่พอดิให้กับท้องถิ่น ยึดหลัก “ความดีเหนือเงินตรา” เป็นคุณธรรมประจำใจ ไม่คิดทิ้งบ้าน ไม่ละถิ่น เพื่อแสวงหา เกียรติยศ ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจะต้อง แตกต่างทั้งใน “วิธีคิด” และ “กระบวนการคิด” กับ คนอื่น ๆ ในระบบ “ทุนนิยมโลกาภิวัตน์” ที่มุ่งเน้นประโยชน์ตนเหนือประโยชน์ใคร ชื่อเสียง ทรัพย์สินเงินทอง ของตนเอง แต่จะเป็นผู้อยู่ดูแลบ้าน ปกปักษ์รักษา ทำนุบำรุงให้บ้าน ท้องถิ่น อยู่อย่างมั่นคงถาวร มีกินมีใช้ อยู่เย็นเป็นสุขชั่วลูกชั่วหลาน

3. บางวิชาเชี่ยวชาญ นอกจาก จะ “เป็นงาน มีวิญญาณนักพัฒนา” คุณสมบัติอีกข้อที่ขาดไม่ได้คือ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเฉพาะสาขา ถึงขั้นปราชญ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ความลึกซึ้งในศาสตร์สาขาที่ตนเองถนัด ไม่ว่าจะเป็น วิทยาการในท้องถิ่น ศิลปะ ภาษา สาขาใดสาขาหนึ่ง เป็นผู้รู้ สามารถพัฒนาระดับให้ศาสตร์นั้นก้าวหน้า สนองประโยชน์ของท้องถิ่น สังคม ประเทศชาติและมนุษยชาติได้

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) กระบวนการเจียระไนประกอบด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ หลักสูตร ครุ วิธีสอน เครื่องมือ สภาพแวดล้อม และ เงื่อนไขเวลา

1. หลักสูตร เนื้อหาสาระของหลักสูตรต้องสอดคล้องกับเป้าหมายการสร้างทักษะพื้นฐาน (เป็นงานในถิ่นฐาน) ทักษะความชำนาญเฉพาะทาง (บางวิชาเชี่ยวชาญ) และหลักคิด จิตวิญญาณ (นักพัฒนา) ที่ได้วางเอาไว้ เมื่อพิจารณาถึง การสร้างทักษะพื้นฐานของการ “เป็นงานในถิ่นฐาน” เราจำเป็นต้องกลับมาทบทวนให้รอบด้านถึงการ ดำรงชีพที่พอเหมาะพอควรในถิ่นฐานว่าต้องอาศัย “ความรู้ ทักษะ” อะไร คำตอบง่ายสุดและเห็นเป็นรูปธรรมชัดสุด คือ ความรู้ ทักษะ ความสามารถในการสร้างปัจจัยสี่ สร้างอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอย พลังงาน และ การรักษาโรค ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการรู้จักพึ่งตนเอง อันเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แล้วก็ต้องรู้จัก “รักษา” ให้ ปัจจัยสี่ที่สร้างขึ้น ดำรงอยู่อย่างสอดคล้อง และ สมดุลย์ กับ ธรรมชาติ Dr. Gavin Kenny นักวิทยาศาสตร์ด้านการเปลี่ยนแปลงของโลกชาวนิวซีแลนด์ที่กล่าวถึงคำจำกัดความของ เศรษฐกิจพอเพียง นั้น ๆ แต่ได้ใจความชัดเจนว่า “A Balance Between Ecology and Economy” (ความสมดุลย์ ระหว่าง ระบบนิเวศน์ และ ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงวัตถุประสงค์การทำมาหากินนั่นเอง) เราเคยตั้งคำถามกันใหม่ว่า มนุษย์ปัจจุบันพัฒนาความสามารถในการสร้างปัจจัยสี่ให้ก้าวหน้าทันสมัย แต่มนุษย์กำลังเข้าตาจน ไม่สามารถ “ดำรงรักษา” ปัจจัยสี่ที่สร้างไว้ได้อย่างถาวร ยั่งยืน ปัญหาอยู่ตรงไหน คำตอบหาได้จากพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” “นับแต่อุปราชจนถึงคนรักษาช้างคนรักษาม้า และนับแต่คนรักษาม้าจนถึงอุปราช และโดยเฉพาะเหล่าอมาตย์ ล้วนจาริกในโมหภูมิทั้งนั้น พวกนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ทั่วไป คือความสำนึกธรรมดา พวกนี้ไม่รู้แม้แต่ประโยชน์ส่วนตน พวกนี้ชอบผลมะม่วงแต่ก็ทำลายต้นมะม่วง” การขาดทั้งความรู้วิชาการ ทั้งความรู้ทั่วไป คือ ความสำนึกธรรมดา ของมนุษย์ที่หลงอยู่ในโมหภูมิ ไม่เข้าใจแม้กระทั่งว่า จุดกำเนิดของมนุษย์ คือ ธรรมชาติ การดำรงอยู่ของมนุษย์ต้องอาศัยธรรมชาติ การสร้างปัจจัยสี่โดยไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ จึงเป็นเหตุให้มนุษย์พาดตนเองเข้าสู่ “วิกฤติ” อย่างยากที่จะแก้ไข

ด้วยเหตุนี้ นอกจากการสร้างความรู้วิชาการทักษะ “เป็นงาน” แล้ว เนื้อหาหลักสูตร ที่เป็นสาระสำคัญที่สุดที่ขาดไม่ได้คือ “การสร้างความรู้ทั่วไป คือสามัญสำนึกธรรมดา” หรือจิต

วิญญาณของความรู้ดี รู้ชอบ รู้หลักเหตุ และผล รู้สร้าง รู้รักษา และรู้พัฒนา ถ้าเปรียบเสมือนต้นไม้ สามัญสำนึก คือ “ราก” ที่เป็นตัวกำหนด ความมั่นคงแข็งแรงของลำต้นกิ่ง ยอด และใบ

2. ครู มีชานา ชาวสวน ชาวไร่ ปราชญ์ชาวบ้าน ให้ความรู้ มีผู้คนที่เรียนรู้จาก “การปฏิบัติจริง” โดยไม่ต้องมีประกาศนียบัตรครูแต่รู้มากกว่าดอกเตอร์ เป็นผู้สอน

3. วิธีสอน บ้าน ท้องนา คอกหมู ป่า แม่น้ำลำคลอง และอีกหลาย ๆ ที่ของชุมชนจะเป็นห้องเรียนที่ให้ความรู้ได้อย่างไร้ขีดจำกัด และการเรียนการสอนก็ไม่ต้อง “ท่องตำรา” แต่อาศัย “ลงมือปฏิบัติ” เป็นตัวนำปัญญา สู่ผลิตผลของผู้เรียนที่มี “ทักษะชีวิต” เป็นฐานความรู้ ควบคู่กับความชำนาญเฉพาะ ยิ่งไปกว่านั้นทุกอย่างก้าวของการเรียนรู้จะมีทิศทาง “จิตวิญญาณ” ของความดี ความเพียร ความรัก เป็นเครื่องนำทาง

4. เครื่องมือ ในที่นี้หมายถึง “สื่อ” ซึ่งมีอิทธิพลกับชีวิต วิธีคิด และจิตสำนึก ทั้ง “สื่อวิทยุ ทีวี สิ่งพิมพ์ สื่อดิจิทัล อินเทอร์เน็ต” ที่ “ถาโถม” ใส่เรา หาก “สื่อ” ทั้งหมดถูกเบนเข็มมาเป็นการ “ให้ความรู้” “สร้างคุณธรรม” ตามแนว “ทฤษฎีใหม่” ขบวนการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็จะถือว่า “ครบ” สมบูรณ์อย่างที่สุด “สื่อ” ของรัฐที่ใช้เงินภาษีจากประชาชน โฆษณาประชาสัมพันธ์ ชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง แบบมองไม่เห็นภาพว่า จะนำเอาชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตจริงอย่างไร จะเป็นสื่อที่ทำตาม “กระแส” เสียมากกว่า เครือข่ายกตกรรมธรรมชาติได้ผลิตสื่อ ที่ “กระซอกใจ” ปลุกจิตสำนึกไว้มากมายเพื่อเป็นเครื่องมือหรืออาวุธที่ใช้พัฒนาคน

5. สภาพแวดล้อม การสร้างพื้นที่ต้นแบบหรือตัวอย่างที่เห็นเป็นรูปธรรมจากการพิสูจน์ทดลองปฏิบัติจริงบนพื้นที่เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สร้างความเชื่อมั่นให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ สภาพแวดล้อมจึงถือเป็นส่วนสำคัญมาก ช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการฝึกอบรมให้ผู้เข้ารับการอบรม

6. เว้นเวลา ระยะเวลาที่เหมาะสมในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในกระบวนการฝึกอบรมนี้ได้กำหนดไว้ใช้เวลา 5 วัน 4 คืน จึงจะสามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิดและพฤติกรรมของคนได้ในระดับหนึ่ง

กระบวนการพัฒนาคนด้วยการสร้างฐานปฏิบัติการเรียนรู้ เพื่อสร้างคน 9 ฐาน กับหลักยุทธวิธี 7 พอเพื่อพัฒนาไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีดังนี้(วิวัฒน์ ศัลยกำธร, 2552)

1. คนรักทุ่ง พลิกฟื้นนาข้าวด้วยรูปแบบการทำนาข้าวอินทรีย์และโรงสีข้าวพึ่งตนเอง
2. คนเลี้ยงแม่ธรณี เรียนรู้การผลิตปุ๋ยน้ำ ปุ๋ยผง ปุ๋ยเม็ด
3. คนรักป่า ถอดกระบวนการสร้างป่าเพื่อโลกสีเขียว จากแนวคิด ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

4. คนเอาถ่าน การผลิตถ่านที่มีคุณภาพสูงจากเศษไม้ที่ได้จากป่า และผลผลิตทางอ้อมคือน้ำส้มควันไม้ นำไปใช้ประโยชน์อื่น ๆ ในการกำจัดศัตรูพืช ฯลฯ ได้อีก เป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างคุ้มค่าที่สุด ไม่เหลือกากมลพิษทำลายโลก

5. คนมีน้ำยา ผลิตน้ำยาอเนกประสงค์จากเศษวัสดุธรรมชาติ สารอินทรีย์ต่าง ๆ ที่เหลือใช้ กลับนำมาผลิตเป็นน้ำยาอเนกประสงค์ ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการลดค่าใช้จ่าย

6. คนมีไฟ ถอดเทคนิค ความรู้เรื่องพลังงานทดแทน การผลิตไบโอดีเซลและไบโอแก๊ส

7. คนรักสุขภาพ การดูแลสุขภาพด้วยอาหารไร้สารตกค้างและสมุนไพรทั้งบำรุงและรักษา

8. คนติดดิน การใช้ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดความร้อน และการใช้พลังงานและลดภาวะโลกร้อน ด้วยบ้านดินและอิฐบล็อก

9. คนรักษาน้ำ การรักษาระบบนิเวศของน้ำ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำระบบชีวภาพ

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2552) ดัชนีชี้วัดความสำเร็จจากกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกลีกรมธรรมชาติ ดัชนีชี้วัดความสำเร็จโดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้าง “สัมมาอาชีวะให้เต็มพื้นที่” เพื่อต่อสู้กับความยากจน หลักคิดนี้มาจาก กฎตันตสูตร ในพระไตรปิฎกที่ชี้ให้เห็นว่า “บ้านเมืองจะร่มเย็นเป็นสุข โภคทรัพย์จะบริบูรณ์ ด้วยราชมรรมี สัมมาอาชีวะ เต็มพื้นที่” ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นคุณธรรมหลัก คือ การพึ่งตนเอง และสร้างสัมมาอาชีวะ ให้กับตนเอง ศูนย์ฝึกอบรมของเครือข่ายกลีกรมธรรมชาติทุกแห่งจึงมี ปัญญา เป็นเครื่องนำทาง เพื่อคืนสัมมาทิฐิ อันเป็นรากฐานที่แนบแน่นของสังคมไทยมาอย่างยาวนานให้กลับมาหยั่งรากลึกอีกครั้งหนึ่ง โดยมีเป้าหมายแห่งการสร้าง สัมมาอาชีวะให้เต็มพื้นที่ เป็นปลายทาง เพื่อพลิกฟื้น บ้านเมืองที่ร่มเย็นเป็นสุข โภคทรัพย์ที่บริบูรณ์ อันเป็นปฐมบทของสังคมไทยให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง ด้วยยุทธวิธี 7 พอ

ยุทธศาสตร์การสร้างสัมมาอาชีวะเต็มพื้นที่ด้วยยุทธวิธี 7 พอ เปรียบเสมือนเป็นดัชนีชี้วัดความสำเร็จจากกระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกลีกรมธรรมชาติหรือผลที่ได้รับจากการฝึกอบรม ได้แก่

1. พออยู่ ไม้ที่ปลูกเป็นไม้ที่ใช้สำหรับสร้างบ้านทั้งหลัง ทั้งไม้ทำเสา ทำโครง ทำพื้น ทำฝา ทำหลังคา เช่น ไม้สัก ไม้ตะเคียน ไม้มะค่า ไม้ประดู่ ไม้ยางนา และอีกสารพัดไม้ที่ปลูกได้บนเนื้อที่ เพียงไม่กี่ไร่

2. พอกิน ไม้สำหรับกินที่ไม่ต้องหาซื้อทั้ง อาหารคาว ขนม เครื่องดื่ม และ ยาที่สามารถหยิบจาก ป่าหลังบ้านได้เลย ประเภท ผลไม้ เช่น ก้อยยง เงาะ มังคุด ลำไย มะละกอ ประเภทอาหาร

เช่น ผักหวาน ดอกแค กระชาย กระเทียม พริก มะนาว ฯลฯ ประเภทเอามาทำขนม เช่น ฟักทองกล้วย มะพร้าว เติบ ประเภทเอามาเป็นเครื่องดื่ม เช่น ดั้นฝาง กระเจี๊ยบ ตะไคร้ กระทกรก อัญชัญ ประเภท ยา และสมุนไพร เช่น จิง ข่า กระเพรา ชะพลู ว่านหางจระเข้ ว่านสาวหลง หญ้าหนวดแมว เป็นต้น

3. พอใช้ ป่าเพียงไม่กี่ไร่ สร้างของใช้มากมายอย่างไม่น่าเชื่อให้กับเราตั้งแต่หัวจรดเท้า เช่น ลูกประคำดีควาย บอระเพ็ด มะกรูดสำหรับผม ข่อย สะเดา สะระแหน่สำหรับปาก และฟัน คนโบราณใช้ผักคาดหัวเหวนในการรักษาเวลาปวดฟัน มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อแบคทีเรียที่รากฟันได้อย่างชะงัด ส่วนขมิ้น ไพล ก็ใช้สำหรับผิวหนัง แก่นฝานรักษาตา ลูกจันทร์ ว่านหางจระเข้ สำหรับรักษาฝี และพืชอีกหลายชนิดที่เอามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ตั้งแต่การย้อม ทำน้ำยาซักผ้า ล้างจาน ถูบ้าน

4. พอร์มเย็น ดันไม้ให้ความเย็นและให้ความบริสุทธิ์ของอากาศ ดันไม้ 10 ดันสามารถผลิตความเย็นได้มากกว่าแอร์ 1 ดัน จากความร้อนของบรรยากาศสู่ความร้อนของจิตใจ นำความสุข สงบ มาให้เจ้าของชนิดที่เงินซื้อไม่ได้ ในสภาวะของโลกที่กำลังร้อนระอุเช่นนี้ พอร์มเย็นจากป่า 3 อย่าง ไม่เพียงแต่สร้างความเย็นมาให้ผู้ปลูกเท่านั้น ยังสร้างความร่มเย็นและช่วยแก้วิกฤตโลกที่กำลังร้อนระอุให้บรรเทาเบาบางลงด้วย

5. พอพลังงาน ป่าให้ไม้นานาชนิดที่นำมาใช้เป็นพลังงานได้ทั้งถ่าน และพลังงานในรูปแบบของประจุไฟฟ้า เพียงแค่นี้เราก็พูดได้ว่าเพียงลำพัง ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ก็ให้ความพอเพียง ความอุดมสมบูรณ์ ในการดำรงชีวิตโดยไม่ต้องดิ้นรนถึงถิ่นฐานเพื่อขายแรงงานแลกกับเงินเพียงไม่กี่บาท ในทางปฏิบัติตัวอย่างความสำเร็จของคนที่สร้างรายได้มากมายจากป่ารอบบ้าน และดำรงชีวิตอย่างพอเพียง มีความสุขให้เห็นมากมาย ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่างได้ก่อให้เกิดรูปธรรมของ สัมมาอาชีวะ ที่เห็นได้ง่าย ๆ และชัดเจน สร้างให้คนมีกินมีใช้ มีรายได้ เกิดเป็นความรู้ มีคุณธรรมแห่งการพึ่งตนเองเป็นหลักยึด จิตที่ “พอ” จึงก่อเกิดมิตรไมตรีต่อกัน ในสังคมระดับกว้างที่ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัยกันและอยู่อย่างสงบสุข ยังต้องอาศัยยุทธวิธี อีก 2 พอ เพื่อสร้างความสมดุล และยั่งยืนให้กับฐานของสัมมาอาชีวะที่มีอยู่แล้วในสังคม

6. พอพัฒนาคน สัมมาอาชีวะ มี สัมมาทิฐิ เป็นที่ตั้ง ซึ่งเกิดจากระดับจิตใจของผู้คนที่ได้รับการพัฒนาถึงขั้น ปัญญา ในสังคมแห่งสัมมาอาชีวะ จึงขาดการพัฒนากระดับจิตใจผู้คนอย่างต่อเนื่องมิได้ สังคมมิได้อาศัยอย่างโดดเดี่ยวต้องเชื่อมต่อกับสังคมอื่น สังคมแห่ง ปัญญาเท่านั้นที่จะทำให้ผู้คนหลุดจากการจาริกอยู่ในโมหภูมิ สถาบันพัฒนาปัญญา หรือ มหาวิทยาลัยจึงต้องอยู่เป็นพื้นฐานของสังคมสัมมาอาชีวะ

7. พอสื่อสาร โลกแห่งมีจิตาธิฐที่กำลังรายล้อมมุ่งฟาดฟัน สัมมาทิฐิ ใช้ สื่อ เป็นอาวุธอันทรงพลัง การสร้าง สื่อสัมมาทิฐิ เป็นอาวุธตอบโต้จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เรามีสื่อที่เป็นจิตาธิฐ

มากเท่าใด ก็สะท้อนถึงสังคมที่มี มิฉฉาาชีวะมากเท่านั้น ในทางกลับกัน สังคมใดที่ร่ายล้อมด้วย
สื่อ สัมมาทิจิ ก็ย่อมเชื่อได้ว่า สังคมนั้นมี สัมมาชีวะอยู่เต็มพื้นที่อย่างแน่นอน

3.1 โครงการฝึกอบรมหลักสูตร “ การพัฒนากสิกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง ”

หลักการเหตุผล

การขยายแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้น มูลนิธิกสิกรรม
ธรรมชาติ เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ ได้ขยายผลด้วยการจัดอบรม การบรรยาย การสาธิต
การจัดทำสื่อต่าง ๆ พร้อมทั้งการติดตามผล ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไป เป็นอย่างดี

เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ เชื่อมั่นว่า การพัฒนากสิกรรมธรรมชาติสู่ระบบเศรษฐกิจ
พอเพียง จะสามารถส่งเสริมวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ประชาชนพอมีพอกิน และพึ่งตนเองได้
มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน มีผลผลิตเหลือไว้จำหน่าย สร้างเสริมรายได้ให้กับ
ครอบครัว ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย ทั้งด้านสุขภาพของเกษตรกรผู้ผลิต และประชาชน
ผู้บริโภคผลผลิตปลอดภัย เกิดการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งด้วยการพึ่งพาตนเอง
และมีเศรษฐกิจชุมชนเกิดขึ้น และมีหลักที่สำคัญที่สุด คือ การพึ่งตนเองต้องพยายามให้เกษตรกร
ผลิตสิ่งที่เป็นใช้ในพื้นที่ของตนเอง หรือหาสิ่งที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นแทนที่จะต้องซื้อปัจจัย
การผลิตจากต่างประเทศ เป็นการลดต้นทุนการผลิต หันมาใช้แนวทางธรรมชาติ เพื่ออยู่ร่วมกับ
ธรรมชาติ โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน อันเป็นแนวทางแห่งการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม

1. เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาคการเกษตรและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนไทย
ในทางที่ดีขึ้น
2. เพื่อให้เกษตรกรและประชาชนทั่วไปทราบถึงปัญหาและผลกระทบอันเกี่ยว
เนื่องมาจากภาคเกษตรกรรม
3. เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ และความเข้าใจอย่างแท้จริงในแนวทางพระราชดำรัส
“ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง” จะช่วยให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรแบบยั่งยืน และรวมทั้ง
เกษตรกร และประชาชนทั่วไป จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในแบบพออยู่พอกิน และพอเพียง
4. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนคนไทยมีสุขภาพที่ดีขึ้น อันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อม ที่ดี
ขึ้น และได้บริโภคอาหารที่สะอาดปลอดภัยจากสารพิษ และสารเคมีตกค้าง และมีคุณค่าทางอาหาร
ครบถ้วน
5. เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาใช้สารสกัดสมุนไพรชีวภาพ และผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก

ใช้เองจากวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เพื่อลดการนำเข้าปุ๋ยเคมี และสารพิษทางการเกษตร จะส่งผลให้เศรษฐกิจของเกษตรกร และของประเทศชาติดีขึ้น

6. เพื่อรณรงค์ให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ โดยเฉพาะแหล่งน้ำธรรมชาติและขยะที่มากขึ้น โดยร่วมมือกันฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับธรรมชาติและรักษาระบบนิเวศให้กลับคืนมา

รูปแบบการดำเนินโครงการ

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาดำเนินการพัฒนาภาคการเกษตรให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลว่าจะยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารประเทศเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชน ด้วยการให้ศูนย์เรียนรู้ราชัญชาวบ้านที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เป็นกลไกการขับเคลื่อนและสร้างการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยจัดสรรงบประมาณให้แก่ศูนย์เรียนรู้ราชัญชาวบ้านนำไปดำเนินการจัดฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรและประชาชน เครือข่ายกลไกกรมธรรมชาติได้ทำการออกน้อมนำเผยแพร่ความรู้ให้แก่เกษตรกรจากทั่วประเทศ และได้จัดตั้งศูนย์กลไกกรมธรรมชาติขึ้นหลายแห่งเพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ทั้งในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ เพื่อให้เกษตรกร และผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความเข้าใจ และรู้จริง เพื่อที่จะนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกวิธี และเกิดผลอย่างสูงสุด พร้อมทั้งสามารถนำความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่ต่อในที่ชุมชนของตนเองได้

เป้าหมายของการฝึกอบรม

1. เกษตรกรจากทั่วประเทศ
2. ผู้สนใจในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและการทำกิจกรรมธรรมชาติ
3. ผู้เข้าอบรมจำนวน 100 คน / รุ่น

ระยะเวลาของการฝึกอบรม 5 วัน 4 คืน ระหว่าง เดือนกันยายน – เมษายน 2552

วิธีดำเนินการ

1. รับสมัครเกษตรกรและผู้สนใจเข้ารับการฝึกอบรม
2. จัดกระบวนการฝึกอบรมเพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติการปฏิบัติงานสู่การเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
3. เสริมทักษะอบรมความรู้ที่สัมพันธ์กับบริบทของชุมชนเพื่อการพัฒนาการสร้างเครือข่ายเกษตรกรและผู้ประกอบการ
4. ฝึกปฏิบัติพัฒนาวิชาการ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทุกภาคส่วน
5. จัดทำแผนปฏิบัติการ/คู่มือปฏิบัติงานการสร้างเครือข่าย

6. ติดตาม/หนุนเสริม/ขยายผล

สถานที่ดำเนินการ

- ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบ่อ อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี
- ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติเพลิน อ.ปะทิว จ. ชุมพร
- ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติโป่งแรด อ.เมืองจันทบุรี จ.จันทบุรี

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกษตรกรและประชาชนมีความรู้ และความเข้าใจในแนวทางพระราชดำรัส “ทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง” สามารถทำการเกษตรแบบยั่งยืน และดำรงชีวิตอยู่แบบพออยู่พอกิน และพอเพียง

2. เกษตรกรหันมาใช้สารสกัดสมุนไพรชีวภาพ และผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ใช้เองจากวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่น เพื่อลดการนำเข้าปุ๋ยเคมี และสารพิษทางการเกษตร จะส่งผลให้เศรษฐกิจของเกษตรกร และของประเทศชาติดีขึ้น

3. ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น การอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ แหล่งน้ำธรรมชาติ พื้นที่ความอุดมสมบูรณ์ให้กับธรรมชาติและรักษาระบบนิเวศให้ดีขึ้น

3.2 สารสำคัญและรายละเอียดหลักสูตร “ การพัฒนากิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง ”

ศึกษาถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง กับ เศรษฐกิจแบบค้าขาย ต่างกันตรงไหน มีความสัมพันธ์ในทางสร้างสรรค์กันอย่างไร เศรษฐกิจแบบค้าขายทำให้ประเทศพึ่งตนเองไม่ได้ และเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่วิกฤติเศรษฐกิจ เมื่อปี พ.ศ. 2540 ใช่หรือไม่ จากการตั้งคำถามว่า ถ้าเศรษฐกิจแบบค้าขาย ไม่ประสบผลสำเร็จ หรือว่าล้มลงก็จะส่งผลกระทบต่อทั้งประเทศ รัฐบาลจะเก็บภาษีจากใคร ถ้าธุรกิจยังร่อแร่อย่างนี้ข้าราชการจะเอาเงินเดือนจากที่ไหน และที่น่ากังวลมากที่สุดคือคน 40 กว่าล้านคนที่เป็นเกษตรกร เดิมเคยพึ่งตนเองได้ 100% ปลุกข้าวบนนาไทย ใช้ควายไทย ไถนา หั้วหมู คันไถ คราดทำเองหมด ไถเอง เสร็จแล้วควายก็ออกมาลงดิน เป็นปุ๋ยไทย เกี้ยวด้วยคนไทย เอาไปนวดด้วยควายไทย ขนด้วยเกวียนไทย เอาไปสีเครื่องสีไทย (ตำกินเอง) ใส่กระบุงไทย สานเอง เอาไปใส่ยุ้งไทยก็ทำเอง เอาไปใส่หม้อหุงข้าวไทย เอาเตาไทย เอาฟืนไทย เอาถ่านไทยหุงเสร็จแล้วเอาไปใส่จานไทยเอาช้อนไทย ตักใส่ปากคนไทย เพราะฉะนั้นข้าวเป็นข้าวไทย 100%

แต่ทุกวันนี้ไม่ใช่ เราไม่สามารถจะทำอะไรได้ด้วยตนเอง จะปลูกอะไรก็พึ่งตนเองไม่ได้แล้ว คนรุ่นพ่อแม่เราย้อนหลังไป 40 - 50 ปี เขาทำเองได้ 100% แต่ทุกวันนี้ลดลงไปจะเหลือสักเท่าไรที่พึ่งตนเองได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ตรัสว่าถ้าพอเพียงแบบ 100% เลยจะต้องกลับไปอยู่แบบปู่ ย่า ตา ยาย หรืออยู่ในป่าจะต้องไปนุ่งใบไม้ ไปอยู่ในถ้ำ ไปทอผ้าเองก็จะต้องลำบาก

ก็ขอให้พึ่งตนเองให้ได้ซัก 1 ใน 4 ครั้งหนึ่งก็ไม่จำเป็น อีก 75% ก็ค้าขายไปเหมือนเดิม แต่ต้องตั้งคำถามในใจว่า 1 ใน 4 เราจะทำอะไรได้เองบ้าง พระองค์ท่านตรัสว่าไม่ทำอะไรเลยทั้งหมด ถ้าแบ่งเป็น 4 ส่วนพึ่งตนเองให้ได้ 1 ส่วนก็เพียงพอแล้ว เพียงทำได้ 1 ใน 4 คนไทยก็พ้นหายนะแล้ว (มูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ, 2550, หน้า 7-8)

หลักสูตร “การพัฒนากิจกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักสูตรที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะได้รับความรู้ ทักษะ และการถ่ายทอดประสบการณ์ในการทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเองด้วยการใช้เทคโนโลยีชีวภาพที่สามารถผลิตได้เองเพื่อลดการพึ่งพาต่างประเทศ เช่น การทำสารสกัดชีวภาพจากเศษอาหารที่เหลือใช้ในครัวเรือน เพื่อใช้ในแปลงเพาะปลูกแทนการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง การทำสารสกัดจากสมุนไพรเพื่อใช้กำจัด ป้องกัน โรคและแมลง เทคนิคการบริหารโรคและแมลง การทำกิจกรรมธรรมชาติวิธีการเพาะปลูกแบบอนุรักษ์ดิน ส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรใช้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดโดยคำนึงถึงสังคมและสิ่งแวดล้อม เรียนรู้วิถีชีวิตภูมิปัญญาไท ตลอดจนแนวทางการดำรงชีวิตตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ใช้ชีวิตอย่างมีความสุขบนพื้นฐานของความพอเพียง กระบวนการฝึกอบรมมุ่งเน้นให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมมาสู่การคิดพึ่งตน การฝึกเทคนิคต่าง ๆ การสะสมทุนทางธรรมชาติ ทุนน้ำใจ และการฝึกจัดการตนเอง ชุมชน และประเทศชาติต่อไป โดยผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะได้รับความรู้ ความเข้าใจจากการบรรยายของวิทยากรและลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง นอกจากนี้จะก่อให้เกิดความผูกพัน สามัคคี เสียสละ รู้จักแนวทางในการดำรงชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง ทั้งยังสามารถนำกระบวนการรวมกลุ่มไปใช้ในการริเริ่ม สร้างสรรค์ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ พัฒนาความเป็นผู้นำให้แก่ตนเองต่อไป

หัวข้อการฝึกอบรม

1. การบรรยาย เรื่อง “หลักการ/ปรัชญา/แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง” “หลักการทำกิจกรรมธรรมชาติ” “เศรษฐกิจพอเพียงของคนแถวหน้า” “การทำบัญชีครัวเรือน” “เกษตรอินทรีย์พลิกฟื้นวิถีไท” “ยุทธศาสตร์/ยุทธวิธีสร้างความมั่นคงใหม่ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง”
2. การบรรยายและปฏิบัติ เรื่อง
 - 2.1 บ้านคนมีน้ำยา วิธีการพึ่งพาตนเองด้วยการผลิตของใช้ในครัวเรือนจากสมุนไพรตามธรรมชาติ การทำน้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า สบู่ แชมพู ยาไล่ฟัน ช่วยลดรายจ่าย
 - 2.2 บ้านคนเอากัน กระบวนการฝึกด้านคุณภาพสูงและน้ำส้มควันไม้เป็นผลผลิตที่ได้จากการเผาถ่านด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านภายใต้สภาพอากาศ เมื่อผ่านแก๊สที่เกิดจากการเผาไหม้ไม่สดสัมผัสกับอากาศเย็น

2.3 บ้านคนมีไฟ พลังงานทดแทน ผลิตไบโอดีเซล ไบโอแก๊ส ไม่พึ่งใครทำใช้เอง

2.4 คนป่าสัมพันธ์ การพึ่งพาอาศัย รักษาสมดุลทางธรรมชาติ ผสมผสานพืชพันธุ์เพื่อการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน การปลูกป่า 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4 อย่าง

2.5 ระบบบำบัดน้ำเสียด้วยบึงชีวิภาพ (Constructed Wetland) ระบบบึงประดิษฐ์อาศัยกระบวนการทางธรรมชาติปรับปรุงคุณภาพน้ำทั้งก่อนระบายสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ สามารถใช้บำบัดน้ำเสียในชุมชนได้

2.6 บ้านคนเลี้ยงแม่ธรณี การทำปุ๋ยหมักชีวภาพจากเศษอาหารเหลือใช้ในครัวเรือน การทำเอ็นไซม์สมุนไพรไล่แมลง ฮอร์โมนเร่งการเจริญเติบโตของพืช

2.7 นาข้าวไร้สารพิษ ฝายชะลอน้ำ หญ้าแฝกกำแพงที่มีชีวิต

3. ศึกษาจากสภาพจริง เชื่อมชมพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติมีชีวิต แปลงปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของดินดูดซับสารพิษที่ปนเปื้อนกับน้ำปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น การปลูกป่า 5 ระดับ สมุนไพรนานาชนิด การจัดการระบบน้ำ การปลูกผักไร้สารพิษ และศึกษาดูงานการทำกิจกรรมธรรมชาติจากเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จ กระบวนการฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ ในหลักสูตร “ การพัฒนาหลักสูตรสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง ” มีแนวทางการอบรมแบ่งเป็น 3 ช่วงหลัก คือ ช่วงเช้าเป็นการบรรยาย ช่วงบ่ายเป็นการฝึกปฏิบัติ และช่วงค่ำเป็นการสรุปกิจกรรม
ความยาวของหลักสูตร : ระยะเวลา 5 วัน 4 คืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จรินทร์ ธานีรัตน์ (2532) ศึกษาโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เรื่องการใช้ทรัพยากรให้เป็น พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรม มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกลุ่ม และการแสดงความคิดเห็น ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความเข้าใจในเนื้อหาและมากที่สุดในการกิจกรรมเรื่อง การเกษตรแบบเฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน พืชนี้ต้องดีกว่าวันนี้ มารู้จักใช้ และรักษาป่าไม้ดินและน้ำ การลดค่าใช้จ่ายเพื่อเพิ่มรายได้ และขยันดีมีกิน คิดเป็นร้อยละ 85, 84, 81, 79, และ 66 ตามลำดับ การติดตามผลการฝึกอบรมสังเกตพบการปลูกพืชผักสวนครัว โดยผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่เห็นประโยชน์ของการปลูกพืชผักสวนครัว ได้ผลผลิตพอสมควร ประมาณร้อยละ 50 ปลูกไว้ที่ปลายนา ร้อยละ 20 ได้ทำแปลงพืชผักสวนครัวในบริเวณบ้านมีการกินด้วยมุ่งในล่อนและไม้

จรินทร์ ศรีสวัสดิ์ (2540, หน้า 92) ได้วิจัยเรื่อง การติดตามผลการฝึกอบรมวิชาชีพ เกษตรกรรมระยะสั้น ประจำปีงบประมาณ 2536 วิทยาลัยเกษตรกรรมสุพรรณบุรี พบว่า เกษตรกร

ส่วนใหญ่สามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพในระดับค่อนข้างสูง ผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มสถาบันทางการเกษตรมีความสัมพันธ์กับการนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพทางการเกษตรอย่างมีนัยสำคัญ

ปนัดดา พงษ์นภาพิไล (2543) ศึกษา “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ.” ใช้รูปแบบการวิจัยและการพัฒนา (Research and Development) โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ คือ ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียง ในระดับบุคคลคือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัธยาศัย และไม่หลงไหลไปกับกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พึ่งพณาการอยู่กับสิ่งใด นั่นก็คือ การหันมามีเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

สรุปผลการวิจัย แบ่งขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 วิจัยสำรวจข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม: การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ พบว่า บุตรเกษตรกรมีความต้องการเข้ารับการฝึกอบรม สูงถึงร้อยละ 92.5 และต้องการฝึกอบรมในเรื่องโรคแมลงศัตรูพืชและการป้องกันกำจัดศัตรูพืช และการผลิตไม้ผลและการผลิตพืชในการเกษตรผสมผสาน ตามลำดับ ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม ซึ่งประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ คือ

1) หลักการ หลักสูตรนี้มุ่งเน้นให้บุตรเกษตรกรได้พัฒนาความรู้ เจตคติ ทักษะและประสบการณ์ที่ได้จากการฝึกอบรมไปใช้ในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตในลักษณะพึ่งตนเองรู้จักการบริหารจัดการเกี่ยวกับการเกษตรอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เพื่อเกิดประสิทธิภาพในการประกอบอาชีพของบุคคลในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

2) จุดประสงค์ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตธุรกิจการเกษตรรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่าเกิดประโยชน์สูงสุด จนสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นในลักษณะที่พึ่งตนเองได้

3) โครงสร้างและเนื้อหา ให้ความสำคัญต่อภาคความรู้ที่จะนำไปปฏิบัติ การทำศนศึกษา การวิเคราะห์และการวางแผน และสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ

4) เทคนิควิธีการ นิยมใช้รูปแบบการสอนหรือการอบรมทั่วไป โดยมีสื่อประกอบเช่น วีดิทัศน์ สไลด์ การระดมสมอง การสาธิต การจำลองสถานการณ์ ตลอดจนการฝึกปฏิบัติและ

การศึกษาดูงาน

5) ระยะเวลา ระยะเวลาที่เหมาะสมในภาคฤดูร้อน 37 ชั่วโมง ภาคฝึกปฏิบัติ 12 ชั่วโมง และกิจกรรมเสริมหลักสูตร 13 ชั่วโมง รวมระยะเวลาตลอดหลักสูตร 62 ชั่วโมง

6) การประเมินผล ควรจะมีการทดสอบก่อน ระหว่างและหลังการฝึกอบรมรวมถึงมีการติดตามหลังการฝึกอบรมไปแล้ว เพื่อทราบถึงความเปลี่ยนแปลง

เชมวันต์ เชื้อทอง (2550) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคพร้อมแนวทางสู่การปรับปรุงกระบวนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะบุคลากรของสถานประกอบการในอุตสาหกรรมการผลิต นิคมอุตสาหกรรมอมตะนคร จ.ชลบุรี กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ตัวแทนผู้รับผิดชอบงานฝึกอบรมและตัวแทนหัวหน้างานฝ่ายผลิต เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าความถี่ ค่าสถิติไคสแควร์และค่าสัมประสิทธิ์ความสอดคล้องของเคนดอลล์ โดยทดสอบสมมติฐานที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ผลการวิจัยสรุปว่า ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะบุคลากรโดยภาพรวม มีระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแยกตามประเภทอุตสาหกรรม พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ และเมื่อพิจารณาแยกตามขนาดสถานประกอบการ พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนกระบวนการฝึกอบรมที่ควรได้รับการปรับปรุงโดยภาพรวม ควรได้รับการปรับปรุงเล็กน้อย ส่วนแนวทางสู่การปรับปรุงกระบวนการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะบุคลากรของสถานประกอบการในอุตสาหกรรมการผลิตในธรรมชาติของตัวแทนผู้รับผิดชอบงานฝึกอบรมและตัวแทนหัวหน้าฝ่ายผลิตที่ผ่านการฝึกอบรม พบว่า สอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผกาวิดี สุขศิริสวัสดิกุล (2542) ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเกษตรกรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับเยาวชนเกษตรกรนอกโรงเรียนใน จ.ชลบุรี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาได้จากการเลือกแบบเจาะจง จากผู้เข้ารับการฝึกอบรมของศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรวมวัดญาณสังวราราม-วรวิหารอันเนื่องมาจากพระราชดำริประจำปีการศึกษา 2541 จำนวน 50 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ แบบสอบถามความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร และแบบทดสอบผลการเรียนรู้ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ U Test เพื่อเปรียบเทียบผลการเรียนรู้ของการฝึกอบรมก่อนและหลังการฝึกอบรม ผลการวิจัยคือ เยาวชนเกษตรกรนอกโรงเรียนที่ผ่านการฝึกอบรมตามหลักสูตรนี้มีผลการเรียนรู้หลังการฝึกอบรม คะแนนเฉลี่ย 0.97 ซึ่งสูงกว่าก่อนเข้าฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

บวร ทรัพย์สิงห์ (2546) ศึกษาอัตราส่วนต้นทุนประสิทธิผลการฝึกอบรมโครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตเกษตรกร หลักสูตรสังฆธรรมชีวิต ตามแนว “บุญนิยม” : กรณีศึกษาศูนย์ฝึกอบรมชุมชนปทุมอโศก จ.นครปฐม การวิจัยนี้มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ ต้นทุนการฝึกอบรม

ทั้งด้านต้นทุนส่วนบุคคล และต้นทุนส่วนสังคม ประสิทธิภาพการฝึกอบรม อัตราส่วนต้นทุน ประสิทธิภาพ และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์ฝึกอบรมชุมชนปทุมโศก จ.นครปฐม จำนวน 116 คน 2 รุ่น โดยมีแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และใช้สถิติบรรยายได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ต้นทุนประสิทธิผลในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิจัยสรุปว่า ต้นทุนรวมของการฝึกอบรม เท่ากับ 235,653.64 บาท ประกอบด้วย ต้นทุนรวมส่วนบุคคล เท่ากับ 71,542 บาท และต้นทุนรวมส่วนสังคม เท่ากับ 164,111.64 บาท ประสิทธิภาพการฝึกอบรม วัดจากจำนวนเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม และมีผลรวมของคะแนน หลังการฝึกอบรม เพิ่มขึ้นมากกว่า คะแนนก่อนการฝึกอบรม ร้อยละ 25 ขึ้นไปพบว่าเกษตรกรที่บรรลุประสิทธิผลดังกล่าว 70 คน โดยหลังการฝึกอบรมเกษตรกรลดค่าใช้จ่ายส่วนบุคคลได้เฉลี่ย เดือนละ 97.67 บาท หรือร้อยละ 31.82 ของค่าใช้จ่ายเดิมและเกษตรกรลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว ได้เฉลี่ยเดือนละ 229.43 บาท หรือร้อยละ 31.29 ของค่าใช้จ่ายเดิม อัตราส่วนต้นทุนประสิทธิผล การฝึกอบรมมีค่าเท่ากับ 3,366.48 บาท และเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมเห็นด้วยว่า การฝึกอบรม ทำให้คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ และด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมดีขึ้น นอกจากนี้เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม เห็นด้วยอย่างยิ่งว่า การฝึกอบรมทำให้ชีวิตมีคุณค่าขึ้น และ ทำให้จิตใจมีความสุข แจ่มใส เบิกบาน มองโลกแง่ดี มีเมตตาต่อผู้อื่น

พรรณทิพา ศักดิ์ทอง และคณะ (2550) ศึกษาค่าความเที่ยงตรงของแบบประเมินคุณภาพชีวิตฉบับย่อขององค์การอนามัยโลกฉบับภาษาไทยในผู้ติดเชื้อเอดส์ ผลการศึกษา การวิเคราะห์ องค์ประกอบพบว่า มี 4 องค์ประกอบหลักคือ กายภาพ จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้อง กับ 4 องค์ประกอบของแบบประเมินคุณภาพชีวิตฉบับย่อขององค์การอนามัยโลก การศึกษาครั้งนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าแบบประเมินคุณภาพชีวิตฉบับย่อขององค์การอนามัยโลกฉบับภาษาไทย สามารถใช้ในการประเมินคุณภาพชีวิตแบบทั่วไปของผู้ติดเชื้อเอดส์ได้เป็นอย่างดี

อนันต์ แสงสีวัฒนกุล (2545) ศึกษาการสื่อสารในการอบรมเพื่อเผยแพร่เกษตรทฤษฎี ใหม่ในรัชกาลที่ 9 ณ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติมาบเอื้อง อ.บ้านบึง จ.ชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารในการอบรม วิทยากรที่ให้การอบรมเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องที่สอน ใช้ วิธีการบรรยาย การสาธิต และให้เกษตรกรลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง รวมทั้งการอภิปรายกลุ่มและการระดมสมอง เกษตรกรมีความเข้าใจเกษตรทฤษฎีใหม่มีความคิดเห็นในเชิงรูปธรรม ในขั้นของการโน้มน้าวใจ เกษตรกรมีความคิดเห็นว่าวิทยากรสามารถโน้มน้าวใจให้เห็นความสำคัญของ เกษตรทฤษฎีใหม่ได้ และในขั้นการตัดสินใจ เกษตรกรส่วนใหญ่มีการตัดสินใจที่จะนำเอาไปใช้

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับ/ไม่ยอมรับเกษตรทฤษฎีใหม่ มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ คือ ความคิดของเกษตรกรที่สอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ ความจำเป็นทางด้านการเงิน และระยะเวลาในการเห็นผลผลิต

พันธุ์บุญย์ ทองสังข์ (2549) ศึกษาเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับกลยุทธ์การจัดการองค์การในสภาวะวิกฤติ กรณีศึกษา ชุมพร คาบาน่า รีสอร์ท ผลการวิจัยพบว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เป็นเพียงกรอบแนวคิดในการที่เป็นภูมิคุ้มกันให้องค์การสามารถอยู่รอดได้ในสภาวะวิกฤติเท่านั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาองค์การให้สามารถแข่งขันได้และมีการเจริญเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน ทั้งนี้ปัจจัยแห่งความสำเร็จขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นและความมุ่งมั่นของผู้บริหารเป็นสำคัญ